

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZİN ADI:
İSTİBŞÂR (ÇEVİRİYAZI - DİZİN)

TEZİN TÜRÜ:
YÜKSEK LİSANS

ANABİLİM DALI:
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

TEZİ HAZIRLAYAN:
Ufuk KÖSE

ADİYAMAN / 2016

**İSTİBŞÂR
(ÇEVİRİYAZI - DİZİN)**

Ufuk KÖSE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selim SOMUNCU**

**Adıyaman
Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat, 2016**

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Yrd. Doç. Dr. Selim SOMUNCU danışmanlığında, Ufuk KÖSE tarafından hazırlanan "İstibşâr (Çeviriyazı-Dizin)" başlıklı çalışma 08/01/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ekrem BEKTAŞ

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Selim SOMUNCU

İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

İmza:

16/03/2016

Doç. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Enstitü Müdürü

İ. Halil Tuğluk

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İstibâr (Çeviriyazı - Dizin)” başlıklı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

16/03/2016

Ufuk KÖSE

ÖZET
İSTİBŞÂR
(ÇEVİRİYAZI - DİZİN)
Ufuk Köse
Türk Dili ve Edebiyatı Ananilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat 2016
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selim Somuncu

Edebiyat dünyası her zaman üzerinde araştırma yapılacak eser ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyacı karşılamanın yollarından biri, Harf Devriminden önce Osmanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerin Latin alfabesine çevrilmesidir.

Edebiyat dünyamızda, eserlerinin tamamı henüz çevrilmemiş birçok yazar vardır. Bu yazarlardan biri de Ahmet Midhat Efendi'dir. Ahmet Midhat, yazdığı çok sayıda eserle edebiyat dünyamızda önemli bir yer edinmiştir.

Bu çalışmada, Ahmet Midhat Efendi'nin İstibşâr adlı Osmanlı Türkçesiyle yazılmış eseri, Latin alfabesine aktarılmıştır. Çalışmamız *Giriş, Yazarın Hayatı ve Edebi Kişiliği, Eserin Özeti, Çeviriyazı, Sonuç, Dizin ve Tıpkıbasım* bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın temelini oluşturan Osmanlıca Türkçesinden Latin alfabesine eser aktarımı gerekliliğinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde yazarın hayatı ve edebi kişiliğiyle ilgili bilgi verilmiştir. Eserin Özeti bölümünde eserin içeriğine dair bilgiler verildikten sonra Çeviriyazı bölümünde eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Dizin bölümünde ise eserde geçen şahısları ve eser isimlerini kapsayan bir dizin eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat, İstibşâr, Osmanlı Türkçesi, Harf Devrimi

ABSTRACT
İSTİBŞÂR
(WRITTEN TRANSLATION TEXT-INDEX)

Ufuk Köse

Department of Turkish Language and Literature
Disciplin of New Turkish Literature
Social Sciences Institute of University of Adıyaman

February 2016

Advisor: Asst. Prof. Selim Somuncu

Literature world is always aware of the need of works on which researches can be done. One of the ways to meet this need is to translate works written in Ottoman Turkish before Alphabet Revolution.

There are still many authors whose works haven't been translated in our literature world. One of them is Ahmet Midhat Efendi. Ahmet Midhat had an important place in our literature world thanks to his numerous works.

In this work, the work Ahmet Midhat Efendi called *İstibşâr* written in Ottoman Turkish has been translated into Latin alphabet. Our work has consisted of the parts of *Introduction, Life and Literary Identity of Author, Summary of Work, Written Translation Text, Conclusion, Index* and *Facsimile*. In Introduction part the need of translating works written in Ottoman Turkish into Latin alphabet which has been the base of our work has been mentioned. In the second part information about the life and literary identity of author has been given. After information about the content of work has been given in the part of Summary of Work, the text with transcription of the work has been given in the Written Translation Text. In Index part, an index consisting of proper nouns and names of the works has been given.

Keywords: Ahmet Midhat, *İstibşâr*, Ottoman Turkish, Alphabet Revolution

ÖN SÖZ

Edebiyat, kendisinin asli unsuru yazarların ortaya çıkarmış olduğu eserlerle varlığını sürdürür. Bu eserlere yönelik yapılan çalışmalar edebiyatın devamlılığını sağlar ve ona yön verir. Buradan hareketle edebiyat dünyası, üzerinde çalışma yapılacak yeni eserlere her zaman ihtiyaç duyar. Bu nedenle Latin harflerine aktarılmamış eserleri tespit etmek ve bu eserler hakkında araştırmacıların rahatlıkla çalışma yapabilmesini sağlamak için bunları günümüz Türkçesine aktarmak önem arz eden bir husustur.

Bu doğrultuda hazırladığımız çalışmamızda, Ahmet Midhat Efendi'nin "İstibşâr" adlı eserini Latin harflerine aktardık. Çalışmamız, edebiyata konu olabilecek henüz çevrilmemiş eserlerin başta akademik dünyaya sonrasında kültür dünyamıza kazandırılmasının önemi öncelenecek şekilde hazırlanmıştır.

İslamiyet'e yönelik menfi saldırıların devam ettiği günümüz dünyasında İstibşâr'ı ve Batı karşısında savunmacı ve oksidental bir tavır geliştiren bir Müslüman aydın olarak Ahmet Midhat Efendi'yi çalışmak, eserin bir anlamda zamana meydan okuyan yapısı düşünüldüğünde, basite alınacak bir durum değildir. Aksine, eser bugün bile Batı dünyasında tartışılan hususlarla ilgili değinileri içermekte ve birçok meseleyi etraflıca tartışmaktadır. Günümüzde İslamiyet'in karalanması amacıyla kullanılan yanlış değerlendirmelere maruz kalmış birçok nokta, eserde mantık çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu noktalar İslamî kurallarla desteklenerek ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında eser, sadece edebiyata kaynaklık etme açısından değil, İslamiyet'le ilgili önemli konulara değinmesi bakımından da önemli bir noktada bulunmaktadır.

Çalışmanın her aşamasında bana fazlasıyla katkı sunan başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. Selim Somuncu olmak üzere, Doç. Dr. İbrahim Halil Tuğluk, Doç. Dr. Mehmet Yıldız, Doç. Dr. Nazmi Özerol, Yrd. Doç. Dr. Bekir Kayabaşı ve Yrd. Doç. Dr. Ali Ünişen hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Adıyaman - 2016

Ufuk KÖSE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş.....	1
---------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. Ahmet Midhat Efendi Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri.....	3
2.1. Hayatı.....	3
2.2. Edebi Kişiliği.....	6
2.3. Eserleri.....	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Eserin Özeti.....	14
Çeviriyazılı Metin.....	18
Sonuç.....	78
Dizin.....	80
Kaynakça.....	83
ÖZ GEÇMİŞ.....	223

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş

Tarih sahnesinde çok uzun yıllardan beri boy göstermiş olan Türk milletinin yaşamına bakıldığında, meşakkatli bir süreç kendini gösterecektir. Türk milleti bu uzun süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiş ve köklü değişiklikler yaşamıştır. Bu köklü ve toplumu derinden etkileyen değişikliklerden biri de 1 Kasım 1928'de gerçekleştirilen Harf Devrimi'dir. Harf Devrimi ile Arap alfabesi terkedilmiş ve Latin alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Birçok köklü değişiklik, toplumun adaptasyonu açısından her zaman zorlu olmakla birlikte yeni bir alfabeğe geçilmesi bu zorluğun çok daha fazla hissedilmesine sebep olmuştur. Yapılan bu değişiklik edebiyat dünyasında da sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Bireyin ve toplumun geçmişle bağı kopmuş, önceki eserlerin çevrilmesi süreci başlamıştır. Bu nedenle alfabe değişiminden önce kaleme alınan bir kısım eser günümüz Türkçesine aktarılmış ve birçoğu da hâlâ aktarılmayı beklemektedir.

Bu ihtiyaca binaen Latin alfabesine çevrilmemiş olan Ahmet Midhat Efendi'nin İslam'ın müdafaasını konu edinen *İstibşâr* adlı eserini tez konusu olarak belirlemiş bulunmaktayız. Bu çalışmanın Türk edebiyatına yönelik çalışma yapmakta olan araştırmacılara yeni bir kaynak ve yaklaşım kazandıracak ve Ahmet Midhat Efendi'nin daha önce üzerinde pek fazla çalışma yapılmamış bu eseriyle araştırmacıların Midhat Efendiyle ilgili yeni bakış açıları geliştirebilecekleri kanaatindeyiz. Tez konusu olarak böyle bir konunun seçilmesindeki başlıca amaç, akademik çalışma basamaklarından biri olan yüksek lisansın sadece bireysel bir çalışma ve kişisel bir gelişim olarak kalmaması, edebiyat dünyasına da bir katkı sağlamasıdır. Yapılan her çalışma edebiyat dünyasına mutlaka bir değer katmaktadır. Fakat Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir eserin günümüzde okunup anlaşılmasının alfabe değişikliği nedeniyle güçleştiği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla yeni nesillerin geleceğe yöneliminin bu eserlerin okunması ve anlaşılması gibi unsurlar açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Edebiyat, diğer birçok alanda olduğu gibi üzerinde çalışma yapılacak kaynak ihtiyacını her zaman hissetmektedir. Daha önce üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış bir eserin, araştırmacıların hizmetine sunulması edebiyatın kaynak ihtiyacı açısından önem arz eder. Ahmet Midhat, Türk edebiyatına ve Türk düşünce dünyasına oldukça

değerli eserler kazandırmıştır. Edebiyatımızda böylesine önemli bir yere sahip bir yazarın her eserinin edebiyat açısından az ya da çok demeden mutlak bir değer ifade edeceği yadsınamaz bir gerçektir. *İstibşâr* da yazarın önemli eserlerinden biridir. Eserin günümüz Türkçesine aktarılması, Ahmet Midhad'a ilgi duyan ya da üzerinde çalışma yapacak araştırmacılar için muhtemel bir kaynağa dönüştürmektedir.

Çalışmaya *İstibşâr*'ı kaleme alan Ahmet Midhat ile ilgili bilgi verilerek başlanmıştır. Yazarın hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgiler verilmesinin ardından eserleri sıralanmıştır. Sonrasında eserle ilgili bir özet kısmı bulunmaktadır. Bu kısımda eserle ilgili genel bir ön bilgi verilmiştir. Böylelikle eseri okuyacak kişilerin eserle ilgili fikir edinmeleri amaçlanmıştır. Daha sonra sırasıyla eserin çevirisi, eserin matbu hali, sonuç bölümü ve son olarak da eserdeki özel isimlerle ilgili bir dizin yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Ahmet Midhat Efendi Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı

Ahmet Midhat Efendi, namıdiğer Hacı-i Evvel, 1844'te İstanbul'da Tophane'de, Kumbaracılar Yokuşu civarında bir mahallede doğmuştur. Babası ticaretle geçimini sağlayan Hacı Süleyman Ağa, annesi ise Çerkes kökenli Nefise Hanım'dır. Babasını küçük yaşta kaybetmesinden ve yoksul bir hayatın getirdiği zorluklardan dolayı zor bir çocukluk geçiren Ahmet Midhat, tahsil imkanı bulamamış ve 1854 yılında, ağabeyinin memuriyette bulunduğu ve günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Vidin'e geçmiştir (Tanpınar, 1988: 445). Orada başladığı sıbyan mektebini Tophane'de bitirmiştir (1861). Midhat Paşa'nın Niş valiliği sırasında yine ağabeyi ile Niş'e gitmiş, rüştiye tahsilini orada tamamlamıştır. Midhat Paşa'nın Tuna valiliğine atanması üzerine Rusçuk'a giden Ahmet Midhat, Vilayet Mektûbî Kalemî'nde ilk memuriyet hayatına başlamıştır (1864). Kendi adını bu zeki ve kabiliyetli gence veren Midhat Paşa, onu Fransızca çalışmaya teşvik etmiş ve imkânlar sağlamıştır. Böylece Ahmed Midhat'a Batı kültürünün kapıları açıldığı gibi o sayede *Tuna* gazetesinde muharrir (1868), bir yıl sonra da başmuharrir olarak yazın hayatına başlamıştır (Ahmet Midhat Efendi, 2002: 5). Ayrıca Ahmet Midhat'ın, Midhat Paşa ile olan ilişkileri onun siyasi iktidarla olan irtibatının başlangıcıdır. Abdülaziz devri onun iktidarla arasının bozulduğu devirdir. Bu dönemde Rodos'a sürgüne gönderilen yazarlar arasındadır. (1873) Rodos'ta üç yıl sürgün kalır. V. Murat devrinde bağışlanacak, II. Abdulhamit döneminde ise sarayın takdirini kazanacaktır. (Somuncu, 2015: 117)

Ahmet Midhat, hayatına Midhat Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanmasıyla bu şehirde devam etmiştir (Tanpınar, 1988: 445). Bağdatta kurulacak matbaanın hazırlığıyla görevlendirilen Ahmet Midhat, önce İstanbul'a gelerek işlerini tamamlar ve Paşa'nın maiyetindeki yüz dört kişiyle birlikte yola çıkar. Deniz ve karayolu ile yapılan bu yolculuk yazarımıza, kaleme alacağı eserleri için pek çok malzeme kazandırır. Bağdat vilayeti mektubi kalemî memurluğu yanında vilayet matbaası ile Zevra gazetesinin müdürlüğünü ve yazarlığını üstlenir. Bağdat'ta kaldığı sürece üç kişinin onun hayatında önemli rolü olduğunu hatıralarında zikreder. Felsefe konusundaki bilgilerini Muhammed Bakır Can Muattar'dan, Avrupa kültürünü

Osman Hamdi Bey'den, İslami bilgilerini Muhammed Feyzi ez-Zühafi'den aldıklarıyla pekiştirdiğini uzun uzadıya anlatır. Bağdat'a geldikten sonra bir buçuk sene sonra Basra mutasarrıfı olan Hafız Ağa'nın ani ölümü üzerine kalabalık ailesini İstanbul'a gönderme kararı alır ve kendisi Bağdat'ta kalır (1870). Ahmet Mithat, Bağdat'ta kaldığı sekiz ay süresince vilayetin politika müdürü Osman Hamdi Bey, vali muavini Raif Efendi, kaymakam Fevzi Bey ile aynı evi paylaşır. (Durgun, 2015: 22). Hamdi Bey'in onu kitap yazmaya teşvik etmesi neticesinde, ilk kitapları olan *Hâce-i Evvel* serisi ile *Kıssadan Hisse*'yi Bağdat'ta yayımlamıştır (Ahmet Midhat Efendi, 2002: 5).

Bağdat mutasarrıfı olan ağabeyinin ölümü üzerine memuriyetten ayrılarak İstanbul'a dönmüştür (1871). Ağabeyinin ailesiyle birlikte kalabalıklaşan aile nüfusunun yarattığı geçim sıkıntısı, omuzlarına yüklenmiştir. *Ceride-i Askeriyye*'ye başmuharrir olmuştur. Bunun yanı sıra, Tahtakale'de oturduğu evde kurduğu matbaada, aile fertlerinin de katılmasıyla kendi kitaplarını neşre başlamıştır. Bu neşriyatta muharrir, mürettip, dağıtıcı olarak kendisinden ve ailesinden başka yardımcısı olmamıştır. Bir yıl içerisinde matbaayı genişleterek, önce Sirkeci'ye, sonra Beyoğlu'na nakletmiştir. Ahmet Mithat Efendi, *Bedir*'den sonra “halkı mebahis-i fenniye ve hikemiye mütalaasına alıştırmak” amacıyla *Dağarcık* adlı bir dergi çıkarmaya başlar. Kendisinden önce Münif Paşa'nın çıkardığı *Mecmua-i Fünûn* dergisinden farklı olarak Ahmet Mithat, *Dağarcık*'ta “mebahis-i fünûnu eğlence tarzına koymak” niyetiyle “halkı mevâdd-ı fennîyeye alıştırmak” istediğini söyler. Bu amaçla Batı dünyasındaki yenilikleri, devrin önde gelen kişilerinin hayat hikayelerini, felsefe, din konusundaki görüşlerini okuyucuya aktarır (Ahmet Midhat Efendi, 2002: 5-6).

Dağarcık'taki yazılar, ağırlıklı olarak materyalist ve pozitivist olsa da Ahmet Midhat, hiçbir zaman bütünüyle bu türden felsefi akımlara bağlılığını belirtmez, aksine her lafı geçtiğinde İslâm'ı ve *Kurân*'ı öne çıkararak, *Kurân*'ın üzerinde kitap ve görüş tanımadığını dile getirir. Ancak gerek dönemin şartlarında, gerekse bugünün bazı değerlendirmeleriyle bakıldığında Ahmet Midhat'ın -ilk döneminde- adeta materyalizm ışığında ateizmi destekler tavırda olduğu iddia edilmektedir (Saridoğan, 2014: 140).

Onbeş günde bir yayınlanan *Dağarcık*, 1288 (1872) yılında 8, 1289 (1873) yılında 2 sayı olmak üzere toplam 10 sayı neşredilir ve “Maarif Nezaret-i Celilesi’nden ruhsatsız intişar” ettiği gerekçesiyle kapatılır. (Durgun, 2015: 26-27). Ahmet Midhat’ın *Dağarcık*’ta kaleme aldığı yazılar, adeta kendisini sürgüne hazırlar niteliktedir.

Abdülaziz’in tahttan indirilişine kadar tam otuz sekiz ay süren bu sürgün macerasının ilginç bir yönü, sürgüne gönderilenlerden beşinin de tutuklandıkları andan başlayarak, başlarından geçenleri ayrı ayrı kaydetmiş olmalıdır. Namık Kemal *Magosa Mektupları*’nda, Ebüzziya Tevfik *Yeni Osmanlılar Tarihi*’nde, İsmail Hakkı *Yâd-ı Mâzi* adlı hatıra kitabında bu sürgün macerasına geniş yer vermiştir. Menapirzâde Nuri ise sadece bu olaydan söz ettiği *Akkâ* adlı yarım kalmış bir risale kaleme almıştır. (Ahmet Midhat Efendi, 2002: 10). Üç yıl sürgün yaşadığı Rodos’ta yazı faaliyetine devam eden Ahmet Midhat, bu yıllara ait bütün yayınlarını yeğeni Mehmet Cevdet’in adıyla çıkarır. Rodos’a yerleşir yerleşmez yazı yazmaya başladığını belirten Midhat Efendi, ilk olarak *Letafi-i Rivayat*’ın sekizinci cüzünde yer alan “Ölüm Allah’ın Emri” ni kaleme alır (1873). Bunu takiben okuyuculara en faydalı eserin “herşeyden bahseden mecmualar” olduğunu belirten Ahmet Midhat, buradan hareketle *Kırkambar* adını verdiği derginin neşrine başlar (Durgun, 2015: 28-29).

Sürgünün ağırlığını yazı yazarak biraz olsun hafifletmeye çalışan Ahmet Mithat Efendi, Rodos’taki ilk yılında *Kırkambar*’ın ilk on cüzünü, *Dünyaya İkinci Geliş* yahut *İstanbul’da Neler Olmuş* romanını, *Açıkbaş*, *Ahz-ı Sar* adlı tiyatrolarını kaleme aldığını ve *Hasan Mellah* romanının planını oluşturduğunu ifade eder. *Kırkambar*’ın iç kapak sayfasında yer alan “Teşekkür” başlıklı yazıda *Kırkambar*’dan tarih, hikaye, tiyatro namıyla üç göz tefrik edileceği” vaat edilerek “Kırkambar ilavesi hikaye gözü” kaydıyla *Hasan Mellah* ve *Dünyaya İkinci Geliş* romanları neşredilir (Durgun, 2015: 29).

Üç yıllık sürgün hayatında, Rodos’ta çocuklar için “Medrese-i Süleymâniye” kurar ve orada dersler verir. V. Murad’ın padişah olmasıyla birlikte affedilerek İstanbul’a döner. Gazetecilik, romancılık ve neşriyat faaliyetleri bundan sonra daha yoğun olarak devam eder. Gazetecilik tarihimizin en uzun ömürlü gazetelerinden olan *Tercüman-ı Hakikat*’i çıkarmaya başlar (27 Haziran 1878) (Ahmet Midhat

Efendi, 2002 :6). Bu tarihten itibaren roman, hikaye, tiyatro türlerinin yanı sıra tarih, coğrafya, felsefe, din, ekonomi vb. konularda yazılmış bir çok eserini önce *Tercüman-i Hakikat*'te tefrika edecek daha sonra kitap olarak yayımlanacaktır. 1878 yılında gazetesinde sırasıyla *Tarihi-i Umûmi* adlı tarih kitabını, *Revue des Deux Mondes* adlı bir Fransız gazetesinden okuyup beğenerek tercüme ettiği *Alayın Kraliçesi* romanını tefrika eder. Ayrıca Eylül 1878'de hem Fransızca hem Türkçe yayınlanan *Osmanlı Gazetesi'nin* idaresini üstlenir (Durgun, 2015: 32).

Geçim imkanlarını çoğu defa kendisi sağlayan Midhat Efenfi, bununla birlikte II. Abdülhamid devrinde sarayın himayesinden de mahrum kalmaz. Hatta bu dönemde Ahmet Midhat Efendi'nin sarayın takdirini kazandığı, II. Abdülhamit ve yönetimini yazılarıyla savunduğu bilinir. (Somuncu, 2015: 117) Ahmet Midhat, ölümüne kadar *Takvim-i Vekayi ve Matabaa-i Âmire* müdürlüğü, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye âzalığı reisliğinde ve çeşitli hocalıklarda bulunmuş, 1889'da Stocholm'da toplanan Şarkiyatçılar Kongresi vesilesiyle iki buçuk ay süren bir Avrupa seyahati de yapmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra emekli olarak bir müddet Dârülfunun Medresetülvâizîn ve Dârülmüallimât'ta genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi gibi dersler okutmuştur. 28 Aralık 1912'de fahrî olarak hizmet ettiği Dârüşşafaka'da görevi esnasında ebediyete intikal etmiştir. Mezarı, Fatih Camii hazîresindedir.

1.2. Edebi Kişiliği

Ahmet Midhat Efendi yaşadığı günlerde de, ölümünden sonra da daima okuyucularının veya edebiyat severlerin hatırında kalan bir yazardır. Kendi kendisini yetiştiren, öğrenme ve öğretme aşkı hiç dinmeyen yazarın eserlerinde de kendisini bir örnek şahsiyet olarak gösterdiği şüphesizdir. Ishalatçı olan Ahmet Mithat'ın düzgün bir eğitim görmemesine rağmen, eserlerini okudukça insanı şaşırtan geniş bir kültür dünyasında dolaştığına şahit oluruz. Kendisinden söz etmeyi seven bir yazar olarak Ahmet Midhat tecrübelerini okuyucusuna aktarmaktan çekinmez. *Menfa'dan* başlayarak hatıra türü eserlerinde kendisinden söz ettiği gibi, romanlarından da onu kahramanlardan biri olarak görmek mümkündür (Durgun, 2015: 5).

Türk edebiyatının en üretken yazarlarından biri olan Ahmet Midhat Efendi'nin ilgisinin edebiyatla sınırlı olmadığı, onun tarihten astronomiye, musikiden

mitolojiye kadar çok çeşitli alanlarla ilgilendiği, bu alanlara dair yazılar yazdığı, kitaplar yayımladığı bilinmektedir (Gökçek, 2012: 207). İki yüzden fazla eser kaleme alan Ahmet Midhat Efendi, Tanzimat neslinin diğer yazarları gibi toplumun hemen bütün meseleleri hakkında fikrini beyan eder. “Osmanlı toplumunda geleneksel bilgi ile modern bilgi arasında tekabüliyet bulmaya çalıştı. Yaşadığı ve yazdığı toplumun değer skalasına bağlı kalarak kendine aydınlanmacı bir misyon biçti. Modernleşmek; ama Türk-İslam değerlerine bağlı kalarak modernleşmek... Müslüman ve Türk kalarak modernleşmek... Halka bunları benimsetmeye çalıştı. Osmanlı toplumunun değer skalasına birebir tekabül etmeyen hatta çoğunlukla örtüşmeyen Batılı değerlere ve bilgi sisteminin geneline karşı sürekli teyakkuz halindeydi. Yaşadığı devir Batı'nın birçok açıdan üstünlüğünü Osmanlı'ya kabul ettirdiği bir devir olduğu için gerek romanları gerekse diğer türden kitaplarıyla Batı karşısında din, felsefe, ahlâk, kadın ve kadın-erkek eşitliği gibi konularda Türk-İslam kültürünün savunusunu yaptı. Bu savununun içinde; şu Batılılar ne akıllı insan, dediği yerler de oldu, Türklerin Avrupa medeniyetiyle tamamen zıt özellikler göstermediği, hatta Türklerin bizzat Avrupa'nın içinde olduğunu iddia ettiği yerler de. (Somuncu, 2015: 118) Tüm bu nitelikleriyle Ahmet Midhat Efendi, döneminin düşünce alanındaki en iyi temsilcilerinden biri olur (Koçak, 2011: II).

Çok fazla yazan, yazdıklarını tashih gereği görmeyen “Ahmet Midhat, 1870’li yıllardan itibaren *Kıssadan Hisse ve Letâif-i Rivâyât* başlığı altında neşretmeye başladığı eserlerinin sayısını zaman içerisinde sayı ve hacim olarak hızla arttırmıştır” (Koç, 2009: 387).

Erken dönem Türk romancılığının öne çıkan isimlerinden olan Ahmet Midhat Efendi “hem otuzu aşkın romanı hem de Letâif-i Rivâyât serisinde yayınlanıp da bazısı roman yahut da kısa roman sayılabilecek otuza yakın hikâyeye kaleme almakla Türk romancılığının en velut yazarlarından biri olmuş, hatta nesir türleri içinde en fazla romanla meşguliyeti sebebiyle de daha çok romancı olarak anılmayı hak etmiştir” (Çıkla, 2015: 74).

Ahmet Midhat Efendi'nin bir başka önemli özelliği yazdığı roman ve hikâyelerle, okuma oranı düşük bir ülkenin insanlarına okuma alışkanlığı kazandırması ve edebî bir tür olarak romanın tanınmasına ön ayak olmasıdır. “Ahmet Midhat, toplumunun ilk önemli yazarı olarak sivrilir. Önemi, yapıtlarının özündeki

değerden çok, kendinden sonraki kuşakların yazarları üstündeki etkisinden kaynaklanır. Bir sonraki kuşağın hemen bütün yazarları, Ahmet Midhat'ı okuyarak yetişmişlerdir” (Kayabaşı, 2011: 659-670). Onun düşünce dünyasında belki bir bilgi sistematigi yoktu ama Batılılaşmada ya da daha geniş kapsamıyla modernleşmede bilginin öneminin oldukça farkındaydı. (Somuncu, 2015: 118)

Bütün bir Tanzimat ve Servet-i Fünun devirlerini ve hatta meşrutiyet devrinin de ilk yıllarını eserleriyle dolduran Ahmet Midhat Efendi'nin, hikayeci, roman yazarı, tarihçi, ilahiyatçı, felsefeci, gibi birçok sıfatı bulunmaktadır (Stradella, 2013: 5). Bu durum, Tanzimat dönemi aydınlarının birbirlerine benzeyen en önemli özelliklerindedir. Ahmet Midhat Efendi'ye gelmeden önce, birkaç örnek vermek gerekirse; mesela Şinasi, devlet adamı ve gazeteciliğinin yanı sıra; şair, dilbilimci, halk bilimci; makale ve tiyatro yazarı; sözlükçü, çevirmen ve eleştirmen gibi özellikleri ile dikkat çekmiştir. Namık Kemal yine en başta devlet adamı ve gazeteci; şair, makale, roman, tiyatro, tarih ve tarihi biyografi yazarı; çevirmen ve eleştirmen gibi nitelikleriyle öne çıkmıştır (Dayanç, 2012: 81-96). Aynı dönem şair ve yazarlarından Ahmet Midhat Efendi'yi ayıran ve onu özgün kılan özelliklerini aktaran Okay, devletin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilmesi için, *Yeni Osmanlılar* gibi bir rejim değişikliğine gerek olmadığını, eğitim ve kültür konularında belli seviyelere gelemeyen milletlerin önüne rejim sorunlarının çıkarılmaması gerektiğini savunan bir yazar olarak Ahmet Midhat'ı ön plana çıkarmıştır (Okay, 1989: 100-102).

Ahmet Midhat'ın çağdaşlarından farklı olan bir diğer yanı da 19.yüzyılda yaşayan aydınlarımızın birçoğunda görülen, Batı ilgisinin onda farklı bir şekilde görülmüş olmasıdır. O, edebi ve fikri eserlerinin birçoğunda Doğu ve Batı medeniyetlerini mukayese ederek yüzeysel de olsa bir tenkit süzgecinden geçirmiş, o dönem için dikkate değer bir sentez yapmaya çalışmıştır. Edebiyatta kendisine örnek olarak daima Batı edebiyatını almış, roman ve tiyatroya, önce Batı'yı taklit yoluyla başlamış, daha sonra eserlerine mahalli ve milli bir karakter kazandırabilmiştir. Bütün bunlar, O'nun kendi kültürünü de gözardı etmeyen bilinçli bir aydın olduğunu göstermektedir (Şeref, 2014: 279-288). Bu bağlamda Mithat Efendi'de “bir başka bilgi türü ise Batı'dır. (...) Romanlarında Avrupai yaşam biçimlerini en ince ayrıntılarına kadar tanıttı. Bununla da yetinmedi roman dışı türlerle de konuya olan

ilgisini müstakil olarak devam ettirdi. (...) Avrupa'ya gidecek olanları bilgilendirmek için *Avrupa'da Bir Cevlân* (1890) ve *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti* (1894) adlı kitapları yazdı. Hatta bazı kitaplarında iki Avrupa şehri arasında yapılan yolculuğun hangi güzergâhlardan geçtiği, yolculuğun nasıl ve hangi vasıtayla kaç saat ve dakikada gerçekleştiğini aktaracak kadar ayrıntıya girmesi dikkate değerdir. Sözelimi *Demir Bey* romanında Mustafa ve arkadaşlarının Paris'ten İsviçre'ye nasıl gidecekleri dokuz sayfada anlatılır. Yine aynı romanın bir başka yerinde ise Paris ile Baden Baden şehri arasında mesafenin sürat postasıyla 13 saat 25 dakika, adi posta ile de 18 saat 20 dakika sürdüğünü söyler. Dolayısıyla bu verdiği bilgiler sayesinde Batı kültürünün, coğrafyasının ve Batı tarzı yaşam biçimlerinin birçok yönüyle Türkiye'de bilinmesini sağladı." (Somuncu, 2015: 121-122) Özellikle roman türünde, başlangıçta çağdaş olan aydınlarla birlikte Ahmet Midhat'ın da Avrupa romanına olan bağlılığını aktaran Berna Moran, bu dönem romanında, hikayecilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa; kısacası ilkelikten uygarlığa bir geçiş süreci yaşandığını belirtmiştir (Moran, 2009: 11).

Hemen her sahada eser veren ve durmaksızın yazı yazan Ahmet Midhat Efendi'nin en çok eser verdiği edebiyat sahası, hikaye ve roman türüdür. Onun te'lif ve tercüme olarak neşrettiği 82 roman ve hikaye kitabının bir listesi, Mustafa Nihat Özön tarafından neşredilen *Yeniçeriler* romanının sonuna ilave edilmiştir (Gökçek, 2012: 59). Ahmet Midhat Efendi, roman türünü kuramsal bir düzlemde de ele alan yazılar yazmıştır. Yeni bir anlatı türü olan romanı, çeşitli açılardan ele alıp tartıştığı yazılardan bir tanesi "*Hikaye Tasvir ve Tarihi*" başlığını taşır. Ahmet Midhat, bu yazıda, romanı *hikaye* olarak telaffuz eder ve yazılış yöntemlerine göre romanı dörde ayırır. Bu yazıdaki en önemli nokta ise Ahmet Midhat Efendi'nin Türk romanının henüz kurulmaya çalışıldığı bir dönemde, roman yazma yöntemi üzerine düşünmüş olmasıdır. Bu durum, Midhat Efendi'nin Türk Edebiyatı'nda roman türü üzerinde karşılaşılan teknik ve kurgu sorunlarına ne kadar erken bir tarihte dikkat çekmeye başladığını gösterir. Ahmet Midhat Efendi'nin, romanların ahlaksal yönünü tartışmaya açtığı ve kısa bir roman tanımı da verdiği, başka bir yazısı da 1880 yılında *Şark Mecmuası'nda* yayımlanmıştır. Ahmet Midhat, burada romanın ahlaksal yönünün toplumsal ahlaktan bağımsız düşünülmemeyeceğinin altını çizmiştir. 1887 yılında yazdığı "Romanlar ve Romancılık" isimli makalede de ahlak konusunun

önemine değinen Ahmet Midhat, aynı zamanda roman türünün insanların düşünsel dünyalarına da katkı sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Ahmet Midhat'ın roman anlayışı tek boyutlu değildir. Romanı, kurgusu, tekniği, içeriği ve ahlaki boyutlarını ele alan Ahmet Midhat; bu türün, kurmaca bir dünyasının olduğunu ve bu dünyanın çağlara göre değişikliklere uğrayarak geliştiğini; bu nedenle romanın, tarihi açıdan da ele alınması gereken bir tür olduğunu savunmuştur. “*Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*” isimli eseri, roman türünü tarihi açıdan inceleyen çalışmalarından bir tanesidir (Kuşçu, 2014: 215-221). Bu görüşler değerlendirildiğinde, Ahmet Midhat'ın roman türü üzerine düşünürken, hem tekniğine, hem kurgusuna, hem tarihle ilişkisine, hem de içeriğine ne denli önem verdiği anlaşılmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarının “üslup açısından özentisiz, teknik açıdan kusurlu, hatalı cümlelere rastlanan” metinler olduğunu da söylemeden geçemeyeceğiz. (Somuncu, 2015: 128)

Okurun, Ahmet Midhat denilince aklına gelebilecek bir başka özelliği, kıssadan hisse çıkarması ve öğütte bulunmasıdır. Bu durumla ilgili Mehmet Kaplan “Ahmet Midhat Efendi, romanlarında o devir Türk toplumunun kıymet hükümlerine, hayat görüşüne uygun, müspet ve menfi tipler yaratmıştır. Bu tipler, çoğu kahramanları adlarıyla canlandıran sabit karakterli şahıslardır. Midhat Efendi, çok daha zıt karakterleri karşılaştırarak, Karagöz ve Ortaoyunu'nda olduğu gibi konuşturur ve daima kıssadan hisse çıkarmaya çalışır.” tespitini yapmıştır. Eserlerinde somutlaştırdığı züppe tipi ve bunun karşısına yerleştirdiği örnek tipleri işleme, bu örnek tipler aracılığıyla okuruna bir mesaj verme, onlara doğruyu ve güzeli öğretme çabasına işaret etmektedir. Bununla beraber; romanlarına genellikle iyileri ödüllendirerek, kötülerini de cezalandırarak son vermesi, bu eserlerin “*kıssadan hisse çıkarılmak*” amacıyla yazıldığını kanıtlar niteliktedir (Kaplan, 1999: 95).

Ahmet Midhat'ın ilk romanı *Hasan Mellah*, son romanı ise *Jön Türk*'tür. Yazdığı romanlar konu bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitli konu yelpazesinde macera romanları, tarihi ve polisiye romanlar olduğu gibi fen bilimleri ve seyahatleri ile ilgili romanlar, realist ve natüralist düşüncelerle kaleme aldığı romanlar da bulunmaktadır. Ahmet Midhat'ın ele aldığı başlıca konular arasında kadının sosyal hayattaki konumu, kadınların ve kız çocuklarının eğitimi ve

okutulması, yanlış Batılılaşma, esaret, dürüstlük ve erdemlilik, müsriflik, evlilikle ilgili meseleler, Avrupa toplumunun sosyal ve ahlaki problemleri bulunmaktadır.

Onun hikâye ve romanları, ister mensubu olduğu toplumun herhangi bir kesimini isterse başka bir ülke ve kültürü ilgilendirsin; anlatma, kurgulama ve betimlemeleriyle insanımızın aynası olmuş, sanatıyla vardığı çizgi ait olduğu dönemle ilintili olmak üzere, dünden bugüne en geniş anlamıyla tarih, insan, çevre, ahlâk ve toplum düzeni adına belgesel niteliği kazanmıştır. (Koz, t.y., 161).

Ahmet Midhat, yazarın bakış açısının bir yansıması olduğunu düşündüğü edebî akımlardan sırasıyla, romantizm, realizm ve natüralizmin etkisinde kalmıştır. İlk romanlarını romantizm etkisinde oluşturan yazarın; diğer romanlarında, realizm ve natüralizmden etkilendiği görülmektedir. Eserlerinde tespit edebileceğimiz en önemli unsurlardan birisi olan iyimserlik teması, onun romantizme ne denli yakın olduğunu göstermesi bakımından önemli bir ölçüttür. Romantizmin anlatı türlerine güzellik kattığını düşünen yazar, realizmin ve naturalizmin ise hayatı tüm gerçekliğiyle gözler önüne serdiği fikrindedir.

Ahmet Midhat Efendi'nin öncelikle hitap ettiği okuyucu kitlesinin bilgi ve görgüsünü yükseltmek amacı taşıdığı ve eserleriyle bunu yapmaya çalıştığı kuşkusuzdur. Fakat aynı zamanda bu kitlenin zihniyet dünyasına hitap eden eserler kaleme aldığı da bir gerçektir. Esasen o, Şerif Mardin'in bütün Tanzimat dönemi romancıları için belirttiği gibi "sessiz çoğunluğun" değerlerini meşrulaştırmaya çalışan bir yazardır. Bu sessiz çoğunluğun değerler dünyası onun hikaye veya roman anlayışını da büyük ölçüde belirlemiştir (Gökçek, 2012: 60).

Ahmet Midhat'ın birçok önemli edebiyatçının yetişmesinde önemli katkısı olmuştur. Bu çalışmada, günümüz harflerine aktardığımız eseri *İstibşâr*'da da adı geçen Fatma Âliye Hanım ve damadı Muallim Nâci başta olmak üzere, Beşir Fuat, Hüseyin Rahmi, Sami Paşa-zâde Sezai, Cenab Şahabettin, Tevfik Fikret gibi önemli yazarların yetişmesinde ve bunların edebiyat dünyasına girmelerinde etkisi ve katkısı olmuştur.

1.3. Eserleri

Ahmet Midhat'ın romanları ve hikayeleri şunlardır:

Kıssadan Hisse (Fıkralar, Hikâyeler, 2. Baskı, 1870), *Letâif-i Rivayât 1: Sû-i Zan* (1870), *Letâif-i Rivayât 2: Gençlik, Teehhül* (1870), *Letâif-i Rivayât 3: Felsefe-i Zenân* (1870), *Letâif-i Rivayât 4: Gönül, Mihnetkeşân* (1870), *Letâif-i Rivayât 5: Firkat*(1870), *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye* (1871), *Letâif-i Rivayât 6: Yeniçeriler* (1871), *Letâif-i Rivayât 8: Ölüm Allah'ın Emri* (1873), *Hasan Mellah -yahut- Sır İçinde Esrar* (1874), *Zeyl-i Hasan Mellah* (1875), *Dünyaya İkinci Geliş -yahut- İstanbul'da Neler Olmuş* (1874), *Hüseyin Fellah* (1875), *Yeryüzünde Bir Melek* (1875), *Karı-Koca Masalı* (1875), *Felâton Bey ve Râkım Efendi* (1875), *Paris'te Bir Türk* (1876), *Letâif-i Rivayât 9: Bir Gerçek Hikaye; Fitnekâr* (1876), *Süleymân Muslî* (1877), *Kafkas* (1877), *Çengi* (1877), *Letâif-i Rivayât 10: Nasip; Bekârlık Sultanlık mı Dedin ?* (1877), *Beliyyât-ı Muthike* (1881), *Karnaval* (1881), *Henüz 17 Yaşında* (1881), *Acâyib-i Âlem* (1882), *Dürdâne Hanım* (1882), *Vah!* (1882), *Volter 20 Yaşında -yahut- İlk Muaşakası* (1884), *Esrâr-ı Cinayât* (1884), *Cellât* (1884), *Hayret* (1885), *Letâif-i Rivayât 11: Bahtiyarlık* (1885), *Letâif-i Rivayât 12: Cinlihan* (1885), *Letâif-i Rivayât 13: Obur* (1885), *Letâif-i Rivayât 14: Bir Tövbekâr* (1885), *Letâif-i Rivayât 15: Çingene* (1887), *Letâif-i Rivayât 16: Çifte İntikam* (1887), *Letâif-i Rivayât 17: Para* (1887), *Letâif-i Rivayât:Kismetinde Olanın Kaşığına Çıkar* (1887), *Arnavutlar-Solyotlar* (1888), *Demir Bey -yahut- İnkişâf-ı Esrâr* (1888), *Fenn-i Bir Roman -yahut- Amerika Doktorları* (1888), *Haydut Montari* (1888), *Gürcü Kızı -yahut- İntikam* (1889), *Rikalda -yahut- Amerika Vahşet Âlemi* (1890), *Letâif-i Rivayât 19: Diplomalı Kız* (1990), *Letâif-i Rivayât 20: Dolaptan Temâşâ* (1890), *Müşâhedât* (1891), *Hayal ve Hakikat (Fatma Aliye ile)* (1892), *Ahmet Metin ve Şirzat -yahut- Roman İçinde Roman* (1892), *Letâif-i Rivayât 21: İki Hüdakâr* (1893), *Letâif-i Rivayât 22: Emanetçi Sıtkı* (1893), *Letâif-i Rivayât 23: Cankurtaranlar* (1893), *Letâif-i Rivayât 24: Bir Acîbe-i Saydiye* (1893), *Letâif-i Rivayât 25: Ana-Kız* (1893), *Taaffüf* (1895), *Gönüllü* (1896), *Altın Âşıklar* (1898), *Mesâil-i Muğlaka* (1898), *Jön Türk* (1910)

Tiyatroları, çoğunluğu telif ve çeşitli tercüme eserler olmak üzere şunlardır: *Letâif-i Rivayât 7: Eyvah* (1871), *Açık Baş* (1874), *Ahz-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti* (1874), *Hükm-i Dil* (1874), *Fürs-i Kadim'de Bir Facia yahut Siyavuş* (1884), *Çengi yahut Dâniş Çelebi* (1884), *Çerkez Özdenler* (1884).

Ayrıca Menfa (1876) isimli anılarını topladığı eseri, Üss-i İnkılâp (1. Cilt 1877, 2. cilt 1878) gibi tarihi nitelikteki eserleri, İslam'ı müdafaa çerçevesinde yazdığı Müdafaa (3 cilt 1883-1885), İstibşâr (1892), Beşair (1894) ve Nizâ-ı İlm ü Din (4 cilt, 1895-190) ve Ekonomi Politik (1874), Beşir Fuad (1887), Ahbâp-ı Âsâra Tamim-i Enzâr (1890), Avrupa'da Bir Cevlân (1890), Fatma Aliye/Bir Muharrire-i Osmaniyyenin Neş'eti (1893), Avrupa Âdab-ı Muaşeretî (1894), Çocuk/Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi (1899) adlı eseri olmak üzere ciddi sayıda bir eser külliyatına sahip bir yazar olarak Ahmet Midhat Efendi, Tanzimat'ın en kıymetli yazarlarından biri olarak tarih ve edebiyattaki yerini almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Eserin Özeti

Farklı türlerde yazdığı çok sayıdaki eserleriyle “Hâce-i Evvel” olarak anılan Ahmet Midhat Efendi’nin üzerine eğildiği alanlardan biri de “İslam’ın müdafaası”dır. (Okay, 2008: 283) Bu alanda yaptığı çalışmalar sayesinde “Doğu’nun vakarlı, ağırbaşlı ve kendinden emin sözsücü olarak kabul edilen Ahmet Midhat Efendi” (Gürlek, 1991: 41) kayda değer çalışmalar yapmış, eserler vermiştir. “Romanlarının çoğunda idealize ettiği tipler ve bunların vak’a içindeki tavırları Türk, Osmanlı ve İslam düşünce ve hareketinin temsilcileri” (Okay, 2008: 283) olmakla birlikte İslam müdafaası alanında “belirli meseleleri doğrudan doğruya ele aldığı dört büyük eseri vardır: *Müdafaa*, *İstibşâr*, *Beşair* ve *Nizâ-ı İlm ü Din*’dir” (Okay, 2008: 283). Bu eserler bağlamında bakıldığında “Ahmet Midhat Efendi’nin bir Batı bilimcisi, bir garbiyatçı olduğunu söyleyebiliriz. Batının kullandığı bilgiyi kullanarak Batı’nın ve Osmanlı içindeki Batıcıların Türk toplumu üzerindeki bilgiyle kurdukları tahakküm biçimini kırmaya çalışmıştır. *Müdafaa*, *İstibşâr*, *Beşâir* ve *Nizâ-ı İlm ü Din* gibi eserleri yine müsteşriklerin yazdıklarına alternatif olarak yazılmış karşı-ideoloji çalışmaları okunursa, Ahmet Midhat Efendi’nin ideolojisine ilişkin zengin ayrıntılar ortaya çıkar.” (Somuncu, 2015: 124)

Adından da anlaşılacağı üzere bu alanda verdiği eserler, İslam’ı yaymaya çalışan fanatik bir Müslüman tavrından ziyade İslam’la ilgili bilinen yanlışları düzeltme daha doğrusu İslam’ı karalamaya çalışanlara karşı bir savunma niteliği taşımaktadır. Orhan Okay’ın şu cümlesi bu savı destekler niteliktedir: “Bu bahislerde, İslam lehinde ve Hristiyanlık aleyhinde bulacağımız davranışlar ise, örneklerde de görüleceği üzere müteceviz değil, müdafî bir karakter göstermektedir.” (Okay, 2008: 283)

Ahmet Midhat’ın bu alanda verdiği ilk eser olan *Müdafaa*, “üç ciltlik bir eser olup misyonerlere reddiye niteliğindedir” (Gürlek, 1991: 41). Ahmet Midhat’ın bu üç ciltlik eseri kaleme almaktaki başlıca gayesi “birtakım Osmanlı gençlerinin, Avrupa’daki dinsizlik cerayanlarına kapılma ihtimalleridir.” (Okay, 2008: 290) *İstibşâr*, bu minvalde yazılmış ikinci eserdir; fakat konumuz dahilinde ona yoğunlaşacağımız için şimdilik bu alanda yazılmış üçüncü eser olan *Beşâir* hakkında bilgi verilecektir. *Beşâir* “Peygamber nübüvvetini anlatan bir eserdir. Bu konuda

İncil’de geçen bazı işaretler ele alınarak incelenmiştir.” (Gürlek, 1991: 41) Bu alanda yazdığı son eser ise *Nizâ-ı İlm ü Din*’dir. “Avrupa’nın bir takım menfi cereyanlarına kendini kaptıran gençlere İslâm’ın büyüklüğünü göstermek, İslâm’ı gerçek anlamıyla tanıtmak amacıyla yazılmıştır.” (Gürlek, 1991: 41)

Çalışmamıza konu olan *İstibşâr* ise bu alanda yazılmış kayda değer eserlerden biridir. *İstibşâr*; hicri 1300, miladi 1892 yılında yazılmıştır. Ahmet Midhat bu eserini yukarıda belirttiğimiz gibi İslam’ın müdafaası amacıyla yazmıştır. *İstibşâr*, Muhammed Alexander Russell Webb isimli İslam’ı sonradan kabul etmiş Amerikalı bir Müslümanın İslam’ı yayma amacıyla Hindistan’da ve Amerika’da verdiği konferanslara ve o dönemde Amerika’da yayın yapan Sun gazetesinin bu konferanslarla ilgili yaptığı yayınlara dayanılarak kaleme alınmış bir eserdir. Eserin, Sun gazetesinin Muhammed Alexander Russell Webb hakkında yaptığı yayınlara dayandığı, eserde geçen birçok cümlede olduğu gibi Ahmet Midhat’ın “Muhammed Aleksandır (Alexander) Rasıl (Russell) Veb (Webb) Efendi hakkında bir muhbir-i mahsus tarafından bize tebliğ olunan muherrerât-ı mahsusa ile Sun Gazetesi maktu’âtına artık nihâyet verilmek lâzım gelmiştir.” cümlesinden de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

İslam’ı yayma noktasında yapmış olduğu çalışmalarla eserde öne çıkan Muhammed Alexander Russell Webb, 1846 yılında Amerika’nın Hudson şehrinde doğmuştur. Güçlü kalemıyla dikkati çeken Webb, Filipinler’de Amerikan konsolosu olarak görev yapmıştır. Konsolosluk görevi süresince ciddi araştırmalar yapan Webb, bu uzun araştırmalar sonucu 1888 yılında İslamiyet’i kabul etmiştir. (Ekici, 2005: 2-3) Webb, Amerika’da doğmuş İslamiyet’i kabul eden ilk Amerikan vatandaşıdır. “Amerika’nın Manila konsolosuyken 1891’de Bombay’ın önde gelen Müslüman simalarından Bedreddin Abdullah ile tanışıp mektuplaşmaya başlamıştır.” (Ekici, 2005: 5) Bedreddin Abdullah ile tanışmalarından sonra hızlı bir şekilde İslamiyet’i yayma girişimlerine ve bunların sonucu olarak Bedreddin Abdullah’ın katkılarıyla *İstibşâr*’da da geçen Hindistan’da İslamiyet’i yayma amaçlı konferanslar vermeye başlamıştır. Bu konferanslara Amerikan basını da ilgi göstermiştir. Amerikan basınının Webb’e olan ilgisi, vermiş olduğu konferanslarla sınırlı kalmayıp Webb’in hayatına da yönelmiştir. İlhan Ekinci bu konuyla ilgili “Alexander Webb’in Müslüman olması ve dikkatleri çekmesi üzerine gazeteler onun Manila’ya görevli

olarak gitmeden ve Müslüman olmadan önceki hayatıyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu haberlerden ve Muhammed Webb'in aynı zamanda kendi ifadelerinden uzun zamandır din ve inançlar konusunda büyük bir arayışta olduğu, birçok din ve mezhebi" incelediğini aktarır. (Ekici, 2005: 4) Sun gazetesinin de Webb'in konferanslarını sayfalarına taşıma süreci bu aşamadan itibaren başlamıştır. Webb, Hindistan'daki faaliyetlerinden sonra Amerika'ya geçmiş ve burada da İslam'ı yayma faaliyetlerine devam etmiştir. Amerika'da yapmayı hedeflediği şeyleri Webb şöyle özetlemektedir:

Muhammedî misyonerler buraya gelecek ve onların tebliğleri talep edildiğinde ülkenin değişik bölgelerinde konuşma yapacaklar. Kuracağımız Amerikan İslami propaganda sadece eğitimle alakalı olacaktır. Fakat şu an için uğraşılan tüm çabalar Hz. Muhammed'in kim ve ne olduğu, onun hakikatte neler öğrettiğine dairdir. Yapılacak çalışmalar sayesinde hak ve hakikatler zeki insan topluluklarına öğretilecektir. Bu sayede önyargılı ve cahil yazarların İslam'a karşı yüzyıllardır inşa ettikleri ve destekledikleri hiçbir temele dayanmayan sahte ve yanlış anlayışlar ters yüz olacaktır. Hiç kimse bu uğraşının büyüklüğünü benden daha fazla fark etmemiştir. Ben, Amerikan halkının adaletine ve anlayışına tam bir şekilde güveniyorum. (Webb, 1893: 67-68)

Muhammed Alexander Russell Webb Amerika'da onlarca konferans vermekle birlikte, İslam'a ve İslami inancı katkı sunacak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Müslümanların rahatça ibadet edeceği bir cami inşa ettirmekle kalmayıp kütüphane, matbaa ve konferans salonunu da İslam'la ilgilenenlerin hizmetine sunmuştur. Ayrıca *İstibşâr*'da da adı geçen *Muslim World* isimli haftalık bir gazete çıkartmıştır.

İstibşâr, 1892 yılında Ahmet Midhat tarafından kaleme alınmıştır. "Amerika'da neşr-i İslam teşebbüsü" alt başlığıyla başlayan eserin ilk cümlelerinden, yazıldığı senenin Ramazan ayına denk geldiği anlaşılmaktadır. Ramazan ayında güzel bir haber verileceği müjdesiyle başlayan eserin ilk kısmında medenileşme ve bir dine bağlı olma anlamlarını ifade eden "temeddün" ve "tedeyyün" kavramları üzerinde durulmuştur. Yazar, bu kavramların birbirinden bağımsız değerlendirelemeyeceğini belirtip böylelikle ileride açıklayacağı hususlara bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Akabinde makaleyi yazma amacını bu iki kavramla ilişkilendirerek belirtmiştir. Sonrasında misyonerlerin kendi dinlerini yayma gayretlerinden bahsedip böylesi bir gayretin İslam için de gerekli olduğunu belirtmiştir. İslam'ı yayma çalışmalarının azlığından yakınan yazar, tüm

imkânsızlıklara rağmen yapılan bu sınırlı düzeydeki çalışmaların şaşırtıcı derecede başarılı olduğuna değinmiştir. Ahmet Midhat, bu başarıların sonucu olarak Avrupa ve Amerika'da İslam etkisinin ciddi anlamda kendisini gösterdiğinden bahsettikten sonra eserin başında değindiği müjdeli habere geçmiştir. Midhat Efendi'nin müjdeli haberden kastı ise daha önce bahsettiğimiz Muhammed Alexander Russell Webb isimli şahsın İslamiyet'i yayma çabası ve bu yönde yaptığı çalışmalardır. Eserde, Muhammed Alexander Russell Webb'in aslında diğer bütün Amerikan elçileri gibi bir misyoner olduğuna fakat ilerleyen zamanlarda yaptığı araştırmalar sonucu İslamiyet'i kabul edip İslam'ın yayılması için çalışmaya başladığına değinmiştir. Devamında Hindistan'da konferanslar verdiği bilgisini aktarmış ve bu konferansların içeriğine dair bilgiler vermiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı çoğunlukla Ahmet Midhat'ın, Muhammed Alexander Russell Webb'in İslam ile ilgili açıklığa kavuşturmaya çalıştığı esasları savunması ile alakalıdır. Midhat Efendi, Webb'in bu esaslarla ilgili açıklamalarını daha detaylı bilgiler vererek ve bu esasların Hristiyanlık ve İslamiyet'teki durumlarını kıyaslayarak desteklemeye çalışmıştır. Eser; İslam'ın kılıç zoruyla yayıldığı iddiası, Müslümanların Hristiyanlara bakışı, Amerika'da İslam'ın geçmişi ve geleceği, İslamiyet'e ilişkin bazı temel esas ve kurallar, İngiltere'de İslam'ın yayılması, İngiltere'deki ilk Müslümanlar, Amerika ve İngiltere ve sair diğer ecnebi memleketlerinde İslami neşriyat, İslamiyet ile Hristiyanlığın karşılaştırılması, İslamiyet'te dört kadınla evliliğin gerekçeleri ve hükmü, Hristiyanların kendi dinleri hakkındaki özeleştirel görüşleri, İslamiyet'in kadına bakışı, Hz. Peygamber'in çok eşliliğinin gerekçeleri, Müslümanların temizliğe verdikleri önem, zinanın İslamiyet ve Hristiyanlıktaki hükmü, Hristiyanlıkta ve İslamiyette tesettürün hükmü gibi konuları ele almıştır. Ahmet Midhat, bahsedilen bu konulara Webb'in yeterli açıklamalar yapmadığı veya yaptığı açıklamaların tam olarak Sun gazetesine yansımadağı gerekçeleriyle tekrar değinmiştir.

ÇEVİRİYAZILI METİN

[1] İSTİBŞÂR

Amerika'da Neşr-i İslâm Teşebbüsü

Muharriri

Ahmed Midhat

(Tercümân-ı Hakikat) gazetesine derc eyledikten sonra ma'ârif-i nezâret celîlesinin ruhsatıyla ayrıca kitâb şeklinde dahi tab' olunmuştur.

Der-sa'âdet

[2] Ramazân-ı şerîf millet-i beyzâ-yı Ahmediye'nin kemâl-i şevk ve sürûr ve gâyet zevk-i hubûr ile mütevessil-i 'ibâdât ve tâ'ât oldukları bir şehri mübârek ve mes'ûd olup bu şehri şerîfde ehl-i İslâm'ın şevk ve zevkini ve sürûru ve hubûrunu arttıracak yolda alınan haberleri cümle-i istibşârâtan 'addetmeye yerden göğe kadar hakkımız vardır. Ancak bir haberin derece-i tebşîrini be-hakkın takdır için muhbirâne olan mes'eleye ta'alluk eden mukaddemâtı fikir ve nazarda istihzâr ve cem' etmelidir. Ve illâ en büyük tebşîrâtan ma'dûd olan haberlerin bile şu'ûnât-ı 'âdiyye-i yevmiyyeden pek de farkı kalmaz.

[3] "Tedeyyün" denilen emri celîlin "temeddün" denilen diğeri emri celîl ile o kadar münâsebeti vardır ki zâhirdeki sûret-i telaffuz ve imlâlarındaki müşâbehethlerinden pek çok ziyâde olmak üzere bunlar hakîkatte yekdiğerinin hemen lâzım ve melzûmu gibidirler. Vâkı'â, Avrupa'nın bir kısım ahâlîsinde hilye-i tedeyyünden tecessüd gayreti de görülür ise de buldukları yerlere göre anarşist, sosyalist, nihilist gibi nâmlar ile yâd olunan bu adamlardaki o gayretin kendilerini kâffe-i kavânîn-i hasene-i medeniyenin hâricine çıkartarak hukûk-ı gayra 'adem-i ri'âyet ve kendi ednâ menfa'atleri yolunda bütün cihânı fedâ sûretindeki teşebbüsleri bunların hakikat-ı vahşete takarrüblerini isbât etmez mi? Hapishâneler ekseriyâ bunlarla dolu ve siyâsetgâh ekseriyâ bunların yolu olduğu kendi gazetelerinde her zamân görülüp duruyor. Hâlbuki memâlik-i müterakkiye ve mütemeddine 'üvânı altında anlaşılan Avrupa ve Amerika'da bir büyük halk tedeyyün ile temeddün arasındaki münâsebet-i karîbeyi pek güzel takdır ederek, ya'nî insânların terakkiyât-ı mâddiyesi temeddün ile husûle geliyor [4] ise terakkiyât-ı ma'nevîyesi dahi mutlakâ

tedeyyün ile husûle geliyor olduğunu görerek kendi mensûb oldukları dinlerin ahkâmına ona göre ri'âyet gayretine düşüyorlar.

Edyân-ı mezkûrenin ahkâm-ı hakîkate şâyeste-i ri'âyet şeyler midir? Ve erbâbının ri'âyetleri dahi ne nisbette bir ri'âyettir? Bu makâle bahsin bu cihetleri için cây-ı mukâyese değildir. Burada bize lâzım olan şey memâlik-i mutemeddine ve müterakkiyede gayret-i dîniyeyi terk etmiş birçok kimseler bulunmaya mukâbil o gayreti ma'a-ziyâdetin iltizâm etmiş adamların dahi diğerlerinden az olmadıklarını ve gayretsizler tahrîbât-ı dîniyeye sâlik iseler gayretlilerin dahi ta'mirât ve te'yîdâta sâ'î olduklarını görmektir. Bunun için dahi birkaç yüz seneden beri gelmiş olan meşâhirden kat'-ı nazarla hemen şu kendi zamânımızda Ernest Renan'ların ve Leo Taksil'lerin (Leo Taxil) yanlarında 'Îsâk Taylır'ların (Isaac Taylor) Lavijeri'lerin (Lavigerie) bulduklarını görmek kâfidir. Hele Leo Taksil (Leo Taxil) 'ömrünün bir büyük kısmını tahrîbât-ı dîniye gayretinde geçirmiş olduğu hâlde bi'l-âhire nedâmet ederek [5] kısm-ı âhîrini de 'ibâdât ve tâ'âtta geçirmeye karâr vermiş olması gâyet ma'nîdâr ve latîftir.

Hakîkaten Avrupa ve Amerika'daki gayret-i dîniyeyi mukâyese için bu iki memleketten memâlik-i sâ'ireye ihrâc olunan misyonerleri düşünmek kâfidir. Birkaç yüz seneden beri en uzak memleketlere kadar kaç misyoner hey'etleri gönderildiğini ve bunların büyük fedakârlıklara mukâbil ne kadar da fâ'ideli işler gördüklerini insân düşündükçe bu gayretin derecesini pek büyük bularak eğer kalbinde biraz da hamiyet-i İslâmiye bulunursa "Ah! Bizde ölesice gayret!" dememesi kâbil olamaz. Vâkı'â zikrolunan misyonerlerin vardıkları yerlerde birçok dahi fenâlıkları görüldüğü kâbil-i nisyân değildir. Hattâ kalem-i 'âcizin bile bu uygunsuzlukları mu'âhezede olanca şiddetini gösterip vazîfe-i insâniyet-perverîsini îfâ etmiş olması bir dereceye kadar mucîb-i teşeffîdir. Ancak bu mâkaledde matlûb olan şey işbu misyonerlerin iyiliği fenâlığı mes'elesi de olmayıp belki bunların Avrupa ve Amerika'da bir büyük gayret-i dîniye [6] bulunduğunu isbâta medâr olacakları mes'elesindeyiz ki fi'l-vâki' şu delâlet-i sarîhelerine karşı bir diyecek bulunamaz. Yoksa cihânda hiçbir şeyi ne basîten hüsn olur ne basîten kabîh. Herşeyin ba'zı iyi cihetleri bulunup medh ve ba'zı da fenâ cihetleri bulunup zem olunabilir. Nasıl ki misyonerlerin vardıkları yerlerdeki uygunsuzlukları uzun uzadıya yazılmış olmasına mukâbil bunların sülfato gibi en güzel ilaçlarımızdan bir takımlarını ve patates ve domates gibi en güzel

me'kûlâtımızdan birçoklarını keşf eyledikleri ve coğrafya ve hey'et ve tabakâtü'l-arz 'ilimleriyle 'ilm-i hayvânât ve nebâtât vesâ'ireye hakîkten pek külliyyetli hizmetleri olduğu kendilerini müdâfa'a eyledikleri sırada kendi kalemleriyle dahi yazılmıştır. Lakin tekrâr ederiz ki gerek Katolik gerek Protestan mezhebine zâhib olan Avrupa ve Amerika ahâlîsi meyânında işbu misyoner hey'etlerinin mesârif-i külliyelerini ta'ahhüd ve tahammül edecek kadar binlerce hattâ yüzbinlerce adam bulunması bir büyük gayret-i dîniye isbât edeceği gibi o masraflar [7] ile en uzak memleketlere kadar giderek iktizâ eder ise fedâ-yı cândan geri durmayacak yüzlerce ve hattâ binlerce genç, dinç adam meydâna çıkması da o gayret-i dîniyenin derecesini büyülttüğüdür.

'Acaba bu gayret-i dîniye 'akîm mi kalmıştır? Bu yolda edilen fedâkârlıkların semerât-ı lâykası alınabilmiş midir? Zîrâ adına bir mütâla'a ve te'emmül gösterir isbât eder ki Avrupaca misyonerliği lâzım görünmüş olan çend 'asırdan beri bu yolda sarf olunan paralar, emekler hakîkten pek çoğa varmış olup bunlara pek mütenâsip olabilecek semerât dahi iktitâf edilmiş olmak lâzım gelecek olsa misyonerlerin vardıkları yerlerde edyân-ı kadîmeden hiçbir eser kalmamış olmak iktizâ edecektir.

Bu bâbda muvaffakiyetin husûl ve 'adem-i husûlünü o güzel gayret-i dîniye erbâbına sormayınız. Zîrâ size pek me'yûsâne bir tavır ile cevâb-ı red verirler. Misyonerlerin vardıkları yerlerde edyân-ı kadîmeden eser bırakılmadığı şöyle dursun hattâ kendi götördükleri mezheb-i cedîdi bir güzelce yerleştirdikleri de [8] şu tarafa kalsın karşılıklarına hiç ummadıkları sûrette başka bir gayret çıkararak o gayretin kendi tâb ü tüvânlarını kesmiş olduğunu bile i'tirâf eylerler.

Bunların karşısına çıkan o gayret hangi gayret olmuştur. Anladınız mı? Gayrallâh!

*

*

*

Yukarıki fikramızın sonunda birdenbire tecellî ediveren garâbet-i cemîle ve celîleyi — kendisini ihâta eden ba'zı zalâmdan tahlîs etmelidir ki— hiç de isti'râb ve istib'âd olunamayacak tebâyi'-i umûrdandır diye telakkî mümkün olsun.

Memâlik-i müterakkiye ve mütemeddinede âsâr ile müşâhede olunan bu gayret-i dîniyenin nefsü'l-emirde pek makbûl ve memdûh bir gayret-i celîle olduğunu kim inkâr edebilir? Yüzlercesine devâm ederek hiçbir vakitte derecesi

eksilmeyen ve gittikçe artan bu gayretin öyle ‘akîm çıkıvermesi dahi mucîb-i isti’râb olmamalıdır. Çünkü bu ‘akâmet yalnız bir nokta-i nazardandır. Diğer [9] nikât-ı nazara göre Hak Subhâne ve Te’âlâ Hazretleri o gayret ashâbına mesâ’î-yi vâkı’alarının mükâfâtını pek güzel sûrette vermeyi murâd buyurmuştur. Cenâb-ı Hak bir şeyi irâde buyurduğu zamân esbâbını da tehyi’e eder ki işte biz şu vakitte o tehyi’e-yi esbâb tecellisinde bulunuyoruz. Geçen sene Londra’da Protestan misyonerlerinin ictimâ’gâhında o cem’iyetin rü’esâsından ‘âlim ‘Îsâk Taylor (Isaac Taylor) bir makâle-i mü’essîre îrâd eylemiş idi ki bütün dünyânın gazeteleri hattâ bizim Osmanlı gazetelerimiz dahi bundan uzun uzadıya bahs eylemişler idi. Zîrâ fâzıl-ı müşârün-ileyh o makâlede cihânın her tarafına gönderilen misyonerlerin muvaffakiyâtı hiçe karîb bir derecede kalıp onlara nisbetle Hindistân’da ve Afrika’da İslâmiyet’in intişârı ‘akıllara hayret verecek derecelerde çok olduğunu birtakım doğru hesâbât-ı istatistikiye ile isbât etmiş idi. Misyonerlerin para kuvvetiyle aldatarak veyâhûd cebr ve şiddet-i ‘askeriye ile korkutarak esâret gibi bir sûretle kendilerine tâbi’ kıldıkları [10] adamların mikdârları ancak binlerle ta’dâd olunabildiği hâlde Müslümân olan Hind ve Afrika-i Vustâ ahâlîsinin milyonlarla ta’dâd olundukları der-meyân kılınmış idi. ‘Îsâk Taylor (Isaac Taylor) bu makâlesinde misyonerlerin ‘ilim ve ‘irfânlarından ve kendilerini himâye eyleyen cem’iyât-ı Nasrâniye’nin servet ve kuvvetlerinden dahi bahsederek bunlara mukâbil Hindistân ve Afrika’da neşr-i İslâmiyet edenlerin ne ma’lûmâtca ne servet ve kudretçe onlar mertebesinde olmadıklarını ve hiçbir taraftan himâye dahi görmediklerini ‘arz-ı enzâr-ı tedkîk eylemiş ve şu nisbetsizlik üzerine İslâm’ın muvaffakiyetine kendisi hayrân kaldığı gibi hâzirûn ve müstemi’ûn dahi dûçâr-ı hayret etmiş idi.

Londra’da ‘Îsâk Taylor (Isaac Taylor) terakkiyât-ı İslâmiye hakkında bu sûrette beyân-ı mülâhaza eylediği sırada Fransa’da ahîren vefât eden ‘âlim ve gayretkâr Kardinal Lavijeri (Lavigerie) dahi yine bu yolda ya’nî bilhâssa Afrika kıt’asınca İslâmiyet’in intişârı mucîb-i veleh ü hayret olacağı tarzında nutuklar îrâd ve mülâhazalar serd ederek erbâb-ı gayretin gayretlerini dü-bâlâ etmeye [11] sarf-ı mesâ’î eyliyor idi. ‘Îsâk Taylor (Isaac Taylor) ve Lavijeri’nin (Lavigerie) bu sözleri ve onlara tâbi’ ve pey-rev olan sâ’ir erbâb-ı gayretin yine bu yoldaki makâlât-ı müşevvikâneleri esâsen pek doğru olup yalnız bir cihetten bunların bir noksânı var

idi. O dahi Müslümânlığın Hindistân'da ve Afrika-i Vustâ'da intişârını müyesser eyleyen Cenâb-ı Hakk'ın Avrupa ve Amerikalılar kulûbunda dahi bu hiss-i celîli uyandırmak mukaddemâtını tehyî'e eylemekte olması mes'ele-i 'azîmesinden 'ibârettir.

Evet! Avrupa ve Amerika'da dahi taharrî-i hakîkat-ı ezeliyye ve ebediyye ile iştigâl eder pek çok kimselerin İslâm hakkındaki nazariyâtı bir zamândan beri başkalaşmaya başlamıştır ki Lavijeri (Lavigerie) ve Taylır (Taylor) gibi müdakkiklerin bu hâli görmeleri lâzım gelir idi. Şimdiye kadar elsine-i garbiyye ile hâmerân-ı te'lîf ve tahrîr olanların 'âdetâ kâffesi İslâmiyet'e türlü bühtânlar ve iftirâlar ile efkâr-ı 'âmmeyi taglît etmekte olmalarına mukâbil on-onbeş seneden beri birtakım müddakikin cedîde-i İslâmiyet'i yeniden tettebbu' ve tedkîk ederek o diyânet-i muhakka [12] 'aleyhinde söylenen sözler sırf iftirâ olduklarını görmüşler ve onları red ve hakîkatı izhâr için birtakım kitâblar yazmışlardır. En ziyâde ehemmiyet verilecek ciheti ise bu tahkîkat ve tedkîkât-ı ciddiye esâsı yine memâlik-i İslâmiye'de neşr-i Nasrâniyet'e me'mur olan misyonerler tarafından vaz' olunmuş bulunmasıdır. Bu misyonerler Nasrâniyet'in İslâmiyet'e tefevvükünü isbât için İslâmiyet'i dahi kemâhiye-hakîkatha öğrenmeye ihtiyâç his eyleyerek öğrendikleri zamân ise diyânet-i celîle-i mezkûrenin kâbil-i ta'aruz değil belki şâyeste-i kabûl olduğunu teslim etmişler. Ve birçokları kabûl dahi eylemişlerdir ki Hindistân'da bunların a'dâdı birden ziyâde olduğu şimdiye kadar birçok münâsebât-i mükerrere üzerine gazetelere dahi yazılmıştır.

Hakâyık-ı İslâmiye'nin bu sûrette meydân almaya başlaması üzerine milel-i müterakkiye ve mütemeddine meyânında İslâmiyetlerini açıktan açığa meydâna koyanlar dahi te'ehhür etmemişlerdir. İşte bu hâl-i meşkûrun en parlak sûreti İngiltere'nin en ziyâde hikmet ve hakîkat [13] meraklıları merkezi olan Liverpool şehrindeki İngiliz Müslümânları meyânında görülmüştür. Fakat Liverpool şehri cây-ı yegâne dahi değildir. Orası gibi cem'iyetle değil ise de ale'l-infirâd olsun İslâm'a izhâr-ı meyl edilmek Almanya ve Fransa'nın dahi birtakım şehirlerinde ara sıra görülmektedir.

Çend sene mukaddem Almanya'da izhâr-ı İslâm eden bir 'âlim zâta makâm-ı celîl-i meşihat-ı İslâmiye'den Cevdet Paşa kalemiyle yazılmış olan mektûb pek meşhûr olduğundan tarafımızdan ihtâra bile lüzûm olmaksızın kâri'lerimiz

cânibinden tahattur olunacak mevâddendir. Kezâlik Belçika'nın Anvers şehrinde Opinion (?) gazetesi muharriri meyânında Muhammed Muhtar ism-i pâkiyle tesemmî eylemiş ve bir cülûs-ı hümâyûn münâsebetiyle gazetesine Osmanlıca olarak güzel bir makâle-i tebrîkiye yazarak ba'de Osmanlı gazetelerinde nakl olunmuş bir Müslümân Belçikalı ile bi'l-muhâbere mu'ârefemiz husûle gelmiştir ki kuvvet ve ciddiyet-i İslâmiye'si cihetiyle kendisine "Fahr-ül İslâm" 'ünvânı vermeye kadar selâhiyet iddi'âsında bulunabiliriz.

[14] Şimdi şuracıkta makâlemizin mebâdiyesinden beri serd eylemekte bulunduğumuz mülâhazâtı hülâsalandırarak bunlardan matlûbumuz olan netîceye de istintâc edelim:

Memâlik-i müterakkiye ve mütemeddinede gayret-i dîniye vardır. Bu gayret-i dîniye kendi erbâbını bir hizmet-i mâddiyyeye dahi teşvîk ve sevk eylemiştir. Vâkı'â, o hizmetten kendilerince maksûd olan muvaffakiyeti iktitâf edememişler ve bu 'adem-i muvaffakiyetlerini kendileri dahi i'tirâf eylemekte bulunmuşlar ise de gayret ve teşebbüsât-ı mezkûreden murâd-ı İlâhi olan netîce-i diğerkendi kendisine meydâna çıkmaya başlamıştır ki o da bunların İslâmî kabûlleri mâddesidir. İşte bu hikmet-i hafiyeye-i Rabbâniye'nin zâhirde dahi tecellî-i âsâr-ı bâhiresi olmak üzere İngiltere'ye pey-rev olarak Amerika'da İslâmiyet'in bir teşebbüs-i ciddî beşâretiyle müstebşîr oluyoruz.

*

*

*

Beşâret-i mes'ûde-i mezkûreyi kâri'lerimize şerh ve izâhtan makaddem kendilerine beyân olunacak [15] bir hakîkat-i dehâ vardır ki tamam sırası gelmiş iken onu da izâh etmeksizin tavzîh ve teşrîh-i beşârete müsâra'at edecek olur isek mecbûri olduğumuz bir vazîfe-i şükrânî îfâda gaflet etmiş oluruz. 'Adem-i îfâyı şükrân ile ni'met-i küfrân arasındaki mesâfe ise pek azdır. Ma'a't-teşekkür izâh edeceğimiz hakîkat dahi şudur ki:

Ebu Hureyre (R.A.) Hazretleri'nden rivâyet olunan ve "Tahkîkullâh Te'âlâ Hazretleri her yüz sene başında bu ümîdde bir adam ba's eder ki onun bir kâtıyla dîn-i teceddüd ve te'eyyüd eyler." Me'âl-ı münîfini hâvî ve mübeşşir bulunan hadîs-i şerîf-i Ahmedî işbu ondördüncü mi'enin evâ'ilinde bulunduğumuz hâlde İslâmiyet'in şimdiye kadar a'sâr-ı karîbenin hiçbirisinde emsâli görülmemiş derecede teceddüd ve

te'eyyüde mazhar olmakta bulunduğunu görmekliğimiz üzerine bi't-tâb' vârid-i hâtır-ı şükür-güzârânemiz olmalıdır.

Evet! İşbu ondördüncü 'asr hicret-i İslâmiyet için 'azîm teceddüd ve te'eyyüd devri olduğunu en gözü kapalı erbâb-ı gaflete kadar cümleye [16] göstermektedir. Zîrâ bir taraftan ma'ârif-i İslâmiye nâ'il-i terakkî olarak 'ulûm-ı dîniye tevsîf ve tevazzuh eylemekte olduğu gibi 'ulûm-ı dünyeviye dahi yed-i mahâret-i ehl-i İslâm'a geçerek zînet-i İslâmiye'yi arttıracak bir sûret-i haseneye ifrâğ olunmakta ve "Hikmet, müslimin gayb olmuş malıdır. Onu her nerede bulur ise alır." hükm-i münîfi tamamıyla meydâna çıkmaktadır. Ma'ârif-i dünyeviye'nin sâ'ir memleketlerde terakkîsi esâs-ı mu'tekadât-ı dîniyeyi tahrib eylemekte olduğu hâlde bizde bi'l-'akis hikmet-i İslâmiyemize kuvvet vermekte olduğu çeşm-i şükrân ile görülüyor ki bu hâlde mu'ciz-nümâ hiçbir yerde ve hiçbir 'asırda görülüş şeylerden değildir. Sâniyen tensikât-ı 'askeriye ıslâhı ve eslihamızın kâmilten tecdidi ve mevâki'-i harbiyemizin tahkîmi gibi ıslâhât-ı cismiye ve âsâyış semeresi olarak İslâm'ın terakkî-i şevket ve şükûhu dahi işbu öndördüncü 'asr-ı hicretde a'sâr-ı mâziyenin hiçbirisine mikyas olamayacak sûret-i meşkûrede meydân almaktadır. Burada "Terakkî-i şükûh ve şevket" cümlesiyle ta'bir eylediğimiz şey siyâsiyât [17] 'âlemindeki te'siriyle pek güzel muvâzene ve teyakkun olunabilir ki o muvâzenenin mîzân ve mi'yârı dahi saltanat-ı seniyye-i Osmâniyemizin her devlet nezdinde "Devlet-i Mu'azzama" 'ünvan-ı ta'zîmkârânesiyle yâd olunması ve infâkına her taraftan 'arz-ı ihtiyâç edilmesidir. Avrupa'nın en ziyâde dakîka-senc ve hurde-endîş olan gazeteleri merret-i ba'de ahrâ i'tiraf etmişlerdir ki on on beş seneden beri Avrupa'da mertebe-i tahakkûka varmış olan muhârabe-i 'umûmiyenin şimdiye kadar te'ahhuruna ve sulh ve müsâlemet-i hâzırânın temâdisine bir sebep var ise o dahi ancak Devlet-i İslâmiye-i Osmâniye'nin edvâr-ı sâ'ireye kat kat fâ'ik olan kuvvet ve kudret-i 'askerîsiyle berâber politikasında olan müsâlemetperver-i bî-tarâfânedan 'ibâret bir sebeptir. Eğer devlet-i mu'azzama-i müşârûn-ileyh ya bu kadar kavî olmasa veyâhûd kuvvet ve kudretini muhâfaza-i sulh-i 'umûmî için ve gâye-i siyâset-i bî-tarâffiye sarf eylemese Avrupa mesâlet-i 'umûmiyesinin şimdiye kadar çoktan mübeddel-i cidâl olacağını hükm etmedik gazete kalmamıştır. Sâlisen gerek doğrudan doğruya idâre-i 'âdile-i Osmâniye ile müşerref olan ve gerek

(2)

[18] dünyânın cihât-ı ba'îdesinde bulunup hükûmât-ı sâ'ireye tâbi' bulunan milel ve akvâm-ı müslimeye 'umûmen bir yakzân ve intibâh gelerek bunların cümlesi medeniyet-i kadîme-i İslâmiye'nin ma'ârif ve sanâyi'-i cedîde ile dahi tezyîni gayretine düşmüşlerdir ki her tarafta peydâ olan türlü türlü gazeteler ve onların münderecât-ı terakkî-cûyânesi yevmesiyle dakîka-i 'azîmenin en güzel bürhânıdır. Tataristan'dan Hindistân'dan ta Cava'ya Ümid Burnu'na kadar memâlik-i ba'îdeden o kadar matbû'ât ve husûsî mektûbât gelmektedir ki bunların mütâla'ası 'ale'l-'umûm küre-i arz üzerinde ehl-i İslâm'ın bir gayret-i ciddiye ile teceddüd cihetine meyl-i 'azîm peydâ eylemiş olduklarını isbât eylemektedir.

Ey bu kadar teceddüdât ve te'yîdât ne sâyede olduğunu düşünemeyecek miyiz? Bunu düşünüp bularak ve görerek ondan dolayı borçlu olduğumuz teşekkürât-ı minnetdârâneyi îfâya müsâra'at etmeyecek miyiz? İmdi bilmiş olmalıyız ki bu ni'met-i teceddüd ve te'yyüd ancak pâdişâhımızın merdümek-i çeşm-i iftihâr-ı İslâmiyân olan şevketlü, kudretlü Efendimiz Hazretlerinin Min [19] İndallâhi Te'âlâ mazhar buyuruldukları muvaffakiyât-ı Sübhâniyenin semere-i mukaddesidir. Ol şehriyâr-ı ulu'l-'azm hazretlerinin tamâm işte hadîs-i Ebu Hureyre'de va'd ve tebşîr buyurulan sâhib-i 'asr olduklarına zerre kadar şübhe edilemez. Zîrâ sâhib-i 'asr olmak için mevcûd olan şerâ'it-i maddiye ve ma'neviyenin kâffesine câmi' ve hâ'izdirler. Zî-şevket ve sâhib-i kuvvet bir pâdişâh-ı Ömerî-câh oldukları hâlde hilm ve merhametleri ve 'adl ve re'fetleri emsâlsizdir. Âsâr-ı fütüvvet ve semâhetleri yalnız hudûd-ı memâlik-i İslâmiye dâhilinde imdâda yetişmedik yer bırakmamakla kalmayıp hudûd-ı cihânı şâmildir. Dâhili bir mekteb, bir medrese, bir tekve, bir câmi' kalmamıştır ki eser-i lutf-ı celîl pâdişâhî ile itmâm-ı 'ümrân etmemiş olsun. Hâricte hangi eser-i hayr peydâ olur ise anı iltizâm ve te'yîde en evvel 'inâyet-i celîle-i Hamîdiye koşar, yetişir. Fransa'da bir Pastör nev'-i beşere nâfi' bir eser keşfeder. Tesis eylediği dâru't-ta'lîm için i'âne ve 'atiyye-i Hamîdiye-i ser-defter-i şükrânı tezyîn eyler. Berlin'de Berkoch (?) yine insâniyete nâfi' bir mukaddime-i muvaffakiyet gösterir. [20] Sîne-i iftihârı en evvel Osmanlı nişanıyla tezyîn olunur. Londra gibi Petersburg gibi düvel-i mütehabbe-i ecnebiye memâliki olan birçok yerlerde binâ-yı mesâcid teşebbüsâtı bile bu 'asrın müşâhedât-ı meşkûresindendir. İstanbul destgâh tab'mın kemâl-i nefâsetle teksîr eylediği milyonlarca mesâhif-i

şerîfenin bütün dünyânın İslâmlarını hoşnûd etmesi bu ‘asrın cümle-i muvaffakiyâtındanır.

Hangi birine ta’dâd eyleyelim? Hangi tarafa bakacak olsak hep o zînet-i efzâ-yı taht-ı hilâfetin sâhib-i ‘asr olduklarını isbât edecek bin işâret bin bürhân-ı nümâyân olur ki işte onların en parlağı dahi Avrupa ve Amerika milel-i müterakkîye ve mütemeddinesi meyânında İslâmiyet’in mebâdi-i intişârı görülmesi kaziyeye-i ‘uzmâsıdır.

İmdi bu hayâyık-ı bâhire üzerine ve vücûh-ı şükrânımızı mâlide-i secdegâh-ı tazarru’ eyleyerek o yegâne-i selâtin-i ‘adl-aynîn o şehir-i yâr-ı hayr-endiş ve hayr-âsârın devâm-ı ‘ömür ü istikrâr-ı ‘ahd-ı hilâfeti için gece gündüz gözyaşlarıyla du’âlar eylesek yine kendi sa’âdet ve ikbalimiz için du’â istemiş oluruz. Zîrâ vücûd-ı mahz-ı cûd-ı hümâyûnları ancak kendi berât-ı [21] necât ve selâmet ve sa’âdetimizdir.

*

* * *

İşbu makâlemizde şevket-penâh Halîfe-i Fârûk-câh Efendimiz Hazretlerinin sâhib-i ‘asr bir zât-ı mev’ûd min-‘inde’r-resûl olduklarını ‘âcizâne tasvîr yollu şu ondördüncü ‘asır mebâdisindeki te’yîdât-ı maddiye ve ma’neviye-i İslâmiye’den bir nebze bahs eylediğimiz sırada asıl isbât-ı müdde’âya, bürhân-ı kavî olacak bir mâdde-i mühimmeyi der-meyân ve ihtâr-ı tahattur edememişiz. Hamd olsun bu hâtıra-yı ‘azîme dahi karındaşım Muhammed Cevdet tarafından ihtâr olunmuştur. Vaktiyle bu ihtâra mazhar olsa idim onu da dâhil-i makâleye idhâl ile mükemmeliyetine muvaffak olur idim. Ma’a-hazâ ihtâr-ı vaka’ pek mütebârik olduğu için sûret-i istitrâdda yine yazmaktan geri duramam:

Serr-i ibtihâcımızın tâcı ve millet-i beyzâ-yı Ahmediyenin mâ-bihî’l-iftihâr ve’l-ibtihâcı olan Halîfe-i Resûllullâh-i şahenşâh Farûk-câh Efendimiz Hazretlerinin semere-i latîf ve irşâd-ı hümâyûnlarıyla şu ‘asırda vukû’ bulan tecdidât ve te’yîdât-ı İslâmiye’nin misâl-ı a’zam ve bürhân-ı [22] ekremi nice ‘asırlardan beri hiçbir kitâb-ı semâviye mensûb hiçbir diyânet-i semâviye ile mütedeyyin olmayarak kemâl-i zalâm-ı küfr ü ilhâd ve tamam-ı bağı ü ‘inâd içinde yaşayagelmış olsan Nusayrîler ile Yezîdîlerin dahi şeref-i imân ile teşrîfleri kaziyyesidir. Bu adamları tarîk-i hidâyete irşâd için ‘asran ba’de ‘asr-ı mülûk ü ümerâdan bunca ashâb-ı seyf

mukâtelât-ı şedîdeyi göze aldırmiş oldukları hâlde hiçbirisinin semeresi görülememiş iken nüfûz-ı mürşidânesi süyûf-ı kâtı'adan tîz olan o şehriyâr-i diyânet-âsâr, evvel-sânî-i Fârûk bâ-iktidârın mehbit-i ilhâm-ı Rabbânî ve menzîl-i tevfikât-ı Sübhânî olan kalbi pâk ü tâb-nâk hilafet-penâhîlerinin eser-i hulûsu olarak onlara da şimdi imân nasîb olmuştur. “Allah’ın feth ü nusreti geldiği zamân nâsı görüversin ki fevc-â-fevc Allah’ın dînine girerler.” Ma’nâ-yı münîfini hâvî olan âyet-i kerîmenin zamânımızda da tecellî hükmünü zâhiren ve bâhiren görmek ni’meti bizim için ne büyük ni’metlerdendir!

İşte bu bürhân-ı fi’lî ve maddî ve hakîki ile [23] ve müstedill ve muhakkak olan feth ü nusret-i İlâhiye ‘asrındayız ki bu ‘asrın sâhib-i bâ-iktidârı ve kahramân bî-iştibâhı dahi şevketli kudretli Hazret-i Sultân Abdülhamîd Hân-ı Gâzî ve bî-müdâni olduğuna iştibâh eylemek bir mü’min-i hâlisin kat’en tecvîz edemeyeceği kebâ’irden ‘addolunsa becâdır.

*

*

*

Şükûh u şevket-i İslâmiyemizi bir kat daha ikmâl eyleyecek olan ve yine şimdiye kadar ıslâh hâlleri için bunca tedâbir-i ‘askeriye icrâ olunmuş, kanlar dökülmüş iken semeresi görülememiş bulunan ıslâh-ı ‘aşâir mes’elesini olduğu cihetle bu eserimizde onun da ta’dâdı lâzım olduğunu dahi rüsûmât-ı me’mûrîni mütehayyizânından sa’âdetli Kemâl Efendi Hazretleri bir varka-i mahsûsa ile ihtâr buyurmuşlardır. “Hamidiye Süvârî Alayları” nâmıyla bunlardan teşkil olunan alaylar hîn-i hâcette yüzbine karîb süvârîyi meydân-ı kâr-zâra çıkarmaya taht-ı te’mîni olmuş ve bu sûretle devletimizi birinci derecede [24] süvârî devletler mertebesinin de fevkine çıkarmıştır. Fakat ‘aşâ’irin asıl ıslâhât-ı maddiyeleri itmâm edilmiş olmak için zâdegân-ı meşâyihî terbiyeye mahsûs olarak küşâd olunan mektebin ehemmiyeti de az mıdır? Onun semerâtı müstâ’cil olmayıp müste’cel ise de sâ’ir herşeyden lezîz olacağı daha şimdiden ağzımızın suyunu akıtmakta bulunmasıyla me’mûldür.

İşte bu hakikatler üzerine sâhib-i ‘asrımız şevketli Pâdişâhımız Sultân Gâzî Abdülhamîd Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri’ne borçlu olduğumuz minneti i’tirafla Amerika için vukû’ bulan istibşârımızı da bir vech-i âtî îrâda başlayalım:

*

*

*

Mösyö Aleksander Rusil Veb (Alexander Russell Webb) nâmında bir Amerikalı devlet metbu'ası tarafından konsolosluk me'mûriyeti ile memâlik-i Şarkiyede ve şarkın dahi bilhâssa Hindistân ikliminde seyr ve seyâhate başlar. Bu misillü Amerika konsoloslarından ekserîsinin bir nev'i misyonerlik me'mûriyeti dahi me'mûriyet-i resmîyelerine [25] munzamm olduğu ma'lûmdur. Mösyö Veb (Webb) gerek sıfat-ı me'mûriyeti iktizâsınca gerek kendi hevesî ilcâsıyla ihkâm-ı celîle-i İslâmiyet'i tedkîk ve tettebbu'a başlar. Tettebbu'âtında ilerledikçe Müslümânlığa muhabbeti artıp nihâyet İslâmiyet'i kabûl dahi eyler.

Şu mukaddemâttan bed' ile Mösyö Webb hakkında kâri'lerine ma'lûmât vermeye başlayan "Sun" nâm Amerika gazetesinin rivâyetine göre Mösyö Aleksander Rusil Veb (Alexander Russell Webb) henüz Avrupalı kıyâfetini tebdil etmediği ve çatal ve bıçak ile yemek yemeyi de bıraktığı hâlde isminin evveline bir de "Muhammed" ism-i İslâmını 'ilâve ederek yalnız lahm-ı hıncır eklinden ve meskûrât isti'mâlinden tevbe ve istiğfar sûretinde izhâr-ı İslâm eder ki Sun Gazetesi daha diz çöküp oturmaya alışmamış olan mûmâ-ileyh Muhammed Aleksander Rusil Veb (Alexander Russell Webb) Efendi'nin şu mebâdi-i İslâm'ını pek de tamâm Müslümânlıktır diye kabûl ve hükm edemiyor ise de mühtedî-i mûmâ-ileyhin Müslümânlığı Amerika'ya dahi idhâl için birkaç nüshasında birtakım teşebbüsâtını yazıyor ki bunları okuyan ve hele Avrupalı kıyâfetinde [26] bulunmak ve diz çökmeye henüz alışmamak ve çatal bıçak ile ta'âm etmek İslâmiyet'e mâni' olamayacağını bilen bir adam için mûmâ-ileyhin teşebbüsâtındaki ciddiyete hayrân olmamak kâbil olamıyor.

Mühtedî Muhammed Aleksander Rusil Veb (Alexander Russell Webb) Efendi henüz Amerika'ya gelmiş değildir, Amerika'ya vusûlu muntazırdır. Şimdiki hâlde Hindistân'ın büyük şehirlerinde dolaşp İslâmiyet'i Amerika'da neşr için lâzım gelen teşebbüsât üzerine konferanslar yapıyor, nutuklar îrâd ediyor ki Sun Gazetesi bunlara dâ'ir daha şimdiden Amerikalı kâri'lerine ma'lûmât vermekte bulunduğundan Amerikalılar Şikago (Chicago) sergisinde be-heme-hâl bir câmi'-i şerîf binâ olunarak ve derûnunda bir hayli cemâ'at-i müslime peydâ ederek minâreden Ezân-ı Muhammedî'nin teşnîf-i ezân eyleyeceğine hemen şimdiden şübhe edemiyorlar.

Bâdî-i ömürde hakîkaten insânı dûcâr-ı veleh eyleyen şu teşebbüs-i mühim hakkında Sun Gazetesinin ba'zı münderecâtını kâri'lerimize irâ'e edeceğiz. [27] Mühtedî Muhammed Aleksander Rusıl Veb (Alexander Russell Webb) Efendi hakkında şimdiye kadar kâri'lerine vermiş olduğu ma'lûmâta zamîmeten geçen kânûn-ı sâni içinde neşr olunan nüshalarının birisinde Bombay'dan almış olduğu bir mektûbu neşr eylemiştir ki bu mektûb mühtedî-i mûmâ-ileyhin birtakım nutuklar ile mutâla'ât ve tasavvurâtını mübeyyen olarak hulâsât-ı tercümesi bir veche âtidir. :

Kendisi Hindistân'da dîn-i İslâm'ı kabûl ile "Muhammed" nâmını almış olan Mösyö Aleksander Rusıl Veb (Alexander Russell Webb) dîn-i mezkûru telkîn ve neşr için New York'a müteheyyi-i 'azîmettir. Mûmâ-ileyhin gerek 'akâid-i dîniye ve gerek ef'âl-i dünyeviyece Müslümânlığın Hıristiyanlığa rüçhânına li-ecli'l-isbât serd ü beyân eylediği delâ'il ile Bombay ve Haydarabad'ta 'akd eylediği konferanslar hakkında ma'lûmât-ı âtiye ahz olunuyor:"

Mühtedî-i mûmâ-ileyh Bombay konferansında demiştir ki:

"-Hıristiyan memleketinde doğmuş bir Amerikalı [28] olduğum ve Protestan kilisesinin dehen-i lü'âbiyle besinlenmiş bulunduğum hâlde ne sebebe mebnî dîn-i İslâm'ı kabûl ettiğimi su'âl eyliyorlar. Bu su'âle bir sûret-i râst-güyânede şu cevâbı veririm ki: İslâmiyet'i kabûl edişim tedkîkât-ı 'amîkam netîcesi olarak fikr-i beşerin ihtiyâcâtı için en ziyâde şâyân-ı kabûl mezheb yegâne İslâmiyet'ten 'ibâret olduğunu anladığım içindir. İslâmiyet'i kabûlüm öyle nâgeh, zor bir heyecân-ı derûn ile değildir. Hakâyika kesb-i vukûf arzusuyla cidden icrâ eylediğim tedkîkât ve tettebbu'ât netîcesi olarak bu diyânet-i hakîkiyeyi kabûl eyledim. Bana "Müslümânlar nelere i'tikâd eder ederler?" diye bir su'âl îrâd olunsa bu su'âle bi-aynihî "Hıristiyanlar nelere i'tikâd ederler?" su'âli gibi telakkî eylerim. Vâkı'â Konstantin zamânından bu zamâna kadar her 'asrın Hıristiyanları kendi efkâr-ı zâtîyelerine tâbi'iyetle mezheplerini birtakım bid'atler ile tevsîf ve tezyîn eylemiş oldukları gibi dîn-i mübîn-i İslâm'ın erbâbı dahi böyle bir yola sâlik olmuş bulduklarından taraf-ı akdes Hazret-i Peygamber'den ilk ta'lîm buyurulmuş olan [29] İslâmiyete 'asaren ba'de 'asr birtakım netâic-i ictihâdât daha zammolunarak o şehre hakîkat-ı tevsîf eylemiş ise de işin aslı tedkîk ve tettebbu' edilecek olur ise görülüyor ki Hazret-i Fahr-i Kâ'inât 'Aleyhi Efdal-ü't-tahiyyât ve't-teslîmât Efendimiz diyânet-i İslâmiye'yi yeni bir şey ihdâs edercesine vaz' u te'sîs buyurmuş olmayıp ibtidâi

hilkatten beri insânlara mekşûf bulunan ve dünyâ durdukça bi't-tâb' mekşûf ve dâ'im olacağı derkâr bulunan hakikat-ı ezeliyye-i tevhîdi ihyâ ve te'yîde sarf-ı mesâ'î buyurmuşlardır. Hattâ şurasını da size te'mîn eylerim ki Peygamber 'Aleyhissalatu Vesselam Efendimiz Hazretleri dîn-i 'Îseviye'nin esâs-ı ahkâm ve kavâ'id-i hakîkiyesinde mugâyir olacak hiçbir şey ta'lîm buyurmadı. Bi'l-'akis İslâmiyet ile dîn-i 'Îseviye'nin kavâ'id-i esâsiyesi dikkat ile mukâyese edilir ise görülür ki beyânlarında esâsen ya'nî maksad-ı tevhîdçe müşâbehet ve mutâbakat mevcuttur. Hattâ Hazret-i Resûl Efendimiz Hazret-i 'Îsâ Efendimizi "Hazret-i Meryem'in mazhar-ı ilhâm-ı Rabbânî olan ferzendî ve taraf-ı Hak'tan benî İsrâ'îl'e meb'ûs-ı Resûl-i muhterem [30] diye yâd buyururlar ve haklarında her sûretle hürmet ve muhabbet izhâr eylerler. Lâkîn sonraları büyük bid'atın idhâliyle artık Hıristiyanlık nâmını alması yanlış görülmek lâzım gelen mezhebin ahkâm-ı gayr-ı muhakkikesini şedîden red ve cerh ederler. Bir Hıristiyan'a İslâmiyet'ten bahs eylediğim zamân derhâl bu dînin medeniyete münâfi olduğunu ve ta'addüd-ü zevcâta mesâg gösterdiğini ve dînimize göre neşr için sûret-i müdhişede kanlar döküldüğünü ve ona mensûb olanların 'ale'l-'umûm mutaassıb bulduklarını der-meyân eder. Hattâ Amerika'da câhil Hıristiyanlar a'le'l-'umûm şu zan ve i'tikâta bulunurlar ve İngiltere'de dahi pek çok kimseler o zan ve i'tikâda iştirâk ederler ki gûyâ her Müslümân birçok kadınlar ile memlû bir harem dâ'iresine mâlik olup zamân zamân telef edecek birkaç Hıristiyan bulmak için şemşîr-be-dest olarak sokakları dolaşmadıkları hâlde dahi vakitlerinin kısm-ı a'zâmını harem dâ'iresinde geçirirler imiş. Oldukça zeki bir Hıristiyan bir gün bana dedi ki: Bir Müslümân müddet-i 'ömründe lâ-akall bir Hıristiyanı itlâf ve ekl etmez ise [31] Cennât-ı 'âliyâtta nâ'il-i makâm olmayacağı i'tikâdında bulunur imiş." Birgün dahi Ratgun ahâlisinden bir adam bana: "Terakkiyât-ı hâzırâ-yı medeniyenin Hıristiyanlık sayesinde hâsıl olduğunu inkâr edemezsiniz ya?" demişti. Ben dahi buna cevâben demiş idim ki: "Bi'l-'akis inkâr ederim. İncil-i şerîf ile "sermonda lamontani" (?) nâm kitâbın ahkâm ve kavâ'idini medeniyet-i Hıristiyanîye dediğiniz şey ile tatbîk eyleyiniz. O medeniyet ile o ahkâmın tevfiği mümkün olmadığını görürsünüz." hakikat-ı hâl şundan 'ibârettir ki medeniyet-i Hıristiyanîye denilen şimdiki netîce-i terakkiyât Hıristiyanların başladıkları bir şey olmayıp bi'l-'akis daha sekizinci 'asırda Hıristiyanlık 'âlemi henüz zalâm-ı cehâlet ve vahşet içinde iken İspanya'daki

Müslümânlar bu şimdiki medeniyetin esâsını kurmuşlardır. Hangi Hıristiyan ile söze girecek olsam her şeyden evvel bana ta'addüd-ü zevcâtı tasvîb ediyor musunuz? su'âlini îrâd eyliyor. Ben de bunlara cevâben diyorum ki: "Evet! Ba'zı şerâ'it ile tasvîb ederim." Geçen hafta ashâb-ı ma'lûmâtan [32] bir Müslümân bana dedi ki: "Sizin ta'addüd-ü zevcâtı takdir edemeyeceğinize şübhe olmadığından bu 'âdetin Amerika'ya idhâlini iltizâm edemeyeceksiniz." Mûmâ-ileyhe cevâben dedim ki: "Ta'addüd-ü zevcâtı takdir ve be-hakkı tasvîb eyledikten fazla Amerika ahâlîsi 'âdet-i mezkûrenin muhsenâtını anlayacak kadar tehzîb-i ahlâk etmez 'âdet-i mezkûrenin hey'et-i ictimâ'iyemizce kabûlünü tervîce dahi çalışacağım. Ama 'âdet-i mezkûreye şerâ'it-i şer'iyesine lâıyıkıyla ri'âyet esâsıyla: "Evet! Bu mutâla'am dahi cedîddir. Zîrâ memâlik-i garbiyyede ta'addüd-ü zevcât ifsâd-ı ahlâkı mucîb ve 'âdetâ cinâyet nev'inde bir şeydir diye telakkî olunmaktadır. Ma'a-mâ-fih şurasını da i'tirâf ederim ki Amerika usûl-i ictimâ'iyesine ta'addüd-ü zevcâtın birdenbire kabûlü pek de muzırr olur. Fakat kânûnumuz gerek esâsen müstenid bulunduğu maksad lâıyıkıyla anlaşıldıktan sonra ve bâ-husûs İslâmiyet'in efkâr-ı münevvere ashâbı üzerine beheme-hâl icrâ eyleyeceği te'sîrât-ı ma'neviye-i hasene meydân-ı husûle çıktığı zamân ta'addüd-ü zevcâtın da kabûlü 'ukûl-ı selîmeye [33] mülâyim gelecektir. Zîrâ hukûk-ı zevciyeye 'adem-i ri'âyetle fuhş u rezâ'ilin mübâh derecesinde irtikâbı musîbet-i u'zmâsının ortadan kaldırılmasına vâsıta-i hasene-i yegâne işbu ta'addüd-ü zevcâtıdır. Tâ'ife-i nisvânı tabî'atın kendilerine bahş ve ta'yîn eylediği mevki'-i 'âli-i şeref-bahşaya is'âd edebilecek şey dahi bu kânûndur. Dîn-i İslâm ta'addüd-ü zevcâta müsâ'ade eyliyor ise de bunu hiçbir zamân levâzım-ı dîniyeden bir şey göstermiyor. Bir müslümân ahvâl-i beytiyesince mecbûriyet-i sahîlha görmedikçe birden ziyâde zevce almıyor. Vâkı'â dört zevce bile alabiliyor ise de dördü almayıp da yalnız bir zevce ile iktifâ ve kanâ'at eylediği sûrette hukûk-ı dîniye veya imtiyâzât-ı recûliyesinden bir şey gâ'ib etmiş olmuyor. Avrupa veyâhûd Amerika şehirlerinden birisine gidiniz. Cerâ'im ve cinâyât cem'iyet-i beşeriyeyi seylâb-ı belâ gibi istilâ etmiştir. Bir resm-i kabûle bir ziyâfete gidiniz. Cenâb-ı Hakk'ın âsâr-ı kudretinden olan asîl ve muhaddere bir kadının nasıl beğenilmeyecek bir hâl ve mevki'e düşürülmüş olduğunu görürsünüz. Hıristiyanların muhterem zevce ve 'afife-i kerîmelerine dikkat ediniz. Yalnız kendi hâneleri

(3)

[34] derûnunda nazar-ı safvet ve 'iffetle bakılmak lâzım gelen letâfet-i hüsün ve onları müskirâtın te'sîriyle sermest olmuş bir takım kesânın enzâr-ı şehvet-perestânelerine amaç ve hedef olduklarını görürsünüz. Bu hâlde kavânîn ve 'âdât-ı Hıristiyanînin muvâfık-ı 'akl u hikmet olduğunu acaba tasdîk edebilir misiniz? Bu fenâlıkları men' için kavânîn ve 'âdât-ı İslâmiye'yi kabûlden başka çâre yoktur. Kavâ'id-i Hıristiyanîye kurûn-ı 'adideden beri tecrübe olunduğu hâlde bir fâ'ide hâsıl olmadığından ba'de-mâ kavâ'id-i İslâmiye'yi tecrübe eyleyiniz. İslâmiyet'in kılıç ile neşr edildiği bahsine gelince her iki dîn için dökülen kan mukâyese edildiği hâlde dîn-i mübîn-i İslâm'ı neşr için dökülen kan İslâmiyet için mucîb şey olamaz. Her iki dîn için kan dökülmüş ise de Müslümânları sefk-i dimâdan ve her harekât-ı vahşiyâne icrâsından dolayı Hıristiyanlar kadar takbîhe mahal olmadığı cezm ve i'tikâdayım. Resûlullah Hazretleri İslâmiyet'in kılıç ile intişârını hiçbir vakit tecvîz etmemiş ve isti'mâl-ı cebr ve şiddeti ve fi'l-i katli şedîden [35] tekbîh buyurmuşlardır. Ehl-i İslâm'ın müsâ'adât-ı mezhebiye-i a'zâsına asla meyyâl olmadıkları iddi'â olunuyor. Üçyüz seneden beri İspanya'nın zîr-i tasarrufunda bulunan ve de milyon nüfûsu hâvî bulunan Filipin adalarına gidip oralarda Katolik mezhebinden başka bir mezheb neşrine çalışınız. Ne hâle düçâr olacağınızı görürsünüz. Hâlbuki Hıristiyan misyonerlerinin duhûlüne mûmâna'at ve bunlardan dirîğ-ı himâye edecek hiçbir İslâm memleketi göremezsiniz. Şimdiye kadar Filipin adalarının merkezi olan Movil'e (?) ܡܘܘܝܠ ܝܥܝܠ cem'iyetleri, me'mûrları şehr-i mezkûra muvâsalatlarını müte'âkib birtakımı vefât etmiş ve diğerleri ise o derecelerde sur'atle düçâr-ı za'f olmuştur ki bu hâl-i merkûmun bir Katolik papasının teşvîki ve tahrîkiyle tasmîn edilmiş oldukları zannına mahal vermiştir. Diğer birisi ise hükümetin mezheb-i resmîyesine muhâlif bir mezhep ta'lîmine çalışmak töhmetiyle ithâm olunarak mahbese-i ilkâ olunmuştur. Biraz sonra âyînler yeni icrâya müsâ'ade olunacağı zannıyla Çin'de Gain Puşuz (?) memleketinden gelen [36] Budist râhibleri bi't-tevkîf malları gasb ve müsâdere edilmiş ve kendileri Çin'e i'âde olunmuştur.

*

*

*

Mühtedî Muhammed Webb Efendi'nin mülâhazalarına ve nutuklarına dâ'ir yukarıki fıkra yazdığımız şeyler Sun nâm Amerika gazetesinin münderecâtından

ba'zılarıdır. Lakin mukaddime-i kelâmımızda dahi denildiği vecihle bu mes'eleyi şu'ûnât-ı 'âdiyeden gibi yazıvermekte hiç zevk olmadığından mes'elenin pîşgâh-ı enzâr-ı kâri'in de tavzîhine yardım eyleyecek noktalar bast edilmelidir ki bizce mültezîm olan menâfi' dahi hâsıl olsun.

Mülâhazât-ı mezkûre esâsen birkaç sınıfa münkasımdır: Birincisi diyânet-i Nasrâniye'nin havâyic-i medeniye-i beşeriye ile tevfk-i kabûl edemeyecek bir dîn olmasına dâ'ir olan sözlerdir ki Muhammed Webb Efendi'nin buna dâ'ir îrâd eylediği husûsât deveye nisbet kulak ve bine nisbet bir mertebesinde bile kalmaz. Bu yoldaki mülâhazalar 'âlem-i medeniyetin meçhûlü değildir. Zîrâ memâlik-i mütemeddine ve müterakkîyede Nasrâniyet'e düşman olanlar bu bâbda ciltler dolusu şeyler yazarak ez-cümle Fransalı Leo Taksil (Leo Taxil) "bibliotek [37] antiklerikal" ya'nî "papazlar hilâfında kütübhâne" 'üvânıyla bu yoldaki kitâblardan koca bir kütübhâne vücûda getirmiştir Alman ve İngiliz lisânlarınca dahi bu yolda âsâr-ı nevâirden değildir. Demek oluyor ki nutuklarının ve mülâhazalarının bu kısmında Muhammed Webb Efendi halka bilmediği şeyleri yeniden öğretmiş olmayıp gâyeti ma'lûmları ihtârdan 'ibâret bir hizmette bulunmuş oluyor. Sunûf-ı mülâhazâttan ikincisi ise İslâmiyet'in fezâ'iline dâ'ir olan sözlerdir. Bu mukâyese 'âlem-i medeniyetin el-yevm bi'l-küllîye meçhûlü değil ise de be-hakk ma'lûmu da değildir. Bi'l-küllîye meçhûlü değildir: Zîrâ evvelce dahi haber verildiği vecihle birçok erbâb-ı tetebbu' ve tedkîk-i İslâmiyet hakkında icrâ eyledikleri tahkîkât netîcesinde bu diyânet-i celîleyi müfterilerin iftirâlarına muvâfık bulamayarak muktedir olabildikleri kadar ma'lûmât-ı müstahsilelerini neşr dahi etmişlerdir. Ancak hakâ'ik-i vâsi'a-yı İslâmiye'ye kıyasen bunların tahkîkâtı henüz mertebe-i lâzimesini bulamamış olduğu işte ez-cümle mühtedî Muhammed Webb Efendi'nin beyânâtı meyânındaki ba'zı garâ'îbden dahi müstebân olmaktadır. Bahs [38] dönüp dolaşp bir hitân ile bir de talâk ve ta'addüd-ü zevcâttan hârice çıkmamaktadır. Hakâyık-ı İslâmiye ise bunlardan 'ibâret midir? Kalbi, vicdânı tatmîn edecek hakâyık-ı esâsiye-i İslâmiye'ye nisbetle bunlar teferru'âtın da en 'âdilerinden kaldığını hakâyık-ı mezkûreye vâkıf olan bir fâzıl hükümde aslâ tereddüt eylemez. Mesela mahlûk olan bir adam ile onun halkı arasındaki münâsebet gibi esâslara girşilir ise görülür ki edyân-ı sâ'îrede halk ile mahlûk arasına bir vâsıta-i fa'âla ve muhtâra sokulmuş olması bir yandan halkın kudret ve muhtâriyet-i tabî'îye ve gayr-ı mes'ûlesine muhâlif ve diğerk taraftan

mahlûkun hürriyet-i tabî'îye ve mes'ûlesine mugâyirdir. Ne kulun be-hakk kulluk ve ne hâlıkın be-hakk hâlıklık edememesini müstevcîb olan bu ve vesâtet-i fuzûliyyeye “dîn” nâmını verebilmek ‘akla dahi ba’îd görülür. Bu cihetin şu noksânı için dahi denilir ki: Şimdilik henüz mukaddemâtında bulunan bu tedkîkât ileriye götürüldükçe uyulduğu hakâyık-ı dakîka-yı esâsiyyeye dahi vukûf-ı hâsıl olarak matlûb-ı tetemmüm ve tekemmül eder. Ma’hazâ [39] milel-i müterakkiye ve mütemeddine müdakkîklerinin bu yoldaki tahkîkâtını tehvîn ve tehayyül kaziyyesi ehl-i İslâm’ın dahi vezâ’ifi meyânına dâhil olacağı lüzûmunu inkâra mecâl yoktur. Mühtedî fâzılın mülâhazâtının üçüncü sınıfı İslâmiyet’in kılıç kuvvetiyle te’sîs eylediği ve Müslümânlar’ın ‘ale’l-‘umûm barbar oldukları ve ‘ömürlerinde bir kere olsun bir Hıristiyan’ı katl ve lahmını ekl etmedikçe Cennete giremeyeceği hakkındaki zanlar gibi târihe ve coğrafyaya ‘â’id şeylerdir. Mes’elenin bu cihetinde ne Muhammed Veb (Webb) Efendi ne hamiyet-kârân ehl-i İslâm’ın hiçbir endişesi olamaz. Zîrâ târih ve coğrafyaya ‘â’id olan bu mes’eleyi hall husûsunda ihtiyâç görülen himmet yalnız İslâmiyet dostlarının himmeti de olup kalamaz. Mevcûd olan ‘ilm-i târihin tashîh ve ikmâline dînli dînsiz kâffe-i erbâb-ı ‘ulûm himmet etmektedirler. Bâbil ve Asur ve Mısır ve Fars kadîm târihleri gibi me’hazı gâ’ib olmuş târihler bile keşfiyât-ı arkeolojikiyeden istidlâl derecesindeki külfetlerle tashîh ve ikmâl olundukları hâlde târih-i İslâm gibi mükemmel mukayyed olan bir târih mi tashîh olunamayacak? Târih-i İslâm tashîh [40] olunduğu zamân bütün cihân görüp anlayacaktır ki eğer İslâmiyet’in Nasrâniyet’i mahv etmesi matlûb olsa idi İslâm’ın dâhil olduğu yerlerde bir nefer bile Hıristiyan kalmaması lâzım gelir idi. Memâlik-i mezkûrede edyân-ı sâ’ire-i semâvîyenin zamânımıza kadar bekâsı ise ancak sâye-i lutf u himâye-i şer’-i Ahmedî de müyesser olmuştur.

Şu izâhât-ı ahkarânemizden Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin mülâhazâtındaki isâbet ve kuvvet, enzâr-ı kâri’inde ta’yîn edince mûmâ-ileyhin İslâmiyet’i Amerika’da neşr husûsundaki ümîdlerinin kuvveti dahi pek kolay nazarlarımızda ta’yîn eder. Zîrâ görülür ki memâlik-i mütemeddinede Nasrâniyet’in mucîb-i itmi’nân olamadığı ve İslâmiyet’in kendi ‘aleyhinde edilen iftirâlardan masûniyeti mes’eleleri mukaddeme ta’yîn eylemiş olduğundan bu hâlde Muhammed Veb (Webb) Efendi gibi ba’zı hamiyet-kârân kendilerine ihtiyâcat-ı medeniyyeye

mütenâsib bir kânûn-ı mübeyyini teklîf eyledikleri zamân hüsn-i telakkîde dûcâr-ı me'ânide olmayacaklardır.

Yine bu mes'eleye ta'allûku olan fikarâtta olmak üzere şunu da hikâye edelim ki:

[41] Avrupaca Nasrâniyet'in gittikçe enzâr-ı i'tibârdan sükûtu üzerine gayret-i Nasrâniye sâhibi bir Avrupalı ile vukû' bulan muhâveremizde mûmâ-ileyh:

-Avrupa hey'et-i ictimâ'iyesinin ihtilâfında, etvârında görülen bozukluğu Nasrâniyet'e isnâd etmek ne kadar haksızdır! Bunlara sarhoşluğu, kumarı, fuhşu ve sâ'îreyi tavsiye eden Nasrâniyet midir? İncil-i şerîfi okuyunuz; Avrupa'nın şimdiki medeniyeti ile ahkâm-ı Enâcil arasında bir münâsebet bulabilir misiniz? demiş idi. Vâkı'â sözün bu derecesi pek doğrudur. Lâkin Enâcil-i mevcûde de bir hey'et-i ictimâ'iyenin ne gibi kânûnlara tâbi' olmaları lâzım geleceği hakkında hiç ahkâm yoktur. Ahkâm-ı mezkûreyi bir şeri'at-ı ileyhten olmayıp da kendi 'akıllarından uydurmuş olan kavmin hâli dahi bundan başka olabilir mi? Bu noksân-ı ahkâm dahi işte medeniyet-i hâzırânın ma'neviyâtı bozulmak emrinde irâ'e-i te'sîr etmiştir. Bunu münâzaramızın nazar-ı insâfına 'arz edince:

-Vâkı'â Nasrâniyet yalnız uhuvvet ve şefkat [42] tavsiyesinde bulunup yoksa insânların usûl ve kavânîn-i ma'îşetine karışmamıştır!

Diye âsâr-ı insâfını ortaya koymuş ve fakat herhalde Avrupa'ya ve Amerika'ya Hıristiyanlık'tan başka bir dîn idhâli kâbil olamayacağı i'tikâdında sebât göstermiştir.

Şimdi bu gayret-i Nasrâniye sâhibinin şu i'tikâdına mukâbil Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin daha ne gibi tasavvurlarda ümîdlerde bulunduğunu görmek için sözü yine Sun Gazetesine bırakalım da onun münderecâtını görelim:

*

*

*

Sun Gazetesi mühtedî Muhammed Aleksandır Rusıl Veb (Alexander Russell Webb) Efendi'nin Hindistân'da Haydarabad şehrinde 'akd olunan bir konferansındaki sözlerini dahi oradan aldığı bir mektûb üzerine bir vech-i âti hulâsa eyliyor. "Teşebbüsümde gûyâ yalnız kendim 'alâkadâr bulunuyorum da Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir dahli yoktur gibi dîn-i mübîn-i İslâm'ı Amerika'da neşr ve telkîne nasıl muvaffak olabileceğimi benden bi'd-defa'ât su'âl eylediler. Hattâ ba'zı

kimseler “Amerikalılar tarîk-i terakkî ve temeddünde hayli [43] ileriye gitmiş ve fikir ve ma’lûmâtları dâ’iresi tevessü’ etmiş bir halk olduğu cihetle dîn-i İslâm’ı kabûl edecekleri pek de me’mûl değildir.” diye teşebbüsümde nâ’il-i muvaffakiyyet olmaklığım meşkûk ettiğini yüzüme karşı söylediler. Bu fikirler, bu zanlar dîn-i mübîn-i İslâm’ın ahkâm-ı hakîkiyesine ‘adem-i vukûftan neş’et ederler. Ahkâm ve kavâ’idi lâyıkiyla beyân ve izâh edildiği hâlde Amerikalıların İslâmiyet’i kabûl edecekleri pek me’mûldür. Bu fikir ve zehâbım ez-cümle ahâlî-i merkûmenin terakkî taraftarı ve zekî adamlar olmalarından ileri gelir. Dîn-i mübîn-i İslâm’ın yalnız câhil ve zünûn-ı bâtıluya zâhib olanların efkârına tevâfuk edebilecek bir dîn olduğu fikir ve i’tikâdı pek yanlıştır. Bu mebâyide bir gün birisi bana demiş idi ki: “Amerikalıların şark Müslümânları gibi günde beş vakit namâz kılacaklarını, oruç tutacaklarını ta’addüd-ü zevcât ve talâkı kabûl edeceklerini zan eder misiniz?” Amerika’da iyi ve ma’kûl olan şeyleri derk ve takdîr edecek erbâb-ı dirâyetten binlerce adam bulunduğunu bildiğim için ümîd ederim ki Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak Hazretleri’nin kudret ve ‘azameti Hind’de [44] ve sâ’ir mahallerde olduğu gibi Amerika’da dahi kaviiyyen his edilecektir. Biz İslâmiyet’i ahâlîye mümkün mertebe sâde ve usûl-i münâzaraya muvâfık sûrette irâ’e ile husûl-i muvaffakiyeti lutf-ı ileyhten temennî eyleriz. Talâk ve ta’addüd-ü zevcâta müte’allik ahkâm-ı şer’iyenin şarkta nasıl tatbîk ve icrâ olunduğunu pek iyi bilmiyorum. Eğer ahkâm-ı mezkûreye tamamıyla tevfiik-i hareket olunmuyor ise talâk ve ta’addüd-ü zevcâttan netâyic-i hasene husûlü mâmûl olamaz. Fakat zannıma göre Amerika’da talâk ve ta’addüd-ü zevcâtı hey’et-i ictimâ’iyemizce sûret-i ma’kûle ve müdebbirânedede ittihâz ve kabûl eder isek bunlar ahâlîmizin dûçâr oldukları fenâlıkları men’e yegâne bir çâredir. Hukûk-ı zevciyeye ‘adem-i ri’âyet sarhoşluk ve buna mümâsil-i sû-i ahvâl Amerika’yı bir baştan bir başa ihâta etmiştir. Kavânîn-i Hıristiyanıye yüz sene beyhûde yere bu mesâvîyi mahv için uğraşmış ve bunları tezyîdden başka bir netîce hâsıl olmamıştır. Binâ’en-‘aleyh İslâmiyet ile kavânîn-i İslâmiye’nin hey’et-i ictimâ’iyemizi bu kabaîh ve mesâvîden tahlîs edeceğini kaviiyyen zan ederim. Kat’iyyen ümîd-vârım ki beş sene zarfında Amerika’da şimdîye kadar [45] dünyâda misli nâ-mesbûk sûrette selîm-ül-kalb ve derece-i müfritede gayret-i dîniyeye mâlik Müslümânlardan müteşekkil bir hey’et-i kavîyye vücûda gelerek bir uhuvvet-i İslâmiye ‘âlemi müşâhede edeceğiz. Amerika’da dîn-i mübîn-i İslâm’ın ahkâm ve

kavâ'id-i hakîkiyesini izâh ve Müslümânlarla bu bâbda ma'lûmât-ı 'umûmiye-i i'tâ için mükemmel üsbu'iyeye bir gazete ile 'umûma açık bir kütübhâne ve mütâla'a salonu ve kitâb ve evrâk-ı lâzımânın tâb'ına mahsûs bir matba'a ve haftada bir iki veya daha ziyâde konferanslar 'akd için bir ictimâ' salonu te'sîs ve teşkîl etmek fikrindeyiz. Bir zamân İslâmiyet'in şân ve 'azameti şöhretgîr-i âfâk olmuş idi. O vakit 'âlem-i İslâmiyet bedâyi'-i âsâr-ı 'âliyenin mehd-i zuhûru ve 'ulûm ve sanâyi'in merkezi idi. İslâmiyet insânları ihâta eden zallâm-ı sehâb-ı cehâleti def' ve ref' ile kendilerini şehrâh-ı medeniyete sevk etti. Acaba târih bize böyle hâli tekrâr gösterecek midir? Burasını lutf-ı Hak'tan ümîd eylemekteyim.

*

*

*

İşbu Haydarabad nutku Bombay nutku kadar büyük değil ise de câlib-i nazar-ı dikkat ve ehemmiyet olan noktaları evvelkiden daha ziyâdedir. [46] Evvela Muhammed Veb (Webb) Efendi teşebbüsâtında muvaffakiyeti Hak'tan temennî eyliyor ki en büyük cây-ı ümîd burasıdır. Zîrâ bu husûsta yalnız iktidâr-ı maddiyeden ümîd-vâr olmak lâzım gelse idi misyonerlerin teşebbüsâtı netîce-i mükemmele intâc etmeli idi. Hâlbuki Afrika ve Hindistân'da intişâr-ı İslâm husûsunda aslâ sun'-ı beşer yoktur denilse becâdır.

Dîn-i İslâm'ın Amerika'da intişârına Amerika ahâlîsinin terakkîleri mâni' görülmesi pek tuhaftır. Tarîk-i terakkî ve temeddünde yol almış ve fikir ve nazarları açılmış olan halkın kabûl edemeyecekleri ve hattâ edemedikleri dîn bizim dîn-i İslâm değil belki Hıristiyanlıktır. İşte fi'len ve mâddeten görülüyor ki Avrupa ve Amerika'da 'ulûm-ı riyâziye ve tabi'iyeye ve 'akliye ile tenvîr-i fikir ve nazar edenler Nasrâniyet'i kabûl edemeyip bunların her biri bir türlü meslek-i sakîm veya müstakîm hikmete sâlik oluyorlar ve Hıristiyan ünvanını almayı kendilerince mucîb-i 'âr buluyorlar. Birtakım câhil ve zünûn-ı bâtılâya mu'tekîd adamların işlerine gelebilecek dîn dahi Nasrâniyet'ten başka ne olabilir ki nân-ı mukaddesin 'aynen eczâ-i [47] ulûhiyetten bir cüz'ü olduğu yoksa ana suver-i sâ'îre ile mi müte'allik bulunduğu tarzında hiçbir 'akl-ı selîmin kabûl edemeyeceği hattâ anlayamayacağı husûsâtta "Bunları anlamak matlûb değil, hemen imân etmek hem de 'ale'l-'umyâ imân etmek matlûbdur." sözünü ken'Îsâ-i Nasrâni resmen söyler ve kitâblarına dahi

yazar. İslâmiyet ise bi'l-‘akis ‘ulemâ ve hükemâ ve zürefâ dînidir. Zünûn-ı bâtılayı ve zünûn-ı mezkûrenin ‘âdetâ bir ‘ilm-i kadîm sûretinde ta‘yîni demek olan sihir ve sâ‘îreyi ancak Kur‘ân iptâl ve ilgâ eylemiştir. Mesâ‘il-i bedihiyye-i târihiyedendir ki Avrupa‘da kadından, erkekten pek çok kimseler sihirbâz diye ateşlere yakılmış vesâ‘îr gûne ‘akıbetler ile i‘dâm olunmuştur. Sihirden büyük zann-ı bâtıl olmamak lâzım geldiğine göre kilisenin bu sihirbâzları i‘dâm etmesi işte o zanlara kendisi dahi vücûd vermekten neş‘et etmiş olmaz mı? Ama pespâyegân ahâlîde ba‘zı mertebe-i kocakarı i‘tikâdı nev‘inden biraz evhâm var etmiş. Bunların menşe‘i taharrî olunur ise pek kolay görülür ki önlerine Nasrâniyet‘ten Yahûdîyet‘ten intikâl eylemişlerdir. Zîrâ bunları Nasârâ‘da [48] ma‘a-ziyâdeten mevcûd bulursunuz ki onlarda vücûdları Müslümânlar‘dan ikdâm olduğu da bedîhiyâtandır.

İslâm‘da bunca hükemâ geldiği hâlde hiçbirisi Avrupa felâsifesinin yaptıkları gibi İslâmiyet‘i red ve inkâr etmemişlerdir. İbn-i Rüşd‘ler, İbn-i Sina‘lar, Abdulkâdir Geylânî‘ler, Celâleddîn-i Rûmî‘ler, Muhyiddîn İbn-i Arabî‘ler ve emsâli ‘ulemâ ve hükemâ vesâ‘îr yüzlerce kibâr evliyâ “Verese-i Enbiyâ” ‘unvân-ı şerîfine ‘ilm ve ‘irfânlarının vefreti ve fazl-ı hikmetlerinin kesreti ile bilâ-iştibâh lâıyk ve ihrâ olup bunların hiçbirisinde zünûn-ı bâtıladan eser görülmeyip dâ‘imâ ‘aksini tervîc etmişlerdir. Bizde dîn ‘aleyhine kıyâmı görülen adamlar yalnız bâtınıyye-i İsmâ‘iliyye gibilerdir ki bunların ‘ale‘l-‘âde eşkiyâ makûlesinden olup ‘ibâdullah üzerine teslitten ve mallarını ve ‘ırzlarını kendilerine mübâh etmekten başka hiçbir fikir ve endişeleri olmamıştır. El-yevm Avrupaca bunların emsâli nihilist ve anarşist denilen herifler olup onların Hıristiyanlığa veyâhûd ‘ale‘l-ıtlâk dîne ta‘allûkları ve asıl maksad ve emelleri neden ‘ibâret ise bizdekiler dahi aynıyle öyle idiler.

[49] Bu hakîkâtler ve hakâyık-ı kesîre-i sâ‘îre, nazar-ı te‘emmüle olunurlar ise Muhammed Veb (Webb) Efendi‘nin Amerikalılar‘daki terakkî ve teyakkuzdan ümîd-vâr bulunmasındaki isâbet-i hakîkat teslim olunur. Amerikalıların namâz kılıp oruç tutacaklarını ve sâ‘îr ahkâm-ı İslâmiye‘yi icrâ eyleyeceklerini neden me‘mûl etmeyelim? Bunun için ne mâni‘ vardır ki me‘mûl etmeyebilelim ki? Meşâgil-i medeniye mi? Vaay, ümem-i İslâmiye‘de meşâgil-i medeniye yok mu idi? Bunca muhârebât-ı ‘azîmeyi bu kadar mürâselât-ı ticâriyeyi ta‘dâda sığmaz ihtirâ‘ât-ı sinâ‘iyye ve keşfiyât-ı ‘ilmiyeyi târihlerine kaydettirmiş olan ümem-i İslâmiye ferâ‘iz-i şer‘iyyeyi icrâyâ mâni‘ görmüşler mi? Hâlbuki şer‘-i Ahmedî‘de bu bâbda

teshîlât dahi vardır ki tettebbu'ât ve tahkîkât ilerledikçe onlar dahi meydâna çıkarılarak Muhammed Veb (Webb) Efendi gibilerin ümîdleri bir kat daha kuvvet bulacaktır. Amerikalılar gibi milel-i mütemeddinenin beş vakit namâz kılıp oruç tutabileceklerini ümîd etmeyenler mutlaka bunların hasbe'l-medeniye çok çalışmaya mecbûr olduklarını nazar-ı hikmete almışlardır da onun için

(4)

[50] bu hükmü vermişlerdir. Halbuki hikmet-i İslâmiye, envâr-ı 'âdiye ve tabi'îye gibi bir nurdur. Ondan uzakça bulunanlar parlaklığı hesâbıyla yine onu görürler ise de o mişkât-ı envâr-ı İlâhiye'nin tenvîriyle kendi etrâflarını göremezler. Mişkâta yaklaştıkça bu da müyesser olur. Bu temsilci Avrupalılar ve Amerikalılar gibi İslâmiyet'i uzaktan uzağa henüz yeni müşâhede edenler o ziyâyâ biraz daha takrîb eyledikçe etrâflarını da görerek birtakım hakâyık velehu bahşâyâ vâsıl olacaktırlar ki hakâyık-ı mezkûrenin birisi de "Servet ve sa'âdet çok çalışmakla değil 'inâyet-ı Hakk'a nâ'iliyetle hâsıl olur." düstûrudur. Bu gibi hakikatleri hakâyık-ı eşyâ dahi kendilerine 'ayânen isbât edeceklerdir. Görecektir ki işte 'âlem-i terakkî ve temeddünde 'umûm insânların kollarının kuvvetini çalışmaya hasr eyledikten fazla kol kuvvetine hayvânât kuvvetlerini, bihâr kuvvetini dahi zamm etmiş ve bin adamın bir yılda göremeyeceği işi makinelerine bir günde gördürmek yolunu bulmuş oldukları hâlde dahi memleketlerinde fakr u zarûret cümleyi hayrette bırakacak derecelere varmıştır. [51] Pek çok adamlar açlıktan helâk oluyorlar. İslâmiyet dâ'iresinde ise hiç de hâl böyle değildir. Ama maksad, o mesâ'îye hasb'el-İslâmiye lüzûm olmadığını söylemek değildir. "Sahrâdaki zanbakkara bakınız; eğirmedikleri, dokumadıkları hâlde ne güzel giyinirler. Gökte uçan kuşlar ekmedikleri, biçmedikleri hâlde yine aç kalmazlar." tarzındaki sözler Kur'ân-ı Kerîm'de yoktur, Enâcil-i mevcûdede vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise "İnsan için mahsûl-i sa'yinden başka nasîb yoktur." kâ'idesi konularak fakat insânlar Allah'a imân ve tevekkül ile sa'y ve gayret ederler ise Allah dahi onlara mu'âvenet ve 'inâyet ederek mes'ûd olacakları esâs-ı hikmeti konulmuştur. Binâ'en-'alâ-zalîk Avrupa ve Amerika'nın şu terakkiyât-ı mesâ'î perestîşi bir de hilye-i İslâmiyet'le tahallî eder ise erbâb-ı mesâ'î kendi mahsûl-i sa'ylerinden hayır ve bereket görerek mahsûlleri ihtiyâçlarına o kadar kifâyet eyler ki zamânları dahi meşguliyetlerine kifâyet eyledikten fazla 'ibâdât için de birçok zamânları kalır. İslâmiyet'in bu gibi kerâmât ve mu'cizâtı 'âdetâ [52]

mâddiyât-ı bedihiyyedendir ama pek çok gözlerde perde-i gaflet mâni'-i rü'yet olur da bunlar görülemez. Yoksa İslâmiyet'in nasıl bir kibârlık ve zarâfet-i mahza olduğunu görenler, tezevvûk edenler dünyâda müslümân olmak sa'âdetini hiçbir şeyde bulamazlar. İnsanın müslümân olmadıktan sonra hakîkî bahtiyârlığa mümkün değil nâ'il olmayacağına yemin ederler. "Haza min fadl-i Rabbena!"

İşte buraya kadar îzâh eylediğimiz nutuklar hep mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin teşebbüsâtındaki ümîd-i muvaffakiyeti meydân-ı sübûta koyacak şeyler olup hele neşr-i İslâmiyet için bir mecmû'a-i üsbû'îye neşri ve kitâblar te'lîf ve tercümesi ve matbû'a ve kütübhâne ve mütâla'a salonu ve konferans salonu te'sîsi gibi şeyler dahi tam esbâb-ı mükemmele ve 'illet-i tâmme hükmünde bulduklarından Nice'te dahi hulûs olduktan sonra bu işte 'aklın kabûl edemeyeceği hiçbir cihet-i imtinâ' görülemiyor. Ne hâcet bu def'asında Muhammed Veb (Webb) Efendi muvâfık olamaz ise yarın Ahmed filân efendinin de muvaffak olamayacağını hükm-ü kâbil midir? İngiltere'de Abdullah Gavilyam (Abdullah Quilliam) Efendi'den evvel dahi [53] Müslümân yok değil idi. Kendi hânesinde ittihâz-ı mescid etmiş İngilizler var idi ki oralarda Müslümânlar dahi namâz kılmışlar idi. Abdullah Gavilyam (Abdullah Quilliam) bu hâli bir cemâ'at derecesine kadar vardır. İhlâfî daha ziyâde ta'mîm ederler. Amerika'da dahi bu tederâcât husûle gelir ise istib'âd olunamaz. Zîrâ herşey o evkât-ı mahsûsasına merhûn olduğundan onları hiçbir kimse ne isti'câl edebilir ne isti'cal!

Şimdi sözü yine Sun Gazetesine bırakalım ki mezkûr gazete koca mühtedînin Bombay ve Haydarabad şehirlerindeki nutuklarından mâ-'adâ Lahor şehrinde dahi îrâd eylediği bir nutku geçen şubat ayındaki nüshalarının birisinde yazıyor:

*

*

*

Sun Gazetesi diyor ki:

"Dîn-i mübîn-i İslâm'ı neşr etmek tasavvurunda bulunan mühtedî Muhammed Aleksander (Alexander) Mösyö "Rusıl Veb" (Russell Webb) milâd-ı 'Îsâ yortusunu Lahor'da geçirmiş ve şehir-i mezkûr mahkeme-i 'âliyesi re'isi Malavi İllepahş'a (?) m'Îsâfir olmuştur. Mûmâ-ileyh elbise-i İslâmiye'yi [54] lâbis olmadığı gibi nâsiye-i hâlınden İslâmiyet'i tamamıyla kabûl ettiği anlaşılıyor, henüz çatal ve bıçak ile ta'âm ediyor ve diz çöküp oturmaya alışamayıp yalnız lahm-ı hınzır

eklerinden ve müskirât isti'mâlinden ictinâb ediyor. Mûmâ-ileyh, Müslümânlardan mürekkeb bir cemm-i gafîr ve "Encümen-i himâyet-i İslâm" cem'iyeti a'zâsı tarafından kemâl-i şevk ve hâhişle kabûl olunmuş ve kânûn-ı evvelin yirmi ikinci günü vukû' bulan bir ictimâ'da hâzır bulunarak Amerika'da dîn-i mübîn-i İslâm'ın neşir ve telkîni hakkındaki tasavvurâtını izâh ile demiştir ki:

"Hindistân Müslümânlarından yüz bin rubiye "otuzbeş bin dolar" toplayacağımı ümîd ediyorum. Ba'dehû Şikago'da (Chicago) bir câmi'-i şerîf ile bir mekteb te'sisi için şehir-i mezkûre gideceğim. Dîn-i İslâm'ı neşir ve telkîne çalışacak İngiliz lisânına âşinâ ba'zı zevât dahi benim ile berâber oraya gideceklerdir. Sergi esnasında Şikago'ya (Chicago) gelecek olan birçok Müslümânlar 'azîm bir cem'iyet-i İslâmiye teşkîl edecekler ve bu sûretle garblılara dîn-i İslâmın [55] merâsim ve âyîn-i mehâsin-i karînini göstereceklerdir. Bu merâsim ve âyîn Amerika ve Avrupa seyyâhının dâ'imâ nazar-ı dikkatlerini celb etti. Namâzda tilâvet olunacak. Âyet-i Kerîme ve sâ'îre-i nagamât ve ilhânı gâyet latîf olan lisân-ı garb üzere okunacak ise de ziyâde sâmi'în celb için cuma günkü hutbe İngilizce kırâ'at olunacaktır. Kahire 'ulemâsından İngilizce bilir muktedir bir kâziyenin hatîb-i mahsûs sıfatıyla hey'ete terfîk edilmesi muhtemeldir. İslâmiyetçe imâm ve hatîbin vezâ'ifleri yek diğerdinden dâ'imâ farklı bulunduğu cihetle imâmın İngilizce'ye âşinâ olması iktizâ etmez. Katolik kilisesinde Latince icrâ-yı âyîn olduğu gibi câmide dahi lisân-ı garb üzere edâ-yı salât edileceği cihetle iktidârından ziyâde hüsn-i sadâya mâlik bir imâm intihâb olunacaktır."

"Kur'ân-ı Kerîm'in intişârına gelince, 'ulemâ-i İslâmiye tarafından edilmiş yeni bir tercümesine dest-res oluncaya değin Mösyö "Sal"ın (Sale) tercümesinin ehven fi'âtle tâb'ıyla iktifâ kılınacaktır. 'Akâ'id-i İslâmiye'ye dâ'ir [56] ba'zı kitaba lüzûm vardır. Amerika'da Puritan Protestanlarının kazâ ve kader hakkındaki i'tikâdları, i'tikâdât-ı İslâmiye'ye pek müşâbih olup, bu ise teşebbüsümün nefîce-i pezîr olmasını teshîl edecekti."

Bu ictimâ'da hâzır bulunan bir İngiliz tarafından vukû' bulan su'âle cevâben Mösyö Veb (Webb) "Emr-i mesnûn-ı hitânın Amerikaca kabûl ve ittihâzı lâzım gelmeyeceği birtakım 'ulemâ-i İslâmiye tarafından bana ihtâr olundu. Bu 'âdet Amerika Musevileri beyninde câri ise de yalnız çocuklar hakkında icrâ olunmaktadır. Buna dâ'ir âyet-i Kur'âniye'de bir güne sarâhat olmadığı gibi Hazret-i Seyyidü'l-

Ebrâr dahi zamân-ı sa'd-ı iktirân-ı tufûliyetlerinde emr-i mesnûn-ı hitân ile bizzat tebrîk buyurmuş olduklarına dâ'ir bir haber-i sahîh yoktur. Amrîstar şehri ahâlîsinden ve erbâb-ı fazl u ma'lûmâtтан bir zât onyedî peygamberin mesnûnen doğdukları gibi Cenâb-ı Fahr-ı Kâ'inât -ı 'Aleyhi Ezkâü't-tahîyyât Efendimiz Hazretleri'nin dahi bi't-tâb' mesnûn olarak pertev-bahş 'âlem-i şühûd olduklarını söylemiştir. Ma'hâzâ bu 'âdetin memâlik-i garbiyyece kabûl ve ittihazına lüzûm göremem. [57] Ta'addüdü zevcât usûlünün Amerikaca kabûlü 'adimü'l-îmkândır. Zîrâ Mormonlarca bu 'âdet-i kavânîn memlekete muhâlifîtir me'âlinde idâre-i lisân etmiştir.”

Malavi Abdullatif (?) dahi cevâben ta'addüdü zevcât İslâmiyet'in şerâ'it-i esâsiyesinden değildir. Zîrâ Hazret-i Peygamber 'Aleyhisselatu Vesselam Efendimiz Hazretleri'nin buna sırf siyâsi birtakım mütâla'âta mebnî rağbet buyurmuş oldukları erbâb-ı dirâyet ve ma'lûmâtтан olan bi'l-cümle Müslümânlarca müttefik-i 'aleyhtir.” demiştir.

Muhammed Aleksander (Alexander) Efendi Amerika'da efkâr-ı cedîde ashâbı ta'addüdü zevcâta meyyâl iseler de bu teşebbüsten husûl-i muvaffakiyeti te'mîn için Amerika'da İslâmiyet'in ta'addüdü zevcâtın 'aleyhinde bulunması lüzûm-ı mutlak hükmünde ettiğini söylemiştir. Mûmâ-ileyh “Sevat” (?) ahveld-i muhteremin ba'zı müteberrikâtını ziyâret edecek ve da'vât-ı hayriyesini isticlâb için mûmâ-ileyhin halefi olan “Manki Manlay” (?)nın ziyâretine gidecektir. Fakat Manlay'ı (?) mûmâ-ileyh Mösyö Veb'in (Webb) Pencap'a muvâsalatına değîn Amerika kıt'asının mevcût olduğunu aslâ işitmemiştir. Hint Müslümânlarından ba'zıları Mösyö [58] Veb'in (Webb) tasavvur-ı mâlîsi husûl-i pezîr olacağında şübhe ediyorlar. Birtakım Müslümânlar dahi ba'zı mahallere ihtârât-ı hâvî muharrerât-ı 'umûmiye göndermişlerdir. Londra'daki sâltanat-ı seniyye sefiri âhiren Liverpool'da Mösyö Gavilyam (Abdullah Quilliam) Cami'-i şerîfini ziyâret etmiş ve Kalküte mahkeme-i 'âliyesi hâkimi Sir Seyyid Emir Ali'ye mektûb yazarak Amerika'da neşr-i dîn-i mübîn hakkındaki teşebbüsün iltizâm olunmasını tavsiye eylemiştir. 'Acaba dîn-i İslâm'ı neşre çalışanların Amerika'da İngiltere'den daha ziyâde nâ'il-i muvaffakiyet olacakları zan ve i'tikâdında bulunulmasına ve mühtedî Mösyö Veb'e (Webb) bu teşebbüste Liverpool'daki Mösyö Gavilyam (Abdullah Quilliam) ziyâde güvenilmesine sebep nedir? Her ne kadar garîb olunabilir ise de bin sekiz yüz doksan üç senesinde Şikago'da (Chicago) bir câmi'-i şerîf görülecek ve minâresinde dahi

mü'ezzin vakt-i salâti 'ilân için “Essalâtu hayru'n mine'n-nevm” diye nidâ edecektir.

Lâkîn bir Amerikalı geniş elbiseyi lâbis olduğu hâlde bir câmi'-i şerîf'te Ka'be-i Mu'azzama'ya müteveccihen diz çöküp “Allahu Ekber” diye nidâ edecek midir? [59] Burası da görülecektir herhâlde gayûr ve mukaddem Veb'in (Webb) rubiyelere değilse bile milyonlarca Müslümânların du'âsına istinâden memleketinize geleceğinde aslâ şübhe yoktur.

*

* *

Sun Gazetesinin yukarıdaki ifâdâtı üzerine söyleyeceğimiz sözler pek azdır. Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin elbise-i İslâmiye'yi telebbüs etmediği hakkındaki sözleri “Fırnk Leslis Vikli” (Frank Leslie's Weekly) nâm Amerika resimli gazetesinde münderîc bulunan tasvîri ile mütenâkızdır. Hak 'âcizânemizde teveccühü bulunan bir zât-ı mühtedî-i mûmâ-ileyhin resmini hâvî olarak bu gazetenin bir nüshasını tarafımıza göndermiştir ki onda münderîc tasvîr sarıklıdır. Fakat elbise Frenk gömleği ve boyun bağı ve paltoludur.

Tercüme-i Kur'ân bahsine gelince Kur'ân-ı 'azîmüş-şân'ın mevcûd tercümeleri matlûba kifâyet edemeyecekleri gibi bir veche matlûb tercüme dahi muhâle karîbtir. Olsa olsa muhtasar tefsîr tercümesi matlûba tevâfuk edebilir ki tefsîrsiz Kur'ân'dan ecânib değil, â olur olmaz İslâm bile makâsıd-ı Kur'âniye'yi tamamıyla anlayamaz.

*

* *

[60] “İstibşâr” ser-nâmesi altında yazmakta olduğumuz işbu makâle-i mufassala ve müteselsilenin zemînini teşkîl eden ma'lûmâta def'aten dest-res olmuş bulunsa idik makâlemizin taksîmâtı daha muntazam olarak binâ'en-'aleyh evvel söylenecek şeylerin sonraya kalması ve te'hîri lâzım gelen ba'zı mâddelerin evvel söylenmesi gibi bir dereceye kadar mükemmeliyet-i intizâma mâni' olan hâller vukû'a gelmez idi. Lâkîn ma'lûmât-ı mezkûreye pey-der-pey dest-res oluşmaz ya'nî makâlemizin bir kısmı yazıldıktan sonra ihbâr-ı cedîdeye nâ'il olmakta bulunuşumuz makâlemizde bir te'lîf-i muntazama lâyük hüsn-i tertip bulunamamasından dolayı

elbette bizi ma'zûr gösterir. Bu mes'ele 'âlem-i kevnde henüz yeni hâdis pek tâze ahvâlden olmasıyla bir bakıma göre mübâhisin şöyle gelişi güzel dizilip yazılı vermesinde dahi kendine mahsûs bir letâfet bulunacağını ve bulunduğunu erbâb-ı dikkat-i takdîrden geri durmazlar.

İmdi en sonra Amerika'dan aldığımız ma'lûmâta ve Sun Gazetesinden maktû' olarak bize gönderilen parçalar muhteviyâtına göre mühtedî Muhammed Aleksander [61] Rusıl Veb (Alexander Russell Webb) Hindistân'ın Bombay ve Haydarabad ve Lahor vesâ'ir bilâd-ı cesîmesinde geşt ü güzârını ikmâl ve oralardaki ahâlî-i Müslime ile yine oralarda peydâ olan Protestanlar'a îrâd eyleyecek makâlâtı ityân ü itmâm ettikten sonra Amerika'ya mürûr ederek New York'a vâsıl olmuş ve orada en ehass-ı ihbâsından ve vaktiyle siyâm-ı Amerika konsolosu olarak memâlik-i şarkiyye-i İslâmiye'yi de bi't-tetebbu' dîn-i mübîn-i İslâm'a meyil ve incizâb ashâbından bulunan Miralay "Davidob Seykıl" (?) ile mülâkât eylemiştir. Amerika ahâlîsi meyânında neşr-i İslâmiyet arzusunu miralay mûmâ-ileyh beyân eyledikte Muhammed Veb (Webb) Efendi dostu tarafından bi't-tâb' takviye-i ümîde medâr olabilecek bir cevâba nâ'il olamamış ise de gayretli mühtedînin asıl ricâsı New York'ta ahâlîye ilk vereceği konferansı Miralay mûmâ-ileyh nâmına ve yine onun hânesinde vermek ve ahâlîyi beldeye onun tarafından prezante "takdîm ve tavsiye" olunmak sûretinden 'ibâret bulunmasıyla Davidob Seykıl (?) tarafından bu ricâsı kabûl olunmuştur.

[62] Bu sûretle vukû'a gelen tahiyyât-ı mütekaddime üzerine mühtedî Muhammed Webb Efendi'nin New York'ta verdiği ilk konferansın zamânı Sun Gazetesinin maktû'âtında "dün akşam" diye ta'yîn olunmuş ise de maktû'ât-ı mezkûre üzerinde târih bulunmadığından bu dün akşamın hangi dün akşam olduğu ma'at-te'essüf tahakkûk edememiştir. Zîrâ yeni dünyâda İslâm'a ilk da'vetin hangi târihte vukû'a geldiği mes'elesi bizce elbette ehemmiyet verilecek mesâ'ildendir. Şu kadar ki Amerika'dan bize bu haberleri ve maktû'âtı gönderen muhbirin tahrîrâtı "fi 7 Mart sene 1893" diye müverrah olduğundan ilk konferansın dahi târih-i mezkûreden birkaç gün evvel vukû'a gelmiş olacağı istihrâç olunabilir.

Sun Gazetesinin rivâyetine göre Miralay Davidob Seykıl (?) şu ilk konferansa yine kendi ihbâsından ve ma'lûmât ve efkâr-ı 'amîka ashâbından ba'zı zevâtı sûret-i mahsûsada da'vet etmekle berâber salonlarını 'umûm için dahi açık bulundurmuş

olduğundan talebe-i ‘ulûmdan ve gazete muharirlerinden dahi birçok [63] zevât işbu ilk konferansta hâzır bulunmuşlardır. Fakat yine Sun Gazetesinin ifhâm eylediği vechile zevât-ı müctemi’ gûyâ bir insân ‘Arab kıyâfetine girmeyince Müslümân olamaz imiş gibi bir zan ve i’tikâd ile karşılına ‘Arab kıyâfetinde bir adam çıkacağına muntazır iken bir de siyah pantolon ve frak ve beyaz boyun bağı ve eldiven ile süvâri “müsâmere” kıyâfetini lâbis bir adam çıkı verince dûçâr-ı hayret olmuşlardır. Bu hayret Sun Gazetesinin bu fıkrayı yazan muharririne de gelmiş olmalı ki keyfiyetin bu cihetini:

“Hıristiyanlara dîn-i mübîn-i İslâm’ı kabûl ettirmek arzusunda bulunan bir kimsenin süvâri elbisesiyle New York salonlarının birisinde birçok sâmi’in huzûrunda dîn-i İslâm’ı telkîn ettiğini görmek ve işitmek nâdiren vâki’ olur bir şeydir. Muhammed Aleksandır Rusıl Veb’i (Alexander Russell Webb) ‘Arab elbisesinde görmek ümîdinde bulunanların ümîdleri boşa çıkmıştır.”sözleriyle yazmıştır.

Biz Amerika ahâlîsinin böyle bir intizâr-ı garîpte bulunmasını istiğrâba lüzûm görmeyiz. Zîrâ kendileri Hazret-i Sa’dî-i Şîrâzî’nin [64] sözünü cüz’ice ta’dîl ile: “İslâm sîret-bâş û külâh tetrî-pûş” hükmünden bi’t-tab’ gâfildirler. Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin bu konferansta müsâmere kıyâfetiyle isbât-ı vücûd etmiş olmasını ise tamamıyla tasvîb ve tahsîn eyleriz. Zîrâ fâzıl-ı mûmâ-ileyh bu hareketiyle isbât eylemiştir ki kıyâfet-i ma’lûme-i mütemeddinelerini lâbis bir halk içinde ‘Arab kıyâfetli bir adam bulunmak nazar-ı ta’accüb ve istiğrâbı ne kadar câlîb ise memâlik-i Nasrâniye’ye İslâmiyet’in kasd-ı duhûlünü görmek dahi o kadar şayeste-i istiğrâb ve istib’âddır efkârında âdem var ise “Nasıl ki hemen herkes bu efkârdadır.” bunların şu zanları nâ-becâ olup İslâmiyet bi’l-‘akis medeniyet-i hâzırâneleriyle müterakkî ve mütemeddin bir halk içine işte o müsâmere kıyâfeti lâbis adam gibi hemen hiç de yabânîce olmayarak girebilir. Vâkı’â bu hakikat daha şimdiden takdîr olunamaz. Zîrâ milel ve akvâm-ı müterakkiye ve mütemeddineye: “Bu terakkiyât tâbi’ olduğunuz diyânetin teşvîkiyle vukû’a gelmemiştir. Belki onun istikrâhıyla ve hattâ terakkiyât-ı mezkûreyi müstelzim olan bedâyi’ mûcidleri ‘aleyhinde mu’âmele-i [65] şedîde-i zecriyye ve mâni’asına rağmen vukû’a gelmiştir. İslâmiyet ise bi’l-‘akis terakkiyât-ı mezkûreyi ve bundan sonra daha ilerisini de tavsiye ve teşvîk ve emr eyliyor.” denilecek olsa bu söze bile inanmamak derecesinde hakâyık-ı İslâmiye’den bî-

haberdirlir. Ama ileride peyderpey hakâyık-ı mezkûreye kesb-i vukûf ederler ise kendilerine de kanâ'at-ı tâmme geleceğine aslâ şübhe edilemez.

*

* *

Mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin gâyet hazm u temkîn sâhibi bir adam olduğunu ve umûr-ı müteşebbisesinde tevfikât-ı samedâniyeye istinâd ile gâyet âheste ve ihtiyâtlı davranarak öyle derûni teheyycât ile isti'câlâtta bulunmadığını Amerika'dan bize bu haberleri gönderen zât ihbâr ve te'mîn eyliyor ki şimdiye kadar muttali' olduğumuz ahvâl ve harekâtı dahi vâkı'â bu sûreti te'yîd eylemektedir. Hâlbuki mûmâ-ileyhin şimdiye kadar istihbâr eylediğimiz hâl ve hareketi yalnız Hindistân taraflarındaki geşt ü güzârlarıdır. Amerika'ya geçtikten sonra

(5)

[66] ilk konferansında gösterdiği tavır ise daha ziyâde ihtiyâtkârânedir. Vâkı'â Sun Gazetesi mûmâ-ileyhin bu konferansta îrâd eylediği makâleyi 'aynen derc ve neşr etmiyor ise de idhâl eylediği parçalar dahi bize bu ihtiyâtkârlığını isbâta kifâyet eyliyor. Ez-cümle fâzıl-ı mühtedînin şu sözleri söylemiş olduğunu bildiriyor ki:

“Vâkı'â Müslümânlar Hak Te'âlâ Hazretlerinin gayb ve şehâdeyi 'âlem ve her murâd eylediğini fâ'il olduğuna imân-ı tâm ile inanarak kevn ü mekân 'âleminde cereyân eyleyen vukû'âtı tebdîl ve tağyîr dahi yed-i kudret ve meşiyet-i İlâhîsinde olduğunu mü'min iseler de kazâ ve kadere bu yoldaki imânları öyle her işlerini bir tür bî-kaydâne ile bırakarak her şeyini hemen Cenâb-ı Hak'tan beklemek derecesine varmaz. Umûr ve husûs-ı dünyeviyelerince kendileri sarf-ı mesâ'î-i maktûre eyleyerek bundan sonra o işlerinde muvaffakiyet-i tâmme husûlünü 'inâyet-i İlâhiyeden beklerler. Ahlâk ve 'âdât-ı İslâmiye'den henüz berâyîce anlayamadığımız şey yalnız ta'addüd-ü zevcât mes'elesidir. Vâkı'â bir adamın ilk [67] zevcesinden sonraki zevcesi veyâhûd zevceleri ile olan münâsebeti bir dereceye kadar lafzî murâd bir şey hükmünde olmak tabî'îdir. Sâhib-i sa'âdet Nebî-i Zîşan Efendimiz Hazretlerinin ta'addüd-ü zevcâta mebâdî-i risâletlerinde rağbet buyurmadıkları ve yalnız ilk zevce-i mükerremeleri olan Hazret-i Hafîcetü'l-Kübrâ ile iktifâ buyurdıkları ve müşârün-ileyhden sonra dahi Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i 'Aîşetü's-siddîka zevce-i kübrâ mertebesini bulup müşârün-ileyh hazretlerinden mâ-'adâ asıl yalnız bir iki zevce ile iktifâ eyledikleri ve Ümmehât-ı mü'minîn olan zevcât-ı sâ'îre-

i Nebeviyye ise her biri bir kevine sebep ve hikmet üzerine dâhil her mısra-yı risâlet-penâhî olmuş buldukları başka başka nazar-ı dikkat ve intibâhı da'vet eyleyecek husûsâtırlar. Kesret-i zevcâtın sonraları memâlik-i İslâmiye'de peydâ etmiş olduğu hâl ve sûretini şimdiki medeniyet-i garîbemiz erbâbına kabûl ettirmek mümkünâtan değildir. Zîrâ 'âdet-i mezkûrenin o hâl ve hey'eti ile kabûl ettirilmesinde mazarrat bile der-kâr olup esâsındaki münâfi' ve muhsenâtı iktitâf [68] için ise son dereceye kadar sûret-i müdebbirâne ve hakîmâne davranmak lâzım gelir.

Dîn-i mübîn-i İslâm'ın en büyük hüsnü, en mühim fâ'idesi sâliklerinin kanâ'at ve perhizkârlığıdır. Müslümân hiçbir vakit şarâb içmez. Emr-i tahâret ve nezâfete ri'âyeti ziyâdedir. Dâ'imâ 'ibâdât ve tâ'ât ile iştigâle mecbûrdur. Müslümân günde beş vakit namâz edâ eder ve her def'asında âbdestini tecdîd eder. Nisvân-ı İslâmiye'nin hukûku bir İngiliz veya Amerikan kadınının hukûkundan daha ziyâde muhâfaza olunmuştur. Beyne'l-İslâm fuhşiyât hemen meçhûl olduğundan zevcelerine hıyânet eden kadınlar veyâhûd zevcelerine hâ'in olan erkekler yok gibidir. Yalnız Hindistân'da İngiltere hükümeti kendi 'asâkiri beyninde bu fenâlığın men' ve izâlesini dûçâr-ı müsâmaha eylediği cihetle bu kâ'ide-i esâsiye bozulmuştur. İslâmiyet'te rü'esâ-yı ruhâniye bulunmadığından hiç kimseye zünûn-ı bâtıla emr olunmaz ve zünûn-ı mezkûrede devâm için teşvîk edilmez. Sen Lui (St. Louis) râhiblerinden birisi bana demiş idi ki: "Halka [69] ta'lîm eylediğim şeyler birtakım zünûn ve 'akâid-i bâtıladan olduklarını bilir isem de elli beş yaşında olduğum hâlde bütün 'ömrümü kilise 'ulûm ve umûrunun ta'lîm ve tadrîsine hasr etmiş ve başka yolda tedârîk-ı esbâb-ı ma'îşete gayr-ı muktedir bulunmuş olduğumdan bu sûretle harekette devâmım zarûrîdir." Müslümânların muhârebeye meyyâl-i fark-ı mezhebiyeleri yoktur. Umûr-ı uhreviyece olduğu gibi umûr-ı dünyeviyece dahi fevka'l-gâye tevkîr ve ta'zîm ettikleri Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâm-ı celîlesine tâbi'dirler. Bu Kur'ân-ı Kerîm münezzil ve mutahhar bir kitâb-ı celîlü'l-kadr olup derûnunda mugâyir-i 'akıl ve hikmet bir söz bulunamaz. Elde mevcûd İnciller ise birtakım mâ-lâ-ya'nî sözler ile mâl-â-mâldır. Bu nokta-i nazarca şimdiye kadar te'lîf ve tab' edilen kitâblar içinde İncil kadar bayâğı bir kitap yoktur. Benim iki küçük kerîmem vardır ki mümkün olabilir ise kendilerine İncil göstermeyeceğim. Hıristiyan mezhebi Hıristiyanlarca para kazanmak matlûbunun fevkinde bir kevine hırs ve emel tevlîd edemiyor. Bu mezhebte insânın arzu ve temennî eylediği şey hey'et-i [70]

ictimâ'iyece terakkî ve kesb-i servet ve sâ mânandan 'ibâret gibi görünüyor. Hâlbuki dîn-i mübîn-i İslâm bunlardan daha 'âlî fikirlere müsteniddir. Bu dîn nazarında herkes beyinde müsâvât vardır. İslâmiyet'in şartı vahdâniyet-i Cenâb-ı Kibriyâyı ve Hazret-i Resûl-i Hudâ'nın risâletini kalben tasdîk ve dil ile ikrârdan 'ibârettir.”

*

* * *

Medeniyet-i garbiyye erbâbanın İslâmiyet hakkında ne gibi zanlarda bulduklarını bilenler mühtedî-i fâzılın yukarıdaki makâlesini teşkîl eyleyen fikranın her biri medeniyet-i garbiyye erbâbı tarafından îrâd olunmuş gibi takdîr olunan bir su'âle cevâb olduğunu fehm ü idrâk ederler. İhtimâl ki bu su'âller şu ilk konferansta îrâd dahi olunmuşlardır. Zîrâ evvelce dahi denildiği vecihle bâlâyâ nakl olunan sözler Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin konferansta söylemiş olduğu sözlerin tamamı değildirler. Bu ise sözlerin başlangıcından da münfehim ve sabit olur. O öyle ya! Hindistân'ı cevelân [71] ederek hakâyık-ı İslâmiye'ye kesb-i vukûfdan sonra Amerika'ya gelip İslâmiyet'i neşr edeceği kendisinden evvel “Sun” Gazetesine (bize yalnız bu gazetenin parçaları gelmekte olup böyle mühim bir mâdde ise yalnız bir gazeteye yazılamayarak matbû'ât-ı sâ'îreye de intikâl edeceğinden denilebilir ki) ve hattâ sâ'îr birçok gazetelere derc ve i'lân olunan bir zât New York'ta Miralay Davidob Seykıl (?) hânesinde ilk verdiği konferansta bu tahkîk ve teşebbüsü üzerine serd-i mukaddemât etmeksizin matlabdan bir nebze demek olarak yalnız şu yukarıki sözleri söyleyivermeye başlar mı? Her ne hâl ise bu sözlerin her biri bir su'âl-i mukaddere cevâb olduklarını ihtâr edelim de sözlerin mâhiyetindeki kuvvet ve metâneti de takdîre medâr olmak üzere es'ile-i mezkûreyi biraz da izâha girişelim:

İslâmiyet'e dâ'ir nâkıs ma'lûmât almış bulunan Avrupalılar ehl-i İslâm'ın her nefeste yâd-ı ism-i Celâl ile umûr ve husûsât-ı dünyeviyelerince tevfkât-ı Sübhâniyyeye tevekkül-i tam göstermelerinden dolayı zan [72] edilir ki Müslümân olanlar hiçbir iş kurmayıp kuvvet-i lâyemûte miskinânâne kanâ'atle herşeyi yalnız Hak Te'âlâ'dan beklerler. İşte kazâ ve kadere imân ile berâber ehl-i İslâm'ın sarf-ı mesâ'î-yi makdûreye mecbûriyetlerini beyân etmesi bu zana karşı bir cevâb-ı savâbdır. Hâlbuki bu bâbda asıl cevâb, bu savâbı târihe havâle etmelidir. Ehl-i İslâm'ın velehu bahşa-yı aklâm-ı müverrihîn olan mesâ'î-i 'askeriyesinde sarf-ı nazar

edelim. Zîrâ Avrupalılar mesâ'î-i mezkûreyi hikmet-i İslâmiye'ye matlûb ve maksûd olmayan birtakım âmâl ve emâniye isnâd ederler fakat ehl-i İslâm'ın 'ulûm ve sanâyi'e olan mesâ'î-i hizmetkârânesini nasıl red edebilirler? 'Ulûm-ı riyâziye ve tabî'ye ve hikemiyenin ve sanâyi'-i 'âdiye ve nefîsenin Yunan ve Romalılardan 'Arablara sûret ve derece-i intikâli târihin ma'lûmu olduğu gibi 'Arablar bunları ne kadar terakkî ettirdikleri dahi ma'lûmdur. Hem yine Avrupa târihi nazarında ma'lûmdur. Hattâ ma'lûm olan kısmı da yalnız bir derecesidir. Derece-i tammesi henüz [73] ma'lûm değildir. 'Arabların, 'Acemlerin, Türklerin edebiyat-ı şarkiyeye ve fihriyât-ı İslâmiye'ye olan hizmetleri henüz tamamiyle Avrupa ve Amerika'nın vâsıl-ı nazargâh-ı ittilâ'ı olmamıştır. Bu himmet müsteşriklere kalmıştır. Onlar e'âzım-ı meşâhir-i İslâm'ın âsârını tettebbu' eyledikçe matlabın tamamını da Avrupa'ya anlatacaklardır. Ey bu kadar fa'âl, sâ'i, gayûr olan bir halkı ahkâm-ı dîniyeleri hesâbıyla 'atıl ve miskin ve 'abâsını başına çekip uyumaktan başka bir şeye yaramaz bî-kaydlardır diye hükm etmek revâ mıdır? Eslâf-ı İslâm'ın bu mü'essir mesâ'îsini henüz be-hakkı takdîr edemeyen Avrupalılar ve Amerikalılar şimdiki ahvâli ya'nî mu'âsirîn-i ehl-i İslâm'ın semerât-ı mesâ'îsini dahi görmemişler, haber almamışlardır. Sînîn-i ahîre içinde aklâm-ı İslâmiye'nin meydâna koyduğu âsâr-ı cedîdeyi bu 'abd-ı 'âciz müsteşrikin kongresinde ihbâr eylediğim zamân o kadar şaşmışlardır ki eğer âsâr-ı cedîdenin başlıcalarından yedi sekiz yüz parça mü'ellifâtı da götürüp ihdâ etmemiş olsa idim söylediğim sözü mübâlağaya ve belki de tefâhür-i kâzibâneye haml edecekler idi. [74] İşittiğime göre bana vâki' olan hâl aynıyla Doktor Hulki Beg'e vâki' olmuş. Ahîren me'mûr olduğu tıbbiye kongresinde bir zann-ı 'acîbe mukâbil gelmiş. Gûyâ bizde mukaddimleri bir mekteb-i tıbbiye bulunarak Avrupalı mu'allimler vâsıtasıyla tek tük etibbâ yetiştirilebilmiş ise de sonraları 'ulûm-ı tıbbiyeyi lisân-ı Osmânî'ye nakl edeceğimiz diye mektebi de mahv eylediğimizden eğer Avrupa'dan ve bâ-husûs Yunanistan'dan etibbâ gelmeyecek olur ise hekimsiz kalacak imişiz. Bu zanna mukâbil halkı bin kütüb-i tıbbiyemizden ve tıbbî olan neşriyât-ı mevkûte ve muntazamamızdan numûneler göstererek isbât eylemiş ki eski mekteb-i tıbbiye-i 'askeriyemiz mevcûd olarak ordularımıza kâfi etibbâ-yı muntazama yetiştirdikten mâ-a'dâ bir de mekteb-i tıbbiye-i mülkiyemiz bulunup devâ'ir-i beldeye tabâbetine varıncaya kadar hekimler çıkarmaktayız. Vâki'â Avrupa'dan dahi meşâhir-i etibbâ gelmekte ise de onlar ile de bi'l-ımtizâc sıhhat ve

selâmet-i ‘umûmiyeye çalışmaktayız. İşte gerek evâ’ilimiz ve gerek evâhirimiz hakkında milel-i müterakkiye ve mütemeddinin noksân-ı ma‘lûmâtı hesâbıyla ‘aleyhimizde ‘acîb ve garîb hükümler [75] verilmesi her ne kadar bizi mahzûn eder ise de bâ’de-mâ peyderpey o hatâların tashîh olunması da ümîdlerimizi arttırır.

Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin yukarıda münderîc olan makâlesi parçalarından ikinci fıkra da yine ta‘addüd-i zevcâtın bahs olunmuş. Bundan evvel dahi sıra düşerek buna dâ’ir birkaç söz söylemiş isek de mühtedî-i fâzılın “Bir adamın ilk zevcesinden sonraki zevce veya zevcâtı, münâsebât-ı zevciyyece ilkin mütênâsib olamaz. O zevciyyet lafzı murâd bir şeydir.” tarzındaki sözleri bizce vehleten mucîb-i ta‘accüb olacağından kendimizden bu ta‘accübü def‘e medâr olmak için bu noktayı da biraz izâh etmeliyiz. Vaktiyle gazetelere uzun uzadıya yazılmış olduğu vecihle Amerika’da Mormon mezhebi nâmında yeni bir mezheb çıkmış idi ki mezheb-i mezkûr erbâbı, ta‘addüd-ü zevcâtı da kabûl ederek ‘âdet-i mahalliyyeye böyle açıktan açığa, doğrudan doğruya muhâlefetlerinden nâşi birçok müşkilâta, tahkîrâta, tenkîlâta uğradıktan sonra nüfûsları yüzbinler derecesine [76] vardığı cihetle biraz kendilerini kurtarabilmişler idi. Vahdet-i zevce ile kesret-i zevcât arasındaki muhasenât farkını Hristiyanlar ile Mormonların bu münâsebetle ikâ‘ eyledikleri münâzara-yı kalemiye derecesinde vuzûh ile muhâkeme etmek hiçbir kimseye müyesser olamaz. Bununla berâber nihâyetlerinde Amerika kânûn-ı ‘umûmiyesi nazarında bir adamın asıl zevcesi ilk zevcesi olmak üzere tanınarak diğerleri bir nev‘ müstefreşe hükmünde telakkî olunmak üzere işi pamuk ipliğiyle olsun bağlayıvermişler idi. Daha sonraları ya’nî geçen seneler o pamuk ipliği de koparılmıştır. Ama ta‘addüd-ü zevcâtın lehine değil ‘aleyhine olarak koparılmıştır. İşte Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin asıl ehemmiyeti ilk zevceye vererek diğerlerinin lafz-ı murâd bir zevciyyette bulunduğunu tabî‘î görmesi de şu mes’ele-i Mormonya’ya işârettir ve bundan dolayı ma‘zûr görülür.

Yoksa şeri‘at-ı gârrâ-yı Ahmediyeye hukûk-ı zevciyyet nokta-i nazarından ilkin sonlardan hiçbir farkı olmadığı cümleye ma‘lûmdur. Hâdî-i Ümem Sallallahu [77] ‘Aleyhi Vesellem Efendimiz Hazretleri’nin evvelâ yalnız Hafîcetü’l-Kübrâ ile bi’l-iktifâ ve sonraları diğer ümmehât-ı mü’minîn ile izdivâcları hakkında mühtedî-i fâzılın söylediği sözler hakâyık-ı İslâmiye ve dakâyık-ı seyr-i Ahmediyeye vâkıf olan bir halk içinde söylenmiş olsa isbât-ı müdde‘âya kâfi görülür idiyse de ne çâre ki

hey'et-i müstemî'ânın bu bâbda ma'lûmâtı ma'hdûd ve nâkıştır. Bilmeli ki ümmehât-ı mü'minînin kesreti öyle medeniyet-i garbiyye erbâbının zanları vechiyle yalnız arzû-yı risâlet-penâhiye mübtenî değildir. Ümmehât-ı mü'minînin şerefi ol kadar büyük idi ki muhadderâtın bir zât-ı şerîfeye şeref-firâş-i nebevî ile müşerrefiyet ni'meti tebşîr olundukta sonucundan dûçâr-ı merk-şâdı olmuştur. Zevciyet-i Ahmediye şerefini hâ'iz olanların kâffesine şeref-i duhûl-i peygamberî dahi munzamm olmamıştır. Yalnız nikâh ile iktifâ edilenleri de vardır. Bu bir mes'ele-i dakîkadır ki öyle ezberden zemîn-i münâzara teşkîl edemez. 'Âmikân-ı tettebbu' ister. Noksân-ı ma'lûmât ile edilen münâzarâtın hiçbir netîce-i hasene çıkamaz. Buralarını mühtedî-i fâzıl pek güzel işâret etmiştir. Hele ta'addüd-ü zevcât-ı [78] kavâ'id-i esâsiyesinin bi'l-âhire dûçâr edildiği tagayyürâtı da güzel imâ buyurmuştur. Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin dediği gibi sûret-i müdebbirâne ve hakimânede davranmak şartıyla kesret-i zevcâtın esâsındaki münâfi' ve muhasenât hiçbir vakitte inkâr olunamaz.

Nisvân-ı İslâmiye'nin hukûku İngiliz veya Amerikan nisvânının hukûkundan daha ziyâde mahfûz olduğu hakkında söylediği sözü Muhammed Veb (Webb) Efendi şerh ve izâh etmemiştir. Bu ise en mühim bir mâddedir. Avrupa ve Amerika 'âdetâ ale'l-'umûm zan ederler ki bizde kadın denilen şey erkeğin istişâmı için bir gül mesâbesindedir. Ondan başka hiçbir hükmü yoktur. Bir kere soldu mu gül-i pejmürdeye ne mu'âmele olunur ise kadına dahi o mu'âmele edilir. Erkek onun zevci ya'nî eşi, yâri, yâveri, cânânı olmayıp belki sâhibi ve mâlikidir. Hukûk-ı medeniyesi yoktur. Hattâ gûyâ nazar-ı İslâm'da kadın cennete de giremeyecek diye mu'tekad olduğunu zanna kadar da varırlar. Stokholm (Stockholm) kongresinde dilim döndüğü kadar bu zan 'aleyhinde bir makâle îrâd eylemiş idim ki "Cevalân" [79] nâm seyâhatnâmemde 'aynen münderiç olduğu gibi İngiliz ve 'Arab matbu'âtına da hülâsat-ı tercüme olunmuş idi. Bu bâbda sözün benden daha a'lâsını kerîme-i ma'neviyyem Cevdet Paşa-zâde 'iffetli Fatma Aliye Hanımefendi Hazretleri, nisvân-ı İslâm hakkındaki müsâmerâtnâmesinde söylemiştir. O da okunur ise bir muhaddere-i Müslümân'ın şânı hukûk-ı medeniyesi herşeyi diğerlerine nispetle ne kadar mahfûz olduğu be-hakkın tebeyyün ederek bu bahsi daha ziyâde uzatmaya lüzûm kalmaz.

İslâm'ın perhizkârlığına şübh-i hamr ve fuhştan bir i'tina ve emr-i nezâfet ve tahârete ri'âyetine ve sâ'îreye dâ'ir mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin söylediği sözlerde nazar vardır. Matlûb olan şey hak ve savâb olduğuna göre mücerred münâzarayı kazanacağım diye hiçbir mes'elede ifrâta da tefrîte de çıkılıp inilmek câ'iz görülmemelidir. Bu nazarın manzarası mühtedî fâzılın “Yalnız Hindistân'da İngiltere hükümeti kendi 'asâkîri beyninde rezâlet-i fuhşun men' ve izâlesini dûçâr-ı müsâmaha edildiği cihetle bu kâ'ide-i esâsiye yüzlemiştir.” diye söylediği sözdür. Bu bozgunluk [80] ise vâ-esefâ ki Hindistân'a da mahsûs değildir. Tahtında medeniyet-i garbiyye müstetir olan şabkalar nerelere girer ise oralarda 'ismet-i İslâmiye'nin az çok mütezelzil olduğu görülmektedir. Bu da ekseriyetle sâhil ve ticaretgâh olan yerlere mahsûstur. Anadolu içleri gibi yerler vâkî'â ilk hâl-i ma'sumiyettedirler. Fakat ticaret benderi olan yerlere ru'ûs-ı müteşebbika girerek ve onlar ile berâber birçok kâri'leri dahi gelerek müskirât gûnâ-gûn meydâna çıkar. Bunlar evvelâ yalnız kendilerine mahsûs olduğu cihetle nâ'il-i müsâmaha olurlar ise de yavaş yavaş İslâm'ın gençleri dahi mübtelâ-yı hevâ ve heves olarak oralarda öğrendiklerini bir dereceye kadar mehâfil-i İslâmiye'ye de celb ve idhâl ederler. Bu böyledir! Bunu inkâr etmek eser-i ta'assubdur. Bi'l-'akis medeniyeti garbiyyenin şu yoldaki felâketi yalnız kendilerini tahdîd etmekle kalmayıp belâsını bize kadar ta'mîm eylemekte bulunduğunu bir lisân-ı tazallüm ile i'tirâf etmeliyiz ki belânın derecesini daha ziyâde takdîr eylesinler de kendilerini de başkalarını da kurtarmak lüzûmunu ona [81] göre teslîm eylesinler. Bizce cây-ı tesliyet yegâne bu ahlâk bozukluğunun yalnız pek az gençlerde bulunması ve onların da yalnız gençliklerine mahsûs ve münhasır kalmasıdır. Bz de yirmi beş nihâyet otuz yaşlarından sonraya kalmayan ve en çoğu on sekizden yirmi beş yaşına kadar vukû'a gelen izdivâçlar ba'zı gençlerdeki bu fenâlıkları da fi'l-ül-islâm ederler. Avrupa'nın “viyö debuşe” (vieux debauché) ya'nî “ihtiyâr çapkın” dedikleri adamlardan bizde hamd olsun hiç yoktur. Orada sirkilileri kulüpleri dolduran bu hazole memâlik-i İslâmiye'nin hiçbir tarafında görülmez. Mikdârları hakîkaten pek âz olan ba'zı gençler medeniyeti garbiyyeden aldıkları bu fenâ dersleri pek çabuk terk ederek bi't-te'ehhül İngilizlerin “hom layf” (home life) ta'bir-i haseniyle yâd eyledikleri ma'îşet-i beytiyyeye ric'at ve daha henüz seneleri müsâ'id iken evlâd ü 'iyâlleri ile hüsni ma'îşet ederler. Öyle

otuz beş kırk yaşlarına kadar erkekliklerinin asıl devr-i iktidârını isrâfât-ı sefhânedede geçirdikten ve artık dûçâr-ı za'f u nâ-tüvâni olduktan sonra bi't-te'ehhül

(6)

[82] bu hâlde de hâneciği dâhilinde ve şömineciği önünde zevk u sefâ bulamayarak yine kulüblere sirkilere taşınan ve hânesindeki zamân-ı nevm ve sebâtîde zevcelerinin dâ'irelerinden başka olan kendi dâ'irelerinde geçiren bî-çâreler memâlik-i İslâmiye'de hakîkaten hiç yoktur. Nezâfet mes'elesinde de nazar vardır. Ma'lûmdur ki nezâfet iki türdür. Birisi nezâfet-i zâtiye ve diğeri nezâfeti medeniyedir. Bir halkın şu iki nev' nezâfetten birisinde mükemmel olduğu hâlde diğesinde olamaması sâhib-i fikir ve nazar olan müdekkiki tağlît edememelidir. Fransa erbâb-ı kaleminden olup bundan kırk sene kadar mukaddem İstanbul'a gelmiş ve "Konstantinopol" (Constantinople) nâmıyla bir de kitâb yazmış bulunan Teofil Gotye (Théophile Gautier) bu hakîkate cümleden ziyâde vâkîf olmuş ve medeniyet-i Şarkıyye ve İslâmiye hakkında başkalarından daha doğru hükümleri kendisi vermiştir. Bir gün bir piyâde kayığa binmiş. Kayıkçının idâre bezinden gömleğini ve patiskadan kocamân şâlvarını ve fesini o kadar temiz bulmuş ki Avrupaca bu yoldaki erbâb-ı mesâ'înin hiçbirisini bu kadar temiz bulamamış. Hele [83] kolları, göğsü, bacakları, ayakları çıırçiplak olan bu kayıkçının vücûdundaki tahâret ve nezâfeti kendi nezâfet-i şahsiyesine bile fâ'ik görmüş. O öyle ya! Güneşe karşı kürek çekerek terlediği hâlde tâb'a girân gelecek hiçbir ter kokusu his olunmayan bu adamın bilhâssa ayaklarındaki temizliği olur olmaz kibâr-ı garbiyyede bile bulamaz ise ma'zûr görülmez mi? Muharrir-i müşârün-ileyh hükm ediyor ki kayıkçının bu nezâfeti ehl-i İslâm'ın her iktizâ ettikçe istihmâm etmesi ve günde beş def'a abdest alması ve elbisesi pâk olmadıkça namâz kılamaması mecbûriyetlerinin semeresidir. Hem de öyledir. Bunu böyle yazdıktan sonra bir de İstanbul sokaklarının nezâfet-i belediyeden mahrumiyetini de yazıyor. Nasıl ki İstanbul'a gelen sa'ir Avrupalılar yalnız bu nezâfet-i medeniyeden mahrumiyetimize nasb-ı nazar-ı dikkat eyleyerek şedîden bizi mu'âheze eyliyorlar. İmdi nazar-ı hikmette ne mühtedî Muhammed Veb (Webb) gibi yalnız nezâfet-i mezhebiye-i şahsiye ve beytiyemizi ve ne de seyyâhîn-i şarkıyye gibi yalnız 'adem-i nezâfet-i belediyemizi görüp göstermeyerek her cihete 'atf-ı lûhâza'-yı [84] hikmet olunur ise hakîkat dahi o zamân ve o sûretle meydâna çıkar.

İslâmiyet'te rü'esâ-yı ruhâniye bulunması insâniyet ve hikmet nokta-yı nazarından edyân-ı sâ'îreye nasıl gıpta-fermâ bir ni'met olduğunu "Müdâfa'a" nâm eserimizde tafsîl etmiş olduğumuzdan burada tekrârına hiç lüzûm yoktur.

Müslümânlar'da muhârebeye meyyâl-ı fark-ı mezhebiye bulunmadığı sözünü fâzıl-ı mühtedî hiç izâh etmiyor. Bir kere cenk, sulh, ihkâk-ı hak gibi mesâ'il-i siyâsiyyede İslâmca fırka ve mezheb farkı hiç yoktur! Çünkü bu mesâ'il-i nüsûs kâtı'a-yı Kur'âniye ile hall ve kat' olunup bitmiştir. İmdi muhârebe hakkındaki ahkâm-ı Kur'âniye tetebbu' edilmelidir ki ta İslâm 'ahdine gelinceye kadar cenk denilen şey sırf barbarlıktan 'ibâret iken şimdiki muhârebât-ı muntazama-yı medeniyeden daha muntazamının esâsını yine Kur'ân-ı 'azîmü's-şan koymuş olduğu görülsün. Muhârebe, ehl-i İslâm için 'ibâdât-i 'uzmâdır. "İbâdet" denilen şeyde ise hüsün bulunmak usûl-i dînimizdendir. Hüsni olmayan şey [85] 'ibâdât olamaz. 'Ulemâ-yı dîn rahmetullahu 'aleyhim ecma'in efendilerimiz hazerâtı, usûl-i dînde her şeyi intikâdât-ı şedîde netîcesiyle tahkîm etmişlerdir. Cenkte bünyân-ı Rabb 'izzeti tahrîb mes'elesi bulunarak bu ise hadîs-i şerîf-i nebevî ile takdîh ve takbîh kılınmış olduğundan cenkin neresinde hüsün bulunduğu taharriyât netîcesinde cihet-i hasenesi bulunup bi'l-isbât kavâ'id-i harbiye vaz' kılınmıştır. Bu cihât-ı hasene ise def'-i zalâm-ı küfr ü ilhâd ve i'lâ-yı kelimetullah ile 'âlemde beyne'l-'umûm sulh ve salâhın te'yîdidir. Kısâsta hayât bulunduğu hükmü, muhakkak-yı İslâmiye'den olduğu gibi kıtâlde dahi def'-i fitne cihetiyle sulh bulunduğu "Onlar ile mukâtele ediniz tâ ki fitneden eser kalmaya" hükm-i şerîfnde olan Âyet-i Kerîme ile meydâna çıkarılmış bir hakikat-ı 'uzmâdır. Fitnenin kıtâldan eşit olduğunu dahi Hazret-i Kur'ân isbât eyliyor. Bununla berâber kıtâlde isrâftan da men' edip İslâm'a ne cihetten ve ne kadar ta'addî ediliyor ise bizimde o kadar ta'addî edebileceğimizi ve üserâ ve mağlublara re'fetle mu'âmele eyleyeceğimizi hep Hazret-i Kur'ân ferman buyuruyor. İslâm'ın harbe me'mûriyeti [86] ile Nasârâ'nın harbten memnû'iyeti ne demek olduğunu mâddeten görüp anlamak için târihten misâl ister misiniz? Hazret-i Ömer-ül Farûk'un (Radiyahallahu Teala Anh) Kudüs-i şerîfi feth etmesiyle bir de ehl-i sâlibin mu'ahheren Kudüs-i Şerîf'i istilâ eylediği zamân İslâm ve Hıristiyan'ın mağlûblara ettiği mu'âmeleyi târihe sorunuz! Hem de Sezar Kantu (Cesare Cantu) gibi en gayretli bir Katolik müverrihine sorunuz. Alınacak cevâb elbette bizi müftehîr ve münâzaramızı münkesîr eyler.

Nasrâniyetin para kazanmaktan ‘âlî bir emel tevlîd etmediği ve teşvîkâtı hey’et-i ictimâ’iyece terakkîden ‘ibâret bulunduğu hakkında Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin sözleri daha ziyâde şâyân-ı tedkîktir. Nasrâniyet para kazanmağı o kadar şiddetle tavsiye ediyor mu ya? Hey’et-i ictimâ’iyece terakkî dahi o derecelerde mültezim görülüyor mu? Enâcil-i mevcûdenin kanâ‘at ve tevekkül ve şefkat husûsundaki vesâyâsı pek büyük ve pek de memdûhdur. Ancak vesâyâ-yı mezkûre yalnız bir kefeli mizân hükmünde kalmıştır. Kefe-i mütakâbili yoktur. Binâ‘en-‘aleyh İncil-i Şerîf’in ahkâmına nazaran insânlar hiç çalışmamalı, [87] tevekkül-i tâmmede bulunmalı, ellerinde olanı da ihvân-ı dînleriyle berâber yemeli, işin ilerisini hiç de düşünmemelidir. İslâm’da ise kanâ‘at ve tevekkül ve şefkat-ı nusûs-ı serîhe ile emrolunduktan sonra bu, o emr-i terâzinin bir gözünü teşkîl ederek diğer gözü de sa‘y ve gayret ve sâ mân ve servet-i mekâsid ile doldurulup tevâzün-i hâsıl ettirilmiştir. Fukâra-yı sabirîn ile agniyâ-yı şâkirîn mertebe-i makbuliyette omuz öpüşürler. Her ne ise! Bundan mukaddem dahi sırası geldikçe denildiği vechile ahlâk ve âdâba temellük eden bu misillü ahkâm-ı dakîka, ta‘mîk olunarak her hükmün mâhiyeti mepsûten meydâna konulmalıdır ki manzara-yı vâkı‘adan netîce-i matlûba istintâc edilebilsin!

*

*   *

İşbu konferansta şâyân-ı kayd u zabt iki hâl olmuştur ki onlardan birisi ‘an-asl şark Ermenilerinden olarak Amerika’da icrâ-yı tâbâbet etmekte bulunan Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) nâmında bir zâtın Muhammed Veb (Webb) Efendi’ye mukâbil bir makâle îrâd etmiş olması ve ikincisi dahi Hazret-i ‘Îsâ Aleyhisselam’ın [88] ‘ömründen on iki seneyi nasıl ve nerede geçirdiği Hıristiyanlara ma‘lûm olmadığı hâlde kendisince ma‘lûm bulunduğu da’ir Muhammed Veb (Webb) Efendi tarafından bir aralık îrâd olan bir söz üzerine Jönkürs (?) gazetelerinden birinin muharrirlerinden olduğunu beyân ederek ortaya fırlayan bir delikanlının o ma‘lûmâtı kendisine i‘tâsı için Muhammed Veb (Webb) Efendi’den ricâ etmesi kaziyyesidir. Bu iki kaziyyeyi dahi başka başka nazar-ı tedkîke çıkalım:

*

*   *

Sun Gazetesinin ifadesine göre Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi İslâmiyet ez-her-i cihet Hıristiyanlığın mâdûnunda bulunduğuna dâ'ir uzun uzadıya bir i'tirâz serd eylemiş ise de vâ-esâfâ ki mezkûr gazete bu i'tirâzâtı aynen derc-i beyân etmeyerek yalnız diyânet-i İslâmiye'nin Müslümânları 'azâb-ı cehennem ile ihâfa ve ni'âm-ı cennetle itmâ' eylediğine ya'nî ahâlîye bir çocuğa edilecek mu'âmeleyi îfâ ettiğine ve Nasrâniyet'in ise shevât-ı nefsâniyeye mukâvemeti emr ederek Hıristiyanlara çocuk mu'âmelesi etmediğine dâ'ir sözler söylemiş bulunmasından 'ibâret bir hulâsa der-meyân eylemiştir. [89] Muhammed Veb (Webb) Efendi bu i'tirâzâta mukâbelede bulunmuş ise de Sun Gazetesi onun mukâbelesini dahi 'aynen neşr etmeyerek yalnız:

“Kur'ân-ı Kerîm dikkatle kırâ'at olunur ise iyiliğe iyilikle mukâbele olunması hem de bir ecir ve mükâfât ümîdiyle değil mücerred mürüvvet-i insâniyeye muvâfık bir fi'l-i hasen olmak üzere tavsiye edildiği görülür.”

Den 'ibâret bir hulâsa serd ile berâber besbelli Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi kendi i'tirâzâtı meyânına nisvân-ı İslâm'ın istitârı mâddesini dahi katmış olmalıdır ki Sun Gazetesi yine Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin mukâbele ve cevâbı meyânına:

“Nisvânın tesettür etmesi fikri 'âdât-ı memleketten olup dînce bir şey değildir. Tesettür 'âdeti muhâfaza-i 'iffet ve 'ismet maksadına mübtenîdir. Hakikat-ı hâlde iki dîn ya'nî İslâmiyet ve Nasrâniyet esâsen yekdiğerine pek müşâbihtir. Yalnız Müslümânlar “ekânîm-i selase” ye inanmıyorlar. 'Akâ'id-i İslâmiye Amerika'da kabûl olunacak ise bu 'akâ'id dîn-i Muhammedî'ye birtakım mugâyir akıl ve hikmet şeyler 'ilâve eden bir sınıf Müslümânlar [90] gibi icrâ edilmeyip yalnız ahkâm-ı celîle-i Kur'âniye neşr olunacaktır.”

Sözleri dahi 'ilâve olunuyor. Lâkîn dikkat etmelidir ki bu sözler dahi Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin ağzından böylece çıkmıştır diye yazılmıyor. Me'âli bundan 'ibâret olmak üzere söylendiği hikâye sûretinde beyân olunuyor.

Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi'nin Nasrâniyet, İslâmiyet'e ne cihetlerle fâ'ik olduğunu isbât yolunda îrâd eylediği delâ'ilin her cihetini muvazzahan göremediğimizden onlara bir şey diyemez isek de kendisi yalnız iki noktayı izâh eylemiştir ki bunlar üzerine söyleyecek ba'zı sözlerimiz vardır. Bu iki noktadan birisi İslâmiyet'in insânları cehennem ile korkutarak cennet ile itmâ' etmesi

ve diğeri dahi Hıristiyanlığın şehvât-ı nefsâniyeye mukâvemet emrinde bulunması kaziyeleridir.

*

*

*

Evvvelâ birinci mes'eleyi pîş-gâh tedkîke çekelim: Müslümânlığın hakâyık ve gavâmızı milel-i garbiyyeye ma'lûm olmayabilir. Hem hakîkten ma'lûmları olmadığı da [91] eserleriyle görülüp duruyor. Zîrâ şimdiye kadar İslâmiyet'e dâ'ir kendilerine verilen ma'lûmât birtakım garazkârlar tarafından tahrîf ve tebdîl sûretinde verilmiş olduğundan merak edenler dahi muhtâç oldukları sûret ve derecelerde doğru haber alamamışlardır. Belki bundan sonra müsteşriklerin himmetiyle olabilir. Fakat milel-i müterakkiye-i garbiyye "usûl-i dîn" ne olduğunu da bilmez değillerdir. Bu usûl pek a'lâ ma'lûmlarıdır. Edyân-ı semâvîye ve gayr-ı semâviyeyi tedkîk ve tetebbu' ederek "dîn" denilen şeyin ne gibi esâslar üzerine mübtenî olduklarını meydâna çıkarmışlardır. Binâ'en-'aleyh keyfiyet Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi'nin ma'lûmu değil ise vâkıf-ı ahvâl olan garbiyyûnun ma'lûmudur ki dînler iki esâs üzerine mübtenî olup bunların birisine "tenzîr" ve diğere "tebşîr" derler. Zaten 'akl-ı selîm ve tab'-ı müstakîm dahi "Her kim zerre miskâli 'amel-i hayr eder ise mükâfâtını ve her kim zerre miskâli 'amel-i şer' eder ise mücâzâtını görür." kânûn-ı tabî'yyesine teslîmiyette bulunur ki yalnız bir dîn ile mütedeyyin olanlar değil hiçbir dîn [92] tanımamak dâ'iyesinde bulunan münkerîn-i felâsife bile şu kâ'ide-i tabî'iyeden mübâ'adete yol bulamamışlardır. Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi istigrâb etmelidir ki İslâmiyet'e fâ'ik diye iddi'â eylediği Nasrâniyet dahi bu kâ'ide-i esâsiye üzerine mübtenîdir. Hattâ mevcûd İncil'lerin muharrefiyetleri bile buna mâni' olamamıştır. Zîrâ muharrefiyet-i Enâcil mes'elesi ekseriyâ Hazret-i 'Îsâ'nın (a.s.) tercüme-i hâline â'id ve ahkâm-ı Mûseviyet ve 'İseviyete mütedâ'ir şeyler de olup yoksa "Hazret-i 'Îsâ dedi ki" diye kendisine isnâd olunan sözlerde gayret-i tahrîf o kadar âsâr-ı tahrîbini gösterememiştir. Hem bu sebebe mebnîdir ki gâyet hakîmâne olan o sözlerin münezzel min 'indallah kelâmlardan olduğu dahi pek nazarda anlaşılmaktadır.

İmdi mecmû'a-yı Enâcil'de birinci kitâb olarak münderîc bulunan Matta'nın İncilini açıp işte süzmeğe başladık: Üçüncü bâbda 7 numaralı âyette "Onlar dedi ki: Ey inkârın nesli gelecek gazabtan kaçmayı size kim öğretti?" ve yine bu bâbın 10

numaralı âyetinde “Hem de hâlâ balta, ağaçların kökünün yanına [93] konulmuştur. İmdi iyi meyve vermeyen her ağaç kesilip ateşe atılır.” ve 11 numaralı âyette “Ben sizi tevbe için su ile vâftiz ederim ama benden sonra gelen benden kutludur. Onun ayakkabılarını bile taşımaya lâyük değilim. O sözü rûhü’l-kudüs ve ateş ile vaftiz edecektir.” ve 12 numaralı âyette “Yâbesi dahi elinde olup kendi harmanını tamamıyla savuracak ve buğdayını darânbâr eyleyip samanı sönmez ateşe yakacaktır.” diyor ki işte bunlardan yalnız buğdayın darânbâr olunması tebşîr ve bâki kâffesi tenzîrdir.

Kezâlik beşinci bâbın 3 numaralı âyetinde “Ne mübârektir rûhça fakir olanlar Zîrâ melekûtu’s-semavât onlarıdır.” ve 4 numaralı âyetinde “Ne mübârektir mahzûn olanlar zîrâ onlar teselli bulacaklardır.” ve 5 ve 6 ve 7 ve 8 ve 9 ve 10 numaralı âyetlerde “Ne mübârektir halîmler zîrâ onlar zemîni mirâs alacaklardır. Ne mübârektir salâha acıkıp susayanlar zîrâ onlar doyurulacaktır. Ne mübârektir merhametliler zîrâ onlar merhamete mazhar olacaklar. Ne mübârektir kalbi pâk olanlar zîrâ onlar Allah’ı [94] görecekler. Ne mübârektir sulh ediciler zîrâ onlara evlâdullah tesmiye olacaktır. Ne mübârektir salâh sebebiyle ta’addî görenler zîrâ melekûtu’s-semâvat onlarıdır.” denilmiştir ki işte bunların kâffesi tebşîrdir. Yine işbu beşinci bâbın 20 numaralı âyetinde “Zîrâ size derim ki eğer salâhınız ‘ulemâ ve ferisîlerin salâhından ziyâde olmaz ise melekûtu’s-semavâta aslâ giremeyeceksiniz.” ve 23 numarasında “Her kim ahmak derse cehennem ateşine müstehak olur.” ve 30 numarasında “A’zâ giden birinin zâyî’ olması bütün cesedinin cehenneme atılmasından sana hayırlıdır.” deniliyor ki işte bunlar dahi tenzîrdir.

Sekizinci bâbın 11 numaralı âyetinde “Size der mi ki şarktan ve garbtan çok kimseler gelip İbrâhîm ve İshak ve Yakûb ile berâber melekûtu’s-semavâta sofraya oturacaklar.” deniliyor ki bu da tebşîrdir. Onuncu bâbın 28 numaralı âyetinde “Hem cânı hem cesedi cehennemde helâk etmeğe kadar olandan korkunuz.” deniliyor ki tenzîrdir.

Onbirinci bâbın 22 numaralı âyetinde de “Rûz-ı [95] cezâda Sûr ve Saydâ’nın hâlî sizinkinden ehven olacaktır.” ve 24 numaralı âyetinde “Rûz-ı cezâda Sodom diyârının hâlî seninkinden ehven olacaktır.” deniliyor ki tenzîrdir.

On ikinci bâbın 36 numaralı âyetinde “Adamlar söyledikleri her bâtil söz için rûz-ı cezâda hesâb vereceklerdir. Zîrâ sen kendi sözlerinden tebriye olacaksın ve kendi sözlerinden mahkûm olacaksın.” deniliyor ki tenzîdir.

Yirmi üçüncü bâbın 33 numaralı âyetinde “Ey yılanlar, ey engerek nesli, cehennem ’azâbından nasıl kaçabilirsiniz.” deniliyor ki tenzîdir.

Yirmi beşinci bâbın 41 numaralı âyetinde “Ey mel’ûnlar şeytan ile onun melâ’ikesine hâzırlanmış şol ebedî ateşe huzûrundan gidiniz.” deniliyor ki tenzî ve 46 numaralı âyetinde “Ve bunlar ebedî ’azâba ve sâlihler idi hayâta gireceklerdir.” deniliyor ki tenzî-i ma’a’t-tebşîdir.

Biz burada yalnız Matta İncilini süzdük. Bunların emsâli Enâcil-i sâ’îreden ve resûllerin a’mâllarında [96] dahi vardır. Hattâ biz burada son dereceye kadar ihtisârı iltizâm eyledik. Zîrâ İncil’de cehennem tavsîfi yolunda “Orada ağlayışlar ve diş gıcırtiları vardır.” tarzında heybetli sözler de vardır. Lâkîn İncil’lerde bunlar vardır diye i’tirâz eyleyecek ve “İbrahîm ve İshak ve Yakûb ile sofraya oturulacağını söylemek çocuk ’akıllı adamları itmâ’ ve ebedî ateşlere atılacağını beyân eylemek yine o sâf-derûnları ihâfedir. Kâmil insânlar böyle irşâd olunmazlar.” diyecek olur isek ciddî ve ehemmiyetli bir söz söylemiş olamayız. Gerek semâvî gerek gayr-ı semâvî her dînin usûlü böyle tebşîr ve tenzîr esâsı üzerine mübtenîdir. Eğer konferansta Muhammed Veb (Webb) Efendi şöyle bir ihtârda bulunmuş olsa idi Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi’nin diyânet-i Nasrâniye’ye bile vukûfsuzluğu mertebe-i tahkîke vararak bu hâlde diyânet-i İslâmiye’ye vukûfsuzluğu ’âdetâ ma’zûr görülmek lâzım gelir idi. İhtimâl ki doktor mûmâ-ileyhin i’tirâzât ve ika’sını serd etmesi üzerine müstemi’în-i huzzârın ahvâl ve etvârı vukûfsuzluğun takdîrini imâ ve işrâb etmiştir de hazret-i mühtedî [97] dahi ondan dolayı i’tirâz-ı mezkûreyi bu yolda bir cevâbtan müstağnî görmüştür.

*

*

*

Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi’nin ta’yîn eylediği ikinci mes’ele, dîn-i ’İsevî’nin shevât-ı nefsâniyeye mukâvemeti emr eylediği mes’elesidir. İslâmiyet hakkında yalan yanlış neşr olunan ma’lûmâtın memâlik-i garbiyyede peydâ eylediği bir fikir vardır ki o dahi İslâmiyet’in esâsı gûyâ ihtisâsât-ı shevâniye üzerine mübtenî bulunmasından ’ibârettir. Buna sebep dahi şerî’at-ı İslâmiye’nin

ta'addüd-i zevcâta müsâ'id bulunmasıyla berâber bir de ehl-i cennet için hurfler va'd ve tebşîr eylemesi kaziyyesidir. Şimdi Doktor Gabrielyan (Gabrielyan) Efendi'nin Hıristiyanlık'ta mukâvemeti emr olunan şehvât-ı nefsâniyeden murâdı iki sûret olabilir ki onun birincisi insânın melekât-ı tabî'yyesi meyânında en mühim 'addolunan bu melekedden bir sûret-i meşrû'ada istifâde eynlenmesinin men'i ve ikincisi ise yine bu meleke-i tabî'yyeden bir sûret-i gayr-ı meşrû'ada

(7)

[98] hisse almaya çalışmasının men'idir. Bu iki mes'eleyi de birer birer tedkîk edelim:

Benî beşerin melekât-ı tabî'yyesinden istifâde hakkını ibtâl eylemek 'acabâ edyân-ı kadîme ve cedîde ve 'akâid-i semâvîye ve gayr-ı semâvîyeden hangisi tarafından tecvîz olunmuştur? Böyle bir şey dîn nâmına olarak 'âlemin hiçbir tarafında irâ'e olunamaz. Eğer Doktor Gabrielyan (Gabrielyan) Efendi'nin merâmı ta'addüd-ü zevcât ise bu mes'ele-i 'azîme pek büyük bir tetebbu'a ihtiyâç gösterir. Evvel-be-evvel nazar-ı hikmet ve ehemmiyet olunmalıdır ki İslâm'da dört zevceye müsâ'ade verilmesi tevsî'an değildir. Ya'nî 'Arab nezdinde 'an-asıl zevce-i vâhide ile iktifâ olunuyor iken şerî'at-ı İslâmiye bunların mikdârını dörde kadar teksîr eylememiştir. Bi'l-'akis 'Arab-ı câhile için zevcâtın had ve pâyânı olmayıp nakden ve tab'en kudreti olanlar istedikleri kadar kadın alabilirler iken şerî'at-ı İslâmiye bu mikdâr-ı gayr-ı mahdûdu kasır ve 'aded-i zevcâtı dörde hasr eylemiştir. Yalnız şu mutâla'acık Doktor Gabrielyan (Gabrielyan) Efendi'nin i'tirâzına cevâb-ı kâfi olabilir. Çünkü onun dediği gibi [99] İslâmiyet, ihtisâsât-ı şehvâniye üzerine mübtenî bulunsa idi 'aded-i zevcâtı dörde hasr etmek yoluna gidilmeyip zaten mevcûd olan gayr-ı mahsûriyet kapısı açık bırakılır idi.

Hâlbuki asıl nazar-ı dikkate alınacak bir de insânın hayvaniyet-i mahsûsası kaziyyesi vardır. Târih-i tabî'yyeye âşinâ olanlar için tafsilât-ı zâ'ideye hâcet olmadığı vechile hayvanlar kendi tabî'atlerine göre "zû-zevce-i vâhide" ve "zû-zevcât-ı kesîre" diye ikiye taksîm olunurlar.

Tab'en zevce-i vâhide sâhibi olan hayvanât onlardır ki erkeği dahi teksîr-i tenâsül hizmetinde dişileriyle müşterektir. Güvercinler gibi ki zevcesinin kuluçğalığı zamânında erkeği dahi kudret-i recûliyeden mun'azil olarak dişisi yumurta üstünden kalktıca kendisi yatmak ve bazen dişisi kalkmadıkça ağzıyla ona yiyecek ve içecek

götürmek ve yavrular çıktığı zamân onlara nafaka taşımak misillü hizmetlerde ‘ayniyle bir dişi güvercin gibi hizmet eder. Bu müddet zarfında kendisinde ihtiyâç ve kudret-i recûliye bulunsa idi [100] o kadar tek icbâr ve ilhâhına mukâvemet-i hisbû’l-hayvâniye kâbil olamayacağı cihetle ihtiyâc-ı mezkûru başka yerlerde tesviye gayretine düşer idi. Zevcât-ı kesîre sâhibi olan hayvanlarda ise iş başka türlüdür. Dişilerin vâlideliğe ta’alluk eden vezâ’ifine erkekler aslâ iştirâk etmezler. Horoz ve tavuklar gibi ki zevcâtından birisi tevlîd vazîfesini zevciyyet vazîfesine takdîm ve tercîh mecbûriyet-i hayvâniyesine düştüğü zamân erkeği bu vazîfeye tab’ en müşterek olmayarak ve kudret-i recûliyesinden mun’azil kalmayarak zevcât-ı sâ’îresiyle muâ’şerete devâm eyler.

İnsanın bu iki sınıf hayvandan hangisine mensûb olduğunu ta’yîn etmek aslâ müşkil değildir. Erkeklerin vâlidelik vazîfesi husûsunda kadınlar ile tabi’at-ı hayvâniyede müşterek olmadığını ve haml ilerledikten sonra kadının erkekten tebâ’üd-i mecbûriyet-i tabî’iyyesine düşerek vaz’-ı hamlinden bir buçuk mâh sonraya kadar mukârabenin tab’ en memnû’ bulunduğunu ve bundan başka muntazamân her ay sekizer onar günün yine bu memnû’iyet hükmünde dâhil idigünü ve bu memnû’iyetler esnâsında [101] ise erkeklerin hak ve kudret-i recûliyeden mun’azil kaldığını düşünmek kâfîdir. İmdi tabî’iyyet üzerine binâ ve hükm edilmek lâzım gelir ise kimsenin i’tirâza kudreti kalmayarak teslimiyet-i kâmileye mecbûriyet oluverir ki insânlara ta’addüd-ü zevcât hakkını vermek bir emr-i tabî’i ve insânları bu haktan men’e kalkışmak tabî’ata karşı bir ta’arruzdur.

Bununla berâber mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin defa’âtle demiş olduğu vechile insânın bu hukûk-ı tabî’iyyesinden bir sûret-i ma’kûlede istifâdesini şevâ’ib-i sû-i isti’mâlden men’ edebilmek gâyet dakîk bir mes’ele-i müşkîle olabilip şerî’at-ı Muhammediye bunun şerâ’itini ta’yîn etmekle berâber o müşkilât bertaraf edilemeyecek olur ise zevce-i vâhide ile iktifâyı farz kılmıştır.

Bir de bu mes’eleyi târihin etnoğrafya fennine tatbîkiyle halletmelidir. İslâm’daki ta’addüd-ü zevcâta i’tirâz edenler ’acaba bize bir cem’iyet-i beşeriye irâ’e idebilirler mi ki orada ta’addüd-ü zevcât-ı hakikat men’ edilebilmiş olsun. En vahşîlerden en [102] mütemeddinlere varıncaya kadar edyân-ı gayr-ı semâviye erbâbı nezdinde ta’addüd-ü zevcât mecâz idi. Bir şerî’at-ı semâviyeye ittibâ’ emrinde mütekaddiminden ‘addolunan Yahûdîler nezdinde yine meşrû’ idi. İşbu şerî’at-ı

Yahûdiyeyi bozmağa gelmemiş olduğunu ve kıyâmete kadar şerî'attan bir harf tebdîl olunamayacağı 'azminde bulunduğunu ve yalnız ikmâle geldiğini i'tirâf eyleyen Hazret-i 'Îsâ 'Aleyhi's-selâmın ağzından ta'addüd-ü zevcât 'aleyhinde bir hükm-i sarîh sudûru, Enâcil-i mevcûdede görülmemektedir. Târihlerin rivâyât-ı muhakkakasındandır ki ilk 'asırların Hıristiyanları bu misillü ahkâm-ı medeniyece Yahûdîlerden aslâ farklı olmayarak zevcât-ı kesîre ile ta'yîş edenleri dahi var idi. Ba'zı müçtehidîn-i Nasârâ yalnız papas takımının zevce-i vâhîde ile iktifâsını ictihâd etmişlerdir ki Katolik Kilisesinden mâ-adâ 'umûm-ı mezâhib-i Nasârâ'da bu ictihâd ta'dilât-ı cüz'îye ile hâlâ mer'îdir. Vahdet-i zevce mecbûriyetini 'an-asl Roma kânûnlarına binâ ederek meydâna koyan Nasrâniyet Kilisesi vâkı'â bu hükmü vermiş ise de tabî'ata ta'arruzdan 'ibâret bulunan hükm-i mezkûr [103] hiçbir vakitte tamamen mer'î olamamıştır. Daha Romalılar zamânında mevcûd olan istifrâş-ı gayr-ı meşrû' beliyesi ta'addüd-ü zevcâtın men'îyle berâber Nasrâniyet 'âlemine de girmiştir. Bir metresine hoş görünmek için Roma'yı ateşe veren büt-perest imparatorlar görüldüğü gibi yine bir metresinin keyfî için lüzûmsuz muhârebeler açarak Avrupa'yı kanlara boyayan Hıristiyan krallar dahi görülmüş ve benî beşerin icbârât-ı şehvâniyeden men'î kâbil olamayacağı cihetle böyle bir mecbûriyete dûçâr edilen papas takımının memnû'iyet-i mezkûreye kanâ'ati be-hakkın ve kat'a kabûl olamayarak hele bunların o kadar rezâ'il-i şehvet-perestîleri meydân olmuştur ki fezâ'il-i medeniyesiyle müftehîr olmak gayretinde bulunan benî beşer için rezâ'il-i mezkûreden büyük züll olamaz. Artık ehâd-ı nâsı hesâba bile koymamalıdır. Rû'esâ ve pîş-amedân bu hâlde bulunduktan sonra cem'iyet-i medeniyenin bir fuhuş-hâne-i 'umûmî sûretini almağa kadar varması bile istib'âd olunur mu?

İşte Doktor Gabriyelyan (Gabrielyan) Efendi'nin şehvât-ı nefsâniye sözünden müterettîb olan istifâde-i meşrû'a [104] ciheti be-hasbe'd-dünyâ böyledir. Bunun cihet-i uhreviyesine ya'nî cennette nâ'il olacağımız hûrîlere gelince: Vâkı'â Avrupa efkâr-ı 'umûmiyesi asıl bu cihetin 'aleyhinde o kadar ekâzib ile ihlâl edilmiştir ki bir yerde "Cennet-i Muhammediye" denilecek olsa o mahall-i ma'nevî ve mübareğin bir Avrupalı 'umûmî balosu nazarıyla telakkî olunacağını kitâblarında görüp okumaktayız. Gûyâ Müslümânlar dünyâda zevcât-ı kesîreye nâ'iliyetle dahi doyamıyorlar, bıkıp usanamıyorlar imiş de aç gözleri ancak âhirette doyabilecek imiş! Avrupa'da bu kadar müdekkikîn-i hükemâ ve erbâb-ı zerâfet ve ashâb-ı dikkat

bulunduğu hâlde ‘acaba niçin düşünmemişler ki erkek ile kadın beynindeki mu‘âmelenin dünyâcası bile bir zevk u sefâdan ‘ibâret olmayıp teksîr-i tenâsül ve muhâfaza-yı nev‘iyetin medârı olduğuna göre âhirette yeniden idâme-i tenâsüle lüzûm olmayacağından Cennet-i ‘Alâ’dan hûrîler ile nâ‘il olacağımız ni‘met, bu dünyâ nisvânıyla vukû‘a gelen muvâsalâta tamâmı tamâmına kıyâs edilememek lâzım gelir? Bu emr-i ‘acîb ve ser-garîb biraz tedkîk ve tettebbu‘ edilecek olur [105] ve Cennât-ı ‘Âliyât hakkındaki ihbâr-ı Kur‘âniye’nin ma‘ânî-i dakîkasına dâ‘ir muhakkikîn-i kirâm tarafından yazılan ma‘lûmât-ı tefsîriye bir dikkat-ı tâmm ve bir nazar-ı hikmetle okunur ve ez-cümle Cennet ni‘metleri hakkında İbn-i Abbâs Radiyallahu Anhumâ Hazretlerinin “Onların yalnız isimleri ni‘âm-ı dünyâyâ benzer.” me‘âlindeki sözü pîş-gâh-ı te‘emmüle götürülür ise Cennet ve mâ-fî-hânın onlarca mütevehhîm olan sûrette olamayacağı derhâl teslim olunur.

İşte mes‘ele-i şehvâniyenin sûret-i meşrû‘asının hâli buraya kadar beyân olunan zemîn üzerinedir ki keyfiyetin daha ziyâde tatvîline hâl ve zamânın müsâ‘adesi yoktur.

Bir de sûret-i gayr-ı meşrû‘aya gelelim: Bu sûret-i gayr-ı meşrû‘a “zinâ” kelimesi altında müctemi‘ olur. Bir zânî ve zâniye hakkında ne yolda mu‘âmele edeceklerini evvelâ bir müftî-i müslimden ve sâniyâ bir papasdan su‘âl edelim de verecekleri cevâbdan anlayalım ki şehvât-ı nefsâniyeyi men‘de İslâmiyet mi daha ileriye varıyor yoksa Nasrâniyet mi?

İslâm‘da bir zinâ tahakkûk eylediği zamân evvelâ zâniyenin [106] zevci sen buz‘unu muhâfaza etmedin. Onun muhâfazası üzerine mübtenî bulanan mukâvele-i izdivâciyemizi nakz ettik.” diye zâniyeyi bi‘t-tatlîk diğere bir nâmûslu kadın ile yeniden izdivâç eder ki buna müftinin hiçbir i‘tirâzı olamaz. Zîrâ zevcesinin irtikâb eylediği fi‘l-i kabîhden dolayı ona ‘ilmi lâ-hak olmayan kocanın mes‘ûl ve mu‘âteb tutulması lâzım gelmez. Ama zâniye yalnız bu atlîk ile cezâ-yı kâfiyesini bulmuş değildir. Yere gömülüp taşlanarak i‘dâma kadar varmaya müftî-i müslim fetvâ-yı şer‘iyyesini verir. Eğer cinâyet-i zinâ bu vechile mertebe-i tahakkûk ve ‘alâniyete vardırılmayıp ta kocası yalnız kendi nâmûsunu muhafazâtan karının tardıyla iktifâ eyler ise mezbûre karı o zinâ mes‘ûliyeti altında mahşere kadar kalır. ‘Azâb-ı uhrevîsi dahi pek büyüktür. Hattâ sadr-ı İslâm‘da bir kadının bu ‘azâb-ı âhiretten kurtulmak için hâl-i hayâtında cezâ-yı recm ve i‘dâmın kendi hakkında icrâsını talep

eylediği kütüb-i siyerde sûret-i muhakkakada yazılmıştır. Zânî hakkında da mu'âmele böyledir. Erbâb-ı zinâ müte'ehhil değil iseler yüz sopa yemekle mahkûm [107] olurlar ki bu cezâ içinde ölmek dahi melhûzdur. Müte'ehhil iseler kezâlik recm ve i'dâm olunurlar. Setr-i hıyânetle pençe-i şerî'attan yakalarını kurtarabilirler ise âhiretteki şiddetli cezâyâ muntazır olurlar, kalırlar. Vâkı'â tövbe ve istiğfâr kapısı açıktır hem de nâdim ve müstağfir olan kul ile Gafûr, Rahîm olan Allah arasında hiçbir vâsıta bulunmayıp bâb-ı 'afv ve safhın halkasına kendi elleriyle sarılmakta kul için mâni' yoktur. Lâkîn o tövbenin kabûl olduğuna emniyet-i kat'iyeye mümkün olamayacağından yevm-i muhâkâme ve cezâyâ kadar onun için korkmak zarûrîdir.

İşte zinânın İslâmca hükmü böyledir. Şimdi Hıristiyanca'ya gelelim:

Nasrâniyet 'âleminde ve bilhâssa Katoliklik nezdinde bir kadının zinâsı kocası nezdinde tahakkûk eyledi. Eğer kadın cürm-i meşhûd sûretinde yakalanır ise Ortodoks ve Protestan mezheblerince kocası müfârakat-ı külliye ile ayrılarak diğer bir kadın daha alabilir. Bu kadın dahi İncil-i şerîfin hükm-i kat'iyyesine mügâyir olarak bir kocaya daha varabilir. Zîrâ [108] İncil'de zâniyeyi tezvîc sarâhat-ı men' olunmuştur. Ama Katolik mezhebinde karı ve koca yalnız mu'âşeretlerini tefrik ederek ba'de-mâ hiçbirisi te'ehhül edemez. Müfârekatlarından birçok sene sonra kadın bir çocuk doğuracak olsa yine kocasının sayılır. Zinâ için hiçbir hadd-i şer'î yoktur. Zamân-ı Yesu'ide bir zâniyeyi recm etmek lâzım gelmiş. Herkes eline birer taş alıp atılacağı sırâda Hazret-i 'Îsâ "Bu zâniyeyi zinâ-yı hâtırdan bile hiç geçirmemiş olanlar recm etsinler." demiş. İçlerinde bu kadar beriyyü'z-zemme adam bulunmadığından taşları ellerinden bırakmışlar. Bu vaka' İncil'lerde yazılıdır. Ondan sonrada bi't-tâb' hadd-i zinâ mülgâ hükmünü almıştır.

Zinânın günâhı, kebâ'ir-i sâ'îrede de olduğu vechile Hıristiyanlar için o kadar korkacak birşey değildir. Bu cürm papas efendiye i'tirâf ediliyor. Bi't-tâb' tahsîn edemez ise de bir mikdâr sadaka ve perhîz ve 'ibâdât ettirerek onların îfâsından sonra Papas Efendi Gafûr-ı Rahîm nâmına o günâhı 'afv ider. Günâhkar dahi 'afv olduğuna itmi'nân-ı kalb-i hâsıl [109] ederek rahat eyleyebilir.

İşte mes'elenin Hıristiyanca'sı dahi bundan 'ibâret olup artık hevesât-ı shevâniyeyi hangi tarafın daha ziyâde men' eylediği bî-teraf olan bir hakîmin hükmüne vâbeste kalır.

*

*

*

Mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin işbu birinci konferansta Hazret-i 'Îsâ'nın 'ömründen on iki seneyi nerede ve nasıl geçirdiğini Katolik Kilisesi ta'yîn edemediği hâlde bu mes'ele kendisince ma'lûm olduğunu der-meyân etmesi üzerine Jönkürs (?) gazetelerinden birinin muharri olan bir delikanlının meydâna atılarak bu mes'eleyi kendisine beyân etmesini ricâ eylemiş ise de mühtedî-i fâzılın imtinâ gösterdiğini, bundan mukaddem bi'l-îrâd şu mes'elenin dahi başkaca şerhi lâzım geleceğini söylemiş idik. Sun Gazetesi "Rivâyet olduğuna göre Müslümânlar mârrü'z-zikr oniki sene zarfında Hazret-i 'Îsâ'nın Hindistân'da Bûdî mezhebince tedkîkât-ı icrâ eylemiş olduğunu iddi'â ediyorlar." diyor ise de Müslümânlarda böyle [110] bir iddi'â bulunmadığı âşikârdır. Kur'ân-ı 'azîm-üş-şân'da yalnız Hazret-i 'Îsâ'nın Hazret-i Meryem'den sûret-i vilâdetiyle bir Peygamber-i zî-şân olmak üzere ba'sinden ve ba'zı mu'cizâtından ve İncil'lerin rivâyetine pek de benzememek üzere 'âkıbet-i 'urûcundan başka haber verilmemiştir. 'Ömründen on iki seneyi değil az ve çok ne kadar seneleri nerelerde ve ne sûretle geçirdiği tarzında da birşey yazılmamıştır. Siyer-i enbiyâda buna dâ'ir verilen haberlerden Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayanları yine Kur'ân-ı Kerîm'e mügâyir olmamak şartıyla Enâcil vesâ'ir kütüb-i Nasârâ'dan nakl olunmuştur.

Şu hâle göre nebî müşârün-ileyh hazretlerinin 'ömründen on iki seneyi müzehheb bu dînin tedkîki için Hindistân'da geçirmiş olması Müslümânlar nezdinde mu'tekîd bulunduğunu Sun Gazetesinin beyân etmesi 'âlem-i Nasrâniyet'te yeni zuhûr etmiş olan gâyet mühim bir mes'elenin te'vîline medâr aramak gayretinden neş'et eylemiş olduğunu ümîd edebiliriz. Şöyle ki:

"Avrupa'da bir cevelân" nâm-seyâhatnâmemizin Norveç pâ-yı tahtı olan Kristiyanya (Kristiania) şehrine 'â'id [111] kısmında iyice izâh olduğu vechile müsteşriklerin elsine-i şarkiyye tedkîkâtını ileriye götürerek Hind-i kadîmin Sanskrit lisânıyla muharrir bulunan kütüb-i kadîmesine vukûf hâsıl eylediklerinde görmüşlerdir ki Hıristiyanların memâlik-i Yahûdâ'da bundan bin sekiz yüz doksan üç sene mukaddem vürûdunu bâ-İncil hükm eyledikleri "Krist" (Christ) nâm zât gibi bir zât dahi o vaka'dan üç bin beş yüz sene kadar mukaddem Hindistân'da türemiştir. Sûret-i zuhûr ve cevelânı ve keyfiyet-i tadrîs ve ta'lîmi birbirine gâyet müşâbih

olduğu gibi isimleri dahi gâyet müşâbihdir. Zîrâ o sâhib-i zuhûr-ı Hindînin nâmı dahi “Kristina” (Christina) der ki Sanskrit lisânında ma’nâsı “mukaddes” demektir. Bunu görünce müsteşriklerin enzâr-ı dikkati açıldığı gibi gayretkârân Nasârânın da enzâr-ı hayreti açılmıştır. Zîrâ Nasrâniyet Kilisesinin iddi’âsına göre vürûd-ı Mesîh’e kadar nev’-i beni beşer zülle-i âdem mes’ûliyetiyle mes’ûl olup ‘afv ve safh Hazret-i Mesîh’in fedâsıyla hâsıl olmuş ve Nasrâniyet’ten mâ-’adâ hiçbir yerde feyz-i Hakk’ın kimseye müyesser olmadığı ve olamayacağı kat’iyyen hükm edilmiştir. [112] Bu iddi’â ve hükm üzre yine eğer Hazret-i Mesîh’ten üç bin beş yüz sene evvel Hindistân’da dahi bir Kristina (Christina) gelmiş olur ise Nasrâniyet’e hasr edilen feyz-i ezeli ve ebedî nerde kalmış olacaktır? Müsteşrikler ise da’vâda birkaç hatve daha ileriye gidiyorlar. Milâd-ı ‘Îsâ zamânlarında mevcûd olan Roma müverrihleri âsârında Cenâb-ı Mesîh’e ve onun tevellüd ve risâlet ve ‘âkıbetini enzâr-ı hayret-i enâmda büyülen zulmet seh-rûz (?) misillü hârikalara dâ’ir hiçbir haber bulunmadığına ve yalnız benî İsrail’den birisi melek iddi’âsına kalkışmak töhmetiyle sulb edildiği bir sûret-i muhtasarâda mukayyed görüldüğüne ve bu fikranın bile müverrih Jozef (Joseph Von Hammer) târihine sonradan idhâl olunduğuna istinâden müsteşrikler İncil’lerde Hazret-i ‘Îsâ’ya isnâd olunan vakâyi’in hiçbirisi memâlik-i Yehûdâ’da sebk etmiş olmayıp belki Hindistân kitâblarında Kristina-i (Christina) Hindî’ye dâ’ir yazılan şeylerin mu’ahheren Yehûdâ’ya isnâden bir sûret-i gayr-ı mükemmelede nakil ve rivâyetiyle İncil’lerin husûle gelmiş bulunduğunu iddi’âya kadar varıyorlar. Buna dâ’ir tarafından pek çok eserler yazılmıştır. Onların mütalâ’asından ve bâ-husûs [113] gayretkârân Nasârâ’nın emr-i müdafâ’ada söyledikleri sözlerden görülüp anlaşılır ki Hıristayanlar Hazret-i ‘Îsâ’nın kıt’a-yı Filistin’de zuhûrundan evvel gaybûbet etmiş olacağı seneleri Hindistân’da geçirmiş olması ihtimalinden istifâde aramaya kadar ihtiyâç görmektedirler. Eğer bu ihtimâl hangi diyânete mensûb olursa olsun bir kavm nezdinde mu’tekîd olduğunu görseler derhâl kabûl ederek Hindistân’daki Kristina (Christina) haberlerinin dahi kendi Krist’lerinden (Christ) intişâr eylediğini birçok te’vilât ile der-meyâna kadar varacakları şübhesizdir. Aradaki üç bin beş yüz sene farkı da te’vilât-ı mahv edebilirler. İki şahsın bir olduğunu hükm dahi bunlar için işten bile değildir.

Hele Hazret-i Mesîh’i Hind’e gönderip ba’de Filistin’e götürdükleri esnâda Hindistân’da ba’zı havâiriler kalarak ba’de Filistin’de görülen ‘âkıbet hâlini bi’l-

istihbâr Hind kitâblarına da yazmış olmaları derecesindeki te'vîlât yolları bunlar için hiç de kapalı kalamaz. Ama bu tahminlerimiz bir hayâl-i hâmdan 'ibâret zannolunmamalıdır. Gayretkârân Nasârâ nezdinde

(8)

[114] bunlardan daha mücterrâne te'vîlleri görülmüştür. Mesela Katolik mezhebinin birçok âyînleri Hind ve Çin taraflarındaki Bûdîlerden alınmış olduğu bedâhet görülmekte iken Hıristiyanlığın Bûdîlerden usûl-i âyîn-i ahz ü iştirâk etmesine hiçbir lüzûm olmayıp belki onlarda görülen âyînlerin o taraflara kadar intişâr eyleyen Hıristiyanlık nâşirleri tarafından ta'lîm olunmuş bulunduğunu yazmışlardır ki bu taraflarda henüz Hazret-i 'Îsâ'nın bi'seti vukû'a gelmezden evvel hem de binlerce seneler evvel o taraflarda bu dînlerin usûl-i mezkûreyi icrâ eylemekte bulunmaları derecesinde bir hak takdîmlerini hiçe sayıvermişlerdir. Yalnız bu da degil Nasrâniyet'te daha nice te'vîlât vardır ki onlara muktedir olabilen gayretkârların bu te'vîlâta cür'etleri hakîkat-ı istib'âd olunamaz.

Mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin Hazret-i 'Îsâ'yı 'ömründen on iki senenin ne sûretle geçtiğinden kendisi haberdâr bulunduğunu ne vechile iddi'â eylediği bizce bilinemez. Sun Gazetesinin fıkrasında mühtedî mûma-ileyhe isnâden bu bâbda bir güne izâhât verilmemiştir. [115] İhtimâl ki onun bildiği şey dahi müsteşriklerin himmetiyle yeni meydâna çıkarılmakta bulunan işbu Kristina-i (Christina) Hindî mâddesidir. Fakat kendisi Nasrâniyet'te mu'terîz sıfatıyla meydâna çıkmayıp dîn-i İslâm'ın vahdâniyet-i İlâhiye maksadı üzerine mübtenî bulunan i'tikâd-ı hakîmâne ve mu'âşeret-i mütemeddinânesini tavsiye gayretiyle meydâna çıktığından Kristina-i (Christina) Hindî mes'elesini meydâna koyacak olursa şâyed gayretkârân-ı Nasârâ'nın buğz u 'adâvetlerine dûçâr olurum mutâla'asıyla buna dâ'ir îrâd olunan su'âle cevâb vermekten imtinâ' eylemiş olmalıdır. Bu mes'elenin bizce ya'nî İslâmiyet nokta-yı nazarından o kadar büyük bir ehemmiyeti olmayıp Hak Sübhâne ve Te'âlâ Hazretlerinin muhît Hazret-i 'Adem olan Hindistân'da dahi birçok Peygamberîn-i zî-şân ba's eylemiş olacağı ve yüz yirmi dört bine vardırılan Resûl-i Kirâm'dan kırk elli bin kadarı bile Hindistân'da gelmiş olsalar yine esâs i'tikâdımıza bir mugâyirâtı görülemeyeceği ve hak denilen şey tağyîr ve tebdîl kabûl edemeyeceğinden vahdâniyet-i İlâhiye ve evâmir ve nevâhî-i Rabbâniye'ye dâ'ir dünyânın [116] o tarafta söylenmiş olan sözlerin bu

tarafıta söylenen sözleri mutâbakatı bizce muzırr olmak şöyle dursun bi'l-‘akis hakâyık-ı İlâhiye'nin bir hakikat-i kadîme ve ‘umûmiye olduğunu isbât ile makâsıd-ı dîniyemize takviye eyleceği münâsebetleriyle Hindistân'ın Vedâ kitâblarında münderîc olan o hakîmâne sözleri, o şâ‘îrâne nesâyihî kemâl-i lezzetle okumaktan kendimizi memnû‘ göremeyiz. Biz ‘ilim ve hikmeti velev ki Çin'den olsun ahz-ı me'zûn ve me'mûr değıil miyiz? Çin'den de alıruz Hind'den de! Vahdâniyet'e dâ'ir yanlış şeyler görür isek reddederiz. Kendi i'tikâdımıza muvâfık şeyler görür isek kabûl ederiz. Hem en garîbi řu ki bulacağımız şeylerin aalebini makâsıd-ı tevhîdiyemize muvâfık da buluruz. Meselâ Allah-ı Zü'l-celâl'in ismi “Sivâyâ Mebhûvâ” olduğunu görürüz ki Sanskrit lisânıyla bu kelimenin ma'nâsı “kâ'im-i bi-zâtihi” demek olduğuna da vâkıf olunca bi't-tâb' memnûn oluruz. Kütüb-i Hindiyede hakâ'ik-i vahdâniye ve terbiye-i insâniyeye dâ'ir münderîc olan şeyler hakikat-ı enfes âsârındandır. Bunlardan pek azını bir aralık Tercüman-ı Hakikat gazete- [117] sinde dahi numûne olarak irâ'e iylemiş idik. Vaktimiz olsa daha birçoğunu da tercüme ve neşr eyler idik. Bununla görölür idi ki Hâtem'ül Enbiya 'aleyhi ekmelü't-tehâyâ Efendimiz Hazretlerinin birtakım zünûn-ı bâtıladan tecrîd ve tasfiye ile kâ'inâta yeniden ta'lîm buyurduğu dîn-i İlâhiye'nin esâs ve fûrû'u ondan dört beş bin sene evvellerinden beri Peygamberân-ı zî-şan'ın ta'lîm buyurdıkları hakâ'ike ne kadar muvâfıktır. Bu nokta-yı nazardan sâhib-i mevlid Süleyman Efendi Hazretlerinin řu:

Mustafa nurûnu alnında kodi
 Bil habîbim nûrudur bu nûr didi
 Kıldı evvel nûrânın alnında karâr
 Kaldı onun ile nice rüzgâr
 Sonra hava alnına nakl itdi bil
 Durdu anda dahi nice ay ve yıl
 řâyet togdi ona nakl itdi bu nûr
 Onun alnında tecellî kıldı nûr
 İşbu resim ile müselsel-i muttasıl
 Ta olunca Mustafa'ya müntakîl

[118] Geldi çün evvel rahmet-ül 'âlemin

Vardı nûr anda karar itdi hemin

Ebyât-ı şerîfesi imân ile okunursa görülür ki bundan on üç ‘asır mukaddem cânib-i Hicâz’dan tulû’uyla cihânı müstenîr eyleyen nûr-ı hakîkat-ı İlâhiye zînet-efzâ-yı sâha-yı serândîb olan Hazret-i Ebû’l-beşer’dan yüz yirmi dört bin peygamber nâsiyeleri vesâtetiyle müselselen, muttasılan kendilerine intikâl eylemiştir. ‘Aklen ve şer’an memnû’ bir şey var ise o dahi o nûr-ı hakîkatın nâsiye-i Cenâb-ı Mustafa’da karar ve temkîninden sonra başka bir nâsiyede dahi tecellîsi kazıyyesidir. Hâtem-i hitâm-ı nübüvvet artık bu hayâli muhâldir diye imza ve tahtîm eylemiştir.

Ne bahtiyarız ki edyân-ı sâ’îre erbâbını dûçâr-ı telâş eyleyen kadem-i hakîkat kazıyyesi bizi bi’l-‘akis da’vâmızda te’yîd ediyor!

Söz sırası gelmiş iken burada şu Kristina-i (Christina) Hindî mâddesinin nasıl meydâna çıkarılmış olduğuna dâ’ir ba’zı ma’lûmât verelim de bu mes’eleye de engele hitâm verelim:

[119] Hem müsteşrik hem seyyâh sıfatıyla iştihâr eden Louis Jakolyo (?) nâm fâzıla gelinceye kadar müsteşrikîn-i sâ’îre Hindistân’da Hazret-i ‘Îsâ’ya ismen ve hâlen pek müşâbih bir zâtın milâd-ı ‘Îsâ’dan otuz beş ‘asır kadar mukaddem gelmiş olduğuna dâ’ir kütüb-i Hindîyeden ba’zı haberler almışlar idiye de keyfiyeti mükemmelen öğrenememişler idi. Zirâ ihbâr-ı mezkûrenin tamamı “Perasada” (?) nâm Hind kitâb-ı kadîminde mûnderîc olup Brahmanlar ise bu nüshayı eyâdî-i ecânibe geçirmemeye ziyâdesiyle gayret ediyorlar idi.

Perasadanın (?) ba’zı fıkraları kütüb-i sâ’îre-i Hindiyeye nakl edilmiş olduğundan müsteşrikler onları okuyarak vukûf-ı cüz’iyelerini hâsıl etmişler idi.

Louis Jakolyo (?) Sanskrit lisânını gâyet mükemmel olarak öğrenmiş ve hem de bu tahsîli mekteplerde değil Hindistân seyâhatlerinde ikmâl eylemiş bir adamdır. Esnâ-yı seyâhatinde “Dukan” vilâyetinde “Bicapur” (?) harâbât-ı meşhuresi yanında ve “Mandova” (?) şehri kenarında “Nandapor” (?) karyesinde iken bir “Pandaron” ile mülâkât eylemiş. Pandaron demek tesâ’ül [120] ile köyden köyden gezer ve kütüb-i mukaddese-i Hindîye parçalarını tegannî eyler bir nev’i Brahmanlar denilir. Bu Pandaron karye-i mezkûre ahâlîsine birtakım beyitler okur imiş ki mü’eddâları Kristina’ya (Christina) dâ’ir imiş. Kristina’nın (Christina) peder ve vâlidesi kimler olduğu hikâye olunur imiş. Okuduğu şey ne olduğu Louis Jakolyo (?) tarafından su’âl olundukta Pandaron:

-Kristinasya (Christinasya) Öktü Vidsan'a (?) ve ona demiş ki bu Sanskrit kelimâtının ma'nâsı "yabani ormanlarda Kristina'nın (Christina) kelâmları" demek olduğunu anlayınca seyyâhın nazar-ı dikkati açılmış ve:

-Bu sözler yeni sözlere benzemiyorlar. Bunlar kimin eseridir?

Su'âlini îrâd edince Pandarun bu sözler Perasada (?) kitâb-ı kadîmin bir bâbını teşkîl eyledikleri haberini vermiş. Artık Louis Jakolyo'daki (?) telâş ta'rîfe hâcet mi vardır? Fakat Pandaruna renk vermeksizin yavaş yavaş şu Perasada (?) kitâbını kendisi de görmek arzusunda bulunduğunu beyân edip Pandarun dahi:

[121] -Darvan ma'bedindeki nüsha-yı 'atfkadan istinsâh eylemiştir.

Diye koynundan çıkardığı nüshayı seyyâha vermiş. Bir kere Jakolyo'nun (?) eline geçen nüsha bir daha çıkmak kâbil midir? Bir yandan Pandaruna birçok paralar vererek ve diğer taraftan biraz tehdîd göstererek nüshayı edinmiş ama aslına muvâfık olup olmadığı husûsunda henüz emniyet-i kemâle hâsıl edemediğinden evvelâ kitâbı baştan aşağıya kadar ezberledikten sonra Vilnur (?) ma'bedine gidip oradaki nüshayı da gözden geçirmiş. Zîrâ bir ziyâret-i sathiyeye için Brahmanlar mûmâna'atta bulunmuşlar. Kendi mahfûzlu olan mütûnun oradaki nüshaya muvâfakatını görünce Jakolyo (?) sonucundan çıldırarak hemen tercümeğe başlamış ve tercümelerini neşr ederek ondan sonra sâ'îr müsteşrikler dahi işe karışmakla Perasada (?) muhteviyâtı bâzâr-ı ma'rifette ucuzlamış gitmiştir.

Bu kitâbın verdiği habere göre milâd-ı 'Îsâ'dan otuz beş 'asır kadar mukaddem Madura (Madurai) kralının hemşîresi Lakmi (?) bir kız doğurmuş bu kız yüzünden [122] birtakım 'acâib ve garâ'ib husûle geleceği taraf-ı Rabbâniyeden Lakmi'ye (?) ihbâr ve isminin "Divanagi" tesmiye olunması emredilmiş ki "Sun'ullah" demektir. Dayısı olan kral bu kızdaki doğacak bir oğlanın kendi berbâdına sebep olacağını köhne vâsıtasıyla bi'l-istihbâr Divanagi (?) ve bi'l-ahere doğurduğu Kristina'yı (Christina) izâle için teşebbüs etmedik hîle ve hud'a bırakmamış. İşte ana ve oğul savn-ı hamdânîde mahfûz kalmışlar. Divenagi'den (?) Kristina'nın (Christina) tevellüdü İncil'lerde Hazret-i 'Îsâ'nın Hazret-i Meryem'den nefh-i rûh ile sûret-i tevellüdüne pek müşâbihtir. Ondan sonra Kristina'nın (Christina) bir muhârebede helâk olan binlerce 'askerin ihyâ ve üç avuç pirinç ile bir kaht esnâsında birçok ahâlîyi i'âşe ve körleri, topalları tedâvi etmesi gibi gösterdiği havârik-ı 'âdâtı dahi İncil'lerde hikâye olunan mu'cizât-ı 'İseviye'ye pek yakındırlar.

Hıristiyanların Krist’iyle (Christ) Hindlilerin Kristina’sı (Christina) arasında bir fark var ise o da Krist’in rubûbiyeti ancak dördüncü ‘asr-ı milâdîde cebren ve ta’ mîmen i’tikâd ettirildiği hâlde Kristina’nın (Christina) Hind ma’bûdu Vişnu’nun [123] oğlu olup onun rubûbiyetine iştirâkı daha hâl-i hayâtında iken kabûl edilmiş bulunmasından ‘ibârettir. İşte mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi’nin ilk konferansında Hazret-i ‘Îsâ’nın müddet-i hayâtından on iki senenin nerelerde ve ne sûretle geçtiği kimseye ma’lûm olmadığı hâlde kendisine ma’lûm bulunduğuna dâ’ir söylemiş bulunduğu bir sözün celb-i enzâr-ı dikkat eylemesi ve bir gazete muharrinin ortaya fırlatarak bu ma’lûmâtı kendisine de teblîğ etmesi için ricâda bulunması işbu Kristina-i (Christina) Hindî mâddesinde neş’et eylemiş olacağını kaviyyen zanneyleriz. Mühtedî tarafından bâ’demâ verilecek izâhât bu zannımızın butlânını gösterir ise bi’t-tâb kâri’lerimizi andan da haberdâr ederiz.

*

*

*

Şimdi yine bu konferansa ‘â’id mesâ’ilden olarak bir mes’ele daha kaldı ki o dahi nisvân-ı İslâm’ın istitâr ve ihticâbı mes’elesidir. Yukarıda verilen ma’lûmâtı zihinlerinde hıfz eden kâri’lerimiz tahattur buyururlar ki besbelli yine Doktor Gabriyeliyan (Gabrielyan) Efendi [124] tarafından veyâhûd başka birisi cânibinden îrâd olunan bir su’âllik cevâbı olmak üzere mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi “Nisvânın tesettür etmesi fikr-i ‘âdât-ı memleketten olup dince bir şey değildir. Tesettür ‘âdeti muhâfaza-yı ‘iffet ve ‘ismet maksadına mübtenîdir.” demiş idi. Bu mes’elede dahi ba’zı hakâyık vardır ki onları meydâna koymak gerek İslâm gerek Hıristiyan cümle için fâ’ideden hâli değildir: Gerek İslâmiyet’te ve gerek başka bir dîne veyâhûd mezhebe kavme millete bir şey isnâd olunacağı zamân evvel-be-evvel düşünmelidir ki o isnâd olunan şey o dînin veya halkın mahsûsâtından olup başka kimse de bulunmaz mı yoksa o şey ‘aynen veyâhûd kısmen başkalarında dahi bulunduğu hâlde birazı veya tamâmı o isnâd olunan halkta mı vardır. Eğer burası tedkîk olunmaksızın ulu orta bir hüküm verilir ise daha mebâdîsinde dûçâr-ı hatâ olarak görenlerin işitenlerin tasvîb ve tasdîklerine nâ’iliyete bedel te’accüb ve istihzallerine dûçâr olur. Meselâ nisvânın istitâr ve ihticâbını İslâm’a hükmeden eğer Doktor Gabriyeliyan (Gabrielyan) Efendi [125] ise bu hükmü veremezden evvel bu ‘âdetin başkalarında dahi bulunup bulunmadığını düşünse idi ya vâlidesi veyâhûd

kadın nenesi Dudu'nun (?) dahi ferâceli yaşmaklı zamânını çocuklukta görmüş olduğunu tahattur ederek:

-Gerçek! Bizim Ermeni kadınları dahi yakın vakte kadar mestûr etmişler!

Der idi de bu hükm-i İslâm'a hasırdan imtinâ' eyler idi.

Hâlbuki Doktor Gabriyeliyan (Gabrielyan) Efendi'nin tahattur eylediği zamânlarda Ermeni kadınlarının mestûriyeti artık zevâle ermiş ve bunların ref'-i perde-i istitâr ile alâfranga kıyâfete girecekleri zamân hemen gelmiş sayılabilir idi. Lakin bundan işin biraz daha gerisi istidlâl olunmak lâzım gelince İstanbul'un Ermeni nisvânının bi'l-küllüye mestûriyetini de hükm eylemek güçlük göstermez.

Bu hâl İstanbul'a mahsûs olup fi'l-vâki' bir zamân İstanbul'da Rûm ve Yahûdî nisvânının dahi mestûr oldukları o kavimler nezdinde de münkir değildir. Alafranga olmaya Rûmlar en evvel başlamış ve Yahûdîler [126] ile Ermeniler onlara nisbetle te'ehhür eylemişlerdir. Hâlbuki bir de Diyarbekîr ve Bağdâd gibi yerlere gider iseniz görürsünüz ki Hıristiyan ve Yahûdî nisvânı dahi 'ayniyle nisvân-ı İslâm gibi çarşafıya bürünürler. Ve yüzlerine kıldan peçeler koyarlar. Eğer istitâr ve inkişâf mes'elesi İslâm'a mahsûs bir mes'ele olsa idi bu akvâm-ı gayr-ı müslimenin nisvânı dahi böyle mestûr olmalı mı idi?

Şu hâli yalnız bizim memâlik-i şarkıyyeye mahsûs sanmak dahi yanlış olur. Memâlik-i garbiyyede dahi bu hâl vardır. Ez-cümle râhibelerin kâffesi mestûredirler. Zîrâ kâffesi saçlarını keserek veyâhûd bir takıyye ile setr ederek üzerine dahi türlü örtüler 'ilâvesiyle kadın kısmının en büyük zîneti olan saçlarını göstermezler. İslâm'daki istitâr dahi esâsen zînet 'addolunan meme ve gerdân ve saç ve baldır gibi şeylerin setrinden 'ibârettir. Setr-i 'avret ise milel-i mütemeddinenin kâffesinde kânûn hükmünü aldığı gibi hattâ akvâm-ı gayr-ı mütemeddinede bile birer parça deri veyâhûd yaprak vesâ'ire ile [127] setr-i 'avret mevcûd olduğunu seyyâhların âsârında görmekteyiz.

Biraz daha geriye doğru ircâ'-yı nazar edelim: Hazret-i Meryem'in resmi her kilisede vardır. Hazret-i müşârün-ileyhânın resmi başı örtülü 'âdetâ mestûre olarak yapılır. Bu ise işte sadr-ı Nasrâniyet'te dahi kadınların mestûriyetten kalma bir şeydir ki bundan büyük câlib-i ehemmiyet bir hâl olamaz.

Kaldı ki mestûriyet-i nisvân iki sûrete münkasım olmak tabî'îdir. Birincisi hânesinde bir ihticâb ve ikincisi hânesinden dışarıda bir mestûriyettir. Hânedan

dışarıya çıkıldığı zamân ki mestûriyete İslâm'dan mâ'adâ gayr-ı Müslim olan halkın dahi müşterek bulunduğunu yukarıki izâhât isbât eylemiştir. Onlara şunu da ihtâr edelim ki: Ba'zı akvâmın kadınları için erkeklerle ihtilât 'adem-i mestûriyet 'addolunuyor ise bunda dahi nisvân-ı İslâm'ın aplebi akvâm-ı sâ'îreye müşterektir. Boşnaklarda, Arnavutlarda, Çerkeslerde, Kürdlerde, 'Arablarda hattâ yörük cinsinden olan Türklerde velhâsıl bir dereceye [128] kadar bedâvet hâlinde yaşayan akvâm-ı İslâmiye 'indlerinde kızlar hiç istitâr etmedikleri gibi kadınlar dahi yalnız gerdânlarına veyâhûd başlarına bir bez koymakla bi'l-iktifâ umûr-ı beytiyye ve ictimâ'iyelerinde erkekler ile ihtilâtan kat'an memnû' değildirler. Şer'an dahi memnû' değildirler. Şer'an kadınlarda hakk-ı ticâret dahi vardır. "Kadının yüzü nâ-mahrem değildir. Saçlarını setretmek şartıyla kadın çarşı pazarda her istediği işi görebilir. Hattâ ba'zı de'âvîde "Şu kadın filâncanın zevcesi midir?" diye edilecek istişhâdda icrâ-yı şehâdet için o kadını tanımak, teşhîs etmek lâzımdır ki bu da onun yüzünü evvelden görmüş bulunmaya tevakuf eder. Demek oluyor ki ba'zı cihetten milel-i gayr-ı Müslime kadınları nisvân-ı İslâm'a ve ba'zı cihetten nisvân-ı İslâm milel-i gayr-ı Müslime kadınlarına müşâbih ve mümâsil olarak bu hâlde sâbit olur ki istitâr ve inkişâf mes'elesi İslâm'a mahsûs ve başkalarında mefkûd bir mes'ele değildir.

Hâne-i derûnundaki ihticâba gelince: Min-el-kadîm ile'l-ân kadınlar kendi hâneleri derûnunda kendilerine [129] mahsûs olan dâ'irelerde oturup onların umûr-ı nisvâniyesine erkeklerin ve erkeklerin umûr-ı merdânesine kadınların karışması bi'l-cümle milel-i mütemeddinde görülmüştür. Yunan-ı kadîmde Roma'da böyle olduğu gibi hâlâ Avrupa'da dahi madamların bu duvarları, apartmanları ayrı olması o 'âdet-i kadîmenin bakıyyesidir. Gâyeti Avrupa'da bu 'âdât gereği gibi hükümden düşürülerek ba'zı sunûfunda kadının erkekten farkı kalmaması derecesine varılması ne dince ne kânûnca hiçbir esâs-ı mütebeyyineye mebnî olmayıp 'âdetâ bir âsâr-ı ihmâlden 'ibârettir ki kadınlarla erkeklerin bu derecelere kadar mahlûtiyetini Avrupa ahlâkiyyûnun dahi beğenemedikleri her gün meydân-ı intişâra vaz' edilen âsâr-ı hükmiyelerinde görülmektedir.

Kadınların hânelerinde, kendi dâ'ireleri dâhilinde ve hâricte nâs beyinde derece-i mestûriyetleri mertebe-i ictimâ'iyelerine mütenâsib olmak tabîî ve zarûrî

olup bu hâlde ahâlî-i bedâvet en az mestûr kalarak onlara nisbetle ahâlî-i kurâ daha ziyâdece mestûr ve ahâlî-i kurâyâ nisbetle ahâlî-i büldân daha mestûr olup

(9)

[130] nihâyet ahâlî-i büldânın kibâr takımı sığâr takımından bi't-tâb daha ziyâdece mestûr olur. Avrupa köylerinden birisinde koyunlarını güden yarı çıplak bir köylü kızcağızı ile pâ-yı tahtların birisinde bir mu'teber kontesin mestûriyeti müsâvi olur mu? Her rast gelen asıllı asılsız adam doğruca kontesin dâ'iresine girebilir mi? Kontes sokağa çıktığı zamân yalnız yüzünden başka vücûdunun bir uzvu görülebilir mi? Hattâ yüzüne bile bir tül duvak koymaz mı? Bu tül duvağın neden kaldığı ve ne ma'naya delâlet eylediği acaba niçin düşünülmez? Bu perde eğer yüzü güneşten muhâfaza içindir denilecek olsa perde o muhâfaza işini göremeyecek kadar seyrek. İyice düşünülür ise hiç şübhe kalmaz ki mezkûr duvaklar o vecihlerin bile enzâr-ı ricâlden setri mahcûbiyet-i tabî'yye-i nisvân mukteziyâtından olup fakat etrafını görmekten ve teneffüs eylemekten sâhibesini men' etmemesi için ince olması ihtiyâr edilmiştir.

Elhâsıl Doktor Gabriyeliyan (Gabrielyan) Efendi'nin veyâhûd konferans ashâbından başka bir zâtın istitâr-ı nisvândan [131] dolayı İslâm'a i'tirâz edemiyorum zannıyla bu sözü söylemesi İslâm'a i'tirâz değil hakikat-ı hâlde tabî'at-ı maslahata i'tirâz demek olup yoksa mestûriyet husûsunda aslen ve esâsen ve tâb'an ve 'âdeten hâlen bile Avrupa nisvânıyla nisvân-ı İslâm arasında pek büyük bir fark yoktur. Avrupa'da kadınların apartmanlarına herkesin girivermesi mümkün olamayıp buna cesâret edildiği görülmüyor ve balolarda, müsâmerelerde erkek, kadın ictimâ' eyliyor ise bu hâller gerek dîne ve gerek tabî'at ve 'âdete karşı bir sû-i isti'mâl olduğunu inkâra mecâl bulunmayıp bu sû-i isti'mâlâtı ise bir taraftan rehâbin ve diğer taraftan ahlâkiyyun zemm ve takbîlden hâli kalmıyorlar. Bizde dahi bir kadının dâ'iresine tabîb gibi cerrâh gibi muhâfaza-yı sıhhate hizmetkâr olanlar ve me'mûrîn-i kavânîn gibi ihkâk-ı hak edenler ve hattâ lüzûmuna göre kuyumcu gibi tuhfeci gibi sarrâf gibi sâhibe-i hânenin hidmetinde bulunanlar usûl ve kâ'idesi tahtında girebilirler. Fakat bizde sû-i isti'mâlâtı men' için her türlü levâzıma ri'âyette kusur edilmemiş olduğu [132] cihetle kadınların erkeklerle ihtilâtı iktizâ-yı hakîkî derecesine geçirilmemiştir.

Kezâlik bir Avrupa madamının sokağa çıktığı kıyâfete saçlarını setr edecek birşey daha 'ilâve olursa ve eğer arkasında mantosu yok ise vücûdunun kalıbı ve endâmının letâfeti dahi zînet 'addolunacağından onu da enzâr-ı ağıyardan setr için arkasına bir de manto alsa işte tamâm-ı mestûriyet-i İslâmiye hükmüne girmiş olur ki bu kıyâfetle çarşı ve pazarda görülecek işlerini görmeye aslâ mümâna'at edilemez. Hattâ ellerindeki eldiven bile fazla olup şer'an bir kadının avuçları nâ-mahrem değildir.

Ma'hazâ Muhammed Aleksandır Veb (Alexander Webb) Efendi'nin def'-i i'tirâz için verdiği cevâb dahi savâbtır. Bu istitâr ve ihticâb mes'elesi her kavmin kendi 'âdât-ı mahsûsası mukteziyâtından olup İslâm'ın bu bâbdaki kânûn ve kâ'idesi ise hadd-i tabî'yyeden hârice çıkmamıştır.

*

*

*

[133] Muhammed Aleksandır Rusl Veb (Alexander Russell Webb) Efendi hakkında bir muhbir-i mahsûs tarafından bize tebliğ olunan muherrerât-ı mahsûsa ile Sun Gazetesi maktû'âtına artık nihâyet verilmek lâzım gelmiştir. Zîrâ mühtedî-i müşârün-ileyh Hindistân'dan Amerika'ya bi'l-vüsûl ba'zı husûsi salonlarda bir iki konferans verdikten sonra kendi mü'essese-i İslâmiyesine muvâfık olarak tasmîm eylediği gazeteyi dahi "Müslim Vorıld" (Muslim World) nâmıyla tab' ve neşre başlamıştır.

Hindistân ahâlî-i Müslimesi tarafından cem'i muhâberât-ı sâlife meyânında mezkûr olan i'ânelerinden ne mikdârı toplanabilmiş olduğuna dâ'ir kat'iyen mu'ayyen bir haber alamadık ise de Muhammed Veb (Webb) Efendi'nin bir ictimâ'-gâh, bir kütübhâne, bir mütâla'a salonu ve bir de gazete te'sîs edeceği hakkında muhâberât-ı sâlife meyânında mezkûr olan tasmîmâtını kâmilen vücûda getirdiği görülmektedir.

Kendisi New York şehrinde yerleşmiştir. Te'sîs eylediği gazete "Müslim Vorıld" (Muslim World) ya'ni "İslâmiyet 'âlemi" nâmında olup ikinci ser-nâmesinde dahi [134] bu gazetenin Amerika'da neşr-i İslâmiyet-i gayretkârânenin menâfi'ine mahsûs olduğu beyân olunmaktadır. Gazetenin ser-nâmesinde 'Arab tarz-ı mi'mârisinde yapılmış iki minâreli bir câmi'-i şerîf resmi üzerinde bir de 'alâmet-i müftehîre-i milliyemiz olan ay yıldız şekl-i celîli vardır. Bu gazetenin ilk sahifesi

musavvir olup intihâb olunan resimler ise ez-cümle Hindistân'da Delhi şehrinde nizâm-üd-dîn merhûmun türbesi gibi hep mü'essesât-ı İslâmiye'ye dâ'ir şeylerdir. Bu gazetenin Japonya'da Çin'de Hindistân'da Türkistan'da İran'da muhâbirleri olduğu dahi beyân edilmektedir. Gazete dört sâhifelik bir kâb varakasından mâ-'adâ on altı büyük sahifeden 'ibârettir ki münderecâtı hep hakâyık-ı İslâmiye'nin şerhinden ve yine buna dâ'ir ba'zı kimselerin îrâd eyledikleri es'ilenin hâlinden 'ibârettir. Yevmiye pek çok kimseler mühtedî Muhammed Veb (Webb) Efendi Hazretleri'ne mürâca'at ederek hakâyık-ı İslâmiye'ye dâ'ir birçok su'âller îrâd ile cevâplarını almakta ve birtakım kimseler dahi mühtedî-i müşârün-ileyhin herkese açık bulunan kütübhâne-i İslâmiye'sine diyânet-i Muhammediye ve milel-i [135] İslâmiye'ye dâ'ir İngilizce matbû' olan âsârdan ihdâ etmektedirler. Ancak işin şu ciheti biraz te'essüfe şâyândır ki hakâyık-ı İslâmiye'ye dâ'ir vukû' bulan mücâvebât ve mübâhasât şu istibşârımızda numûneleri görüldüğü vecihle 'ulûm ve ma'ârif-i İslâmiye'de müte'ammik bulunan zevâtın dâ'imâ muhtâc ikmâl cihetlerini bulabilecek derecede olup bundan dahi Hazret-i mühtedînin ma'lûmât-ı İslâmiye'si teşebbüs eylediği emr-i hayra pek de mütenâsib olabilecek derecede bulunmadığı istidlâl kılınmaktadır. Fakat bundan dolayı şu zât-ı muhteremin ehemmiyet-i 'âliyesine noksân-ı tatarruk edebileceği hâtırımıza bile gelemez. Zîrâ kendileri 'âlem-i İslâmiyet'e yeni girmiş ve elsine ve 'ulûm-ı İslâmiye'nin 'an-asıl yabancıları bulunmuş olduğundan bi'n-nisbe pek az bir zamân zarfında kendine kanâ'at-ı kâmile gelecek mertebelerde hakâyık-ı İslâmiye'ye vukûfu bile cidden şâyeste-pesend ahvâl-i nâdiredendir. Şu izâhımıza nazaran Müslim Vorild (Muslim World) gazetesinin kâffe-i münderecâtını işbu eser-i muhtasarda numûnesi görüldüğü vecihle bi'l-intikâd nevâkısını itmâm-ı lüzûmuna kanâ'at-ı kalbiye ve vicdâniyemizi [136] ketm edemez isek de bu hâl sonu gelmez bir meşgûliyet teşkil edeceğinden icrâ cihetinin muhâlâttan olduğu bedîhî ve âşikârdır.

Muhammed Veb (Webb) Efendi Hazretleri Müslim Vorild (Muslim World) gazetesinde her mürâca'at edenin nazar-ı istifâdesine açık bulunan kütübhâne-i İslâmiye'nin kütüb-i mevcûdesi defterini dahi derç ve neşr eyliyor. Bunlar yüzden mütecâviz kütüb ve resâ'ilden 'ibâret bulunup ekserîsi Resûlullah Efendimiz Hazretleri'nin seyir ve tercüme-i hâline ve 'Arab'ın kable'l-İslam derece-i medeniyeti ile diyânet-i sâbi'yye ahvâline ve akvâm-ı İslâmiye'nin ahvâl-i coğrafya ve târihiyesine ve hükûmet-i İslâmiye-i şer'iyeye ve sâ'îreye dâ'ir şeyler olup

kâffesi de İngiliz lisânıyla mü'ellefdirler. Yalnız bir iki Kur'ân tercümesiyle bir de Tefsîr-i Keşşâf esâmîsini kütüb-i mevcûde meyânında görebilmekteyiz. Ma'ârif-i İslâmiye'nin bu derecesiyle terakkiyât-ı İslâmiye'yi gösterebilmek mümkün olamayacağına kâ'iliyetle meselâ İbn-i Sînâ, İbn-ür-Rüşd gibi hükemâ ve Celaleddîn-i Rûmî ve Abdulkâdir Geylânî ve Seyyid Ahmed-er Rufâ'î gibi meşâyih ve hadd-ı ta'dâda sığmaz üdebâ âsârından hikmet ve tasavvuf [137] ve edeb ve ahlâk-ı İslâmiye'ye dâ'ir birçok numûnelerin tercüme ve neşrine kadar hayâlât ile temenni-yât-ı gayretkârânemizi ancak tahdîd eyleyebiliriz. Zîrâ bizce Avrupa'nın serbestî-i efkâr ve 'akâid erbâbının nazariyâtı ma'lûm olduğundan bunların hakâyık-ı İslâmiye'yi be-heme-hâl kabûl eylecekleri muhakkikâttan bulunup fakat yalnız tevhid-i Bârî ve istitâr-ı nisvân ve ta'addüd-ü zevcât gibi mesâ'il ile bunların muhtâc ve muntazır buldukları hakâyık-ı nazar-ı istifâdelerine keşfedilmiş olamayacağından gavâmız-ı İslâmiye'nin kâffesi be-hakkı tercüme ve neşr edilmelidir ki nezdimizdeki muhakkikiyet-i mâddeten ve fi'len dahi husûle gelebilmiş olsun. Bununla berâber işin bu derecesi bir yılda beş yılda sühûlet-i kâmile ile husûle geliverir i'tikâdında da değiliz. Her hâlde Liverpool'da bir Abdullah Kiliyyam (Quilliam) ve New York'da bir Muhammed (Webb) Efendi'nin ilk nazariyye-i İslâmiye'yi vaz' edebilmiş bulunmaları bizce pek ziyâde şâyân-ı ehemmiyet şeylerden olup işin en müşkil ciheti bir kere bu sûretten husûle gelmiş olduktan sonra tevsî'ât ve terakkiyât-ı matlûbenin dahi bi't-tedric husûle [138] geleceğini eltâf ve tevfi-kât-ı sübhâniyeden ümîd eyleyiz. Hemen Hak Celle ve 'Alâ Hazretleri diyânet-i celîle-i Ahmediyeye böyle hulûs-ı bâl ile hidmetkâr olanları teşebbüsât-ı vâkı'larında muvaffak-ı bi'l-hayr buyursun. Âmin.

(İntihâ)

Sonuç

Osmanlı devleti döneminde boyunca İslam'ı yayma ve müdafaa çalışmaları, belirli zamanlarda yoğunluğu değişmekle beraber sürekli var olmuştur. Osmanlı'nın sorunlarla boğuştuğu gerileme ve çöküş dönemlerinde bile bu çalışmalar devam etmiştir. Devletin İslam'ı yayma konusunda göstermiş olduğu bu çaba dönem yazarlarının da ilgisini çekmiş ve eserlerine konu olmuştur. Bu tarz eserler, İslam'ı yayma ile ilgili çalışmalara ışık tutmuştur. Bu anlamda böyle eserlerin edebiyata kazandırılması önemlidir.

Ahmet Midhat Efendi de bu alanda çalışmalar yapmış ve eserler vermiştir. Bu eserlerden biri de *İstibşâr*'dir. *İstibşâr*, Ahmet Midhat'ın bu alanda vermiş olduğu dört eserden biridir. Böyle bir eserin Latin harflerine aktarılması ve araştırmacıların istifade edeceği bir kaynak olarak çalışmaya hazır hale getirilmesinin gerekliliği tarafımızca hâsıl olmuştur.

Çalışmamızda, *İstibşâr* adlı eser günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Böylelikle eser, bu alana ilgi duyan araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Araştırmacılar, eserin günümüz Türkçesine aktarılmış hali sayesinde eserden kolaylıkla yararlanabilecek ve onunla ilgili çalışmaları yapabileceklerdir.

İslam dini, tarihin hemen her döneminde gerek saldırılara gerekse karalama çalışmalarına maruz kalmıştır. Bu tür saldırı ve karalama çalışmalarına karşı İslam'ı savunmak, bütün Müslüman âleminin görevi olmakla birlikte toplumun büyük bir kesimine hitap eden yazarların bu işin öncüsü olması gerektiği kanaatindeyiz. Dönem dönem bahsi geçen amacı benimsemeyen yazarlar ve bunların farklı düşüncelerde kaleme alınmış eserleri olsa da Ahmet Midhat, bu hususta örnek gösterilebilecek bir yazar ve eseri *İstibşâr* da örnek gösterilebilecek bir eserdir.

İslam'ı müdafaa alanında kaleme alınmış *İstibşâr*, sonradan Müslüman olmuş bir Amerikalı'nın çalışmalarını temel alarak yazılmış bir eserdir. Bu açıdan bakıldığında eserin aktarımı, İslam'ın yayılması ve müdafaası alanındaki çalışmalara da ışık tutacak niteliktedir. Ahmet Midhat, bu eserde İslam'la ilgili özellikle yanlış değerlendirmelere maruz kalmış birçok konuyu ele almış ve bu konularla ilgili akla yatkın gerekçeler sunarak bu konuların daha doğru değerlendirilmesi çabasına girişmiştir. Eserin günümüzde bile yanlış değerlendirmelere maruz kalan ve ihtilafli konular olan çok eşlilik, tesettür, İslam'ın kılıç zoruyla yayıldığı iddiası,

Müslümanların Hristiyanlara bakışı ve daha buna benzer birçok konuya açıklık getirmesi hem bu konulara o dönemdeki bakış açısını değerlendirme açısından hem de İslam'ı müdafaa anlamında kıymetli olmuştur. Bu tür konular sürekli yanlış ellerde doğru olmayan değerlendirmeler sonucunda İslam'a karşı kullanılmış konulardır. Böylesi konulara açıklık getirmek İslam'a önemli bir hizmettir.

DİZİN

- Abdulhamid Han, 24
- Abdulkadir Geylani, 48, 136
- Abdullah Quilliam, 52, 53, 58, 137
- Abdülhamid Han, 23
- Afrika, 9, 10, 11, 46
- Almanya, 13
- Amerika, 1, 3, 5, 6, 11, 14, 20, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 36, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 71, 73, 75, 76, 78, 87, 89, 133, 134
- Amristar, 56
- Anvers, 13
- Asur, 39
- Avrupa, 3, 5, 6, 11, 17, 20, 33, 41, 42, 46, 47, 48, 51, 55, 72, 73, 74, 78, 81, 103, 104, 110, 129, 130, 131, 132, 137
- Babil, 39
- Bağdâd, 126
- Belçika, 13
- Berkoch, 19
- Berlin, 19
- Bicapur, 119
- Bombay, 27, 45, 53, 61
- Cava, 18
- Celaleddin Rûmî, 136
- Celaleddin-i Rumi, 48
- Cesare Cantu, 86
- Cevdet Paşa, 13
- Cevelân, 78
- Chicago, 26, 54, 58
- Christ, 111, 113, 122
- Christina, 111, 112, 113, 115, 118, 120, 122, 123
- Constantinople, 82
- Çin, 35, 36, 114, 116, 134
- Davidob Seykıl, 61, 62, 71
- Delhi, 134
- Dinvaagi, 122
- Diyar-bekîr, 126
- Dudu, 125
- Dukan, 119
- Ebu Hureyre, 15, 19
- Ernest Renan, 4
- Fars, 39
- Farukcah, 21
- Fatma Aliye, 79
- Filipin adalarına, 35
- Filistin, 113
- Fransa, 10, 13, 19, 82
- Gabrielyan, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 103, 123, 124, 125, 130
- Gain Puşuz, 35
- Hatice-tül Kübra, 77
- Haydarabad, 27, 42, 45, 53, 61
- Hazret-i 'Adem, 115
- Hazret-i Aişetü'ssadıka, 67
- Hazret-i Ebul Beşer, 118
- Hazret-i Haticetü'l-Kübra, 67
- Hazret-i 'Îsâ, 29, 87, 92, 102, 108, 109, 110, 112, 114, 119, 122, 123
- Hazret-i Meryem, 29, 110, 122, 127
- Hazret-i Ömer-ül Faruk, 86
- Hicaz, 118

- Hindistan, 9, 10, 11, 12, 18, 24, 26, 27, 42,
46, 54, 61, 65, 68, 70, 79, 80, 109, 110,
111, 112, 113, 115, 116, 119, 133, 134
- Hulki Beg, 74
- Isaac Taylor, 4, 9, 10, 11
- İbn-i Abbas, 105
- İbn-i Rüşd, 48
- İbn-i Sina, 48, 136
- İbn-il Rüşd, 136
- İspanya, 31, 35
- İstanbul, 20, 82, 83, 125
- İstibşâr, 60
- Joseph Von Hammer, 112
- Kahire, 55
- Kemâl Efendi, 23
- Konstantin, 28
- Kristiania, 110
- Kudüs, 86
- Lahor, 53, 61
- Lakmi, 121, 122
- Lavigerie, 4, 10, 11
- Leo Taxil, 4, 36
- Liverpool, 13, 58, 137
- Londra, 9, 10, 20, 58
- Louis Jakolyo, 119, 120, 121
- Malavi Abdullatif, 57
- Malavi İllepahş, 53
- Mandova, 119
- Manki Manlay, 57
- Matta, 92, 95
- Mısır, 39
- Mormonya, 76
- Movil, 35
- Muhammed Cevdet, 21
- Muhammed Muhtar, 13
- Muhyiddin İbn-i Arabi, 48
- Muslim World, 133, 135, 136
- Nandapor, 119
- New York, 27, 61, 62, 63, 71, 133, 137
- Nice, 52
- Norveç, 110
- Öktü Vidsan, 120
- Perasada, 119, 120, 121
- Petersburg, 20
- Roma, 102, 103, 112, 129
- Sadi Şirazi, 63
- Sale, 55
- Sevat, 57
- Seyyid Ahmed-el Rufai, 136
- Seyyid Emir Ali, 58
- Seyyidü'l Ebrâr, 56
- Sivayan Mebhuvan, 116
- Sodom, 95
- St. Louis, 68
- Stockholm, 78
- Sun Gazetesi, 25, 26, 27, 42, 53, 66, 89,
109, 133
- Tataristan, 18
- Tercüman-ı hakikat, 1
- Théophile Gautier, 82
- Ümid Burnu, 18
- Vilnur, 121
- Vişnu, 122
- Muhammed Alexander Russel Webb, 24,
25, 26, 27, 36, 37, 39, 40, 42, 46, 49,
52, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64,

65, 70, 75, 76, 78, 79, 83, 86, 87, 88,
89, 90, 96, 101, 109, 114, 123, 124,
132, 133, 134, 136, 137

Yunanistan, 74

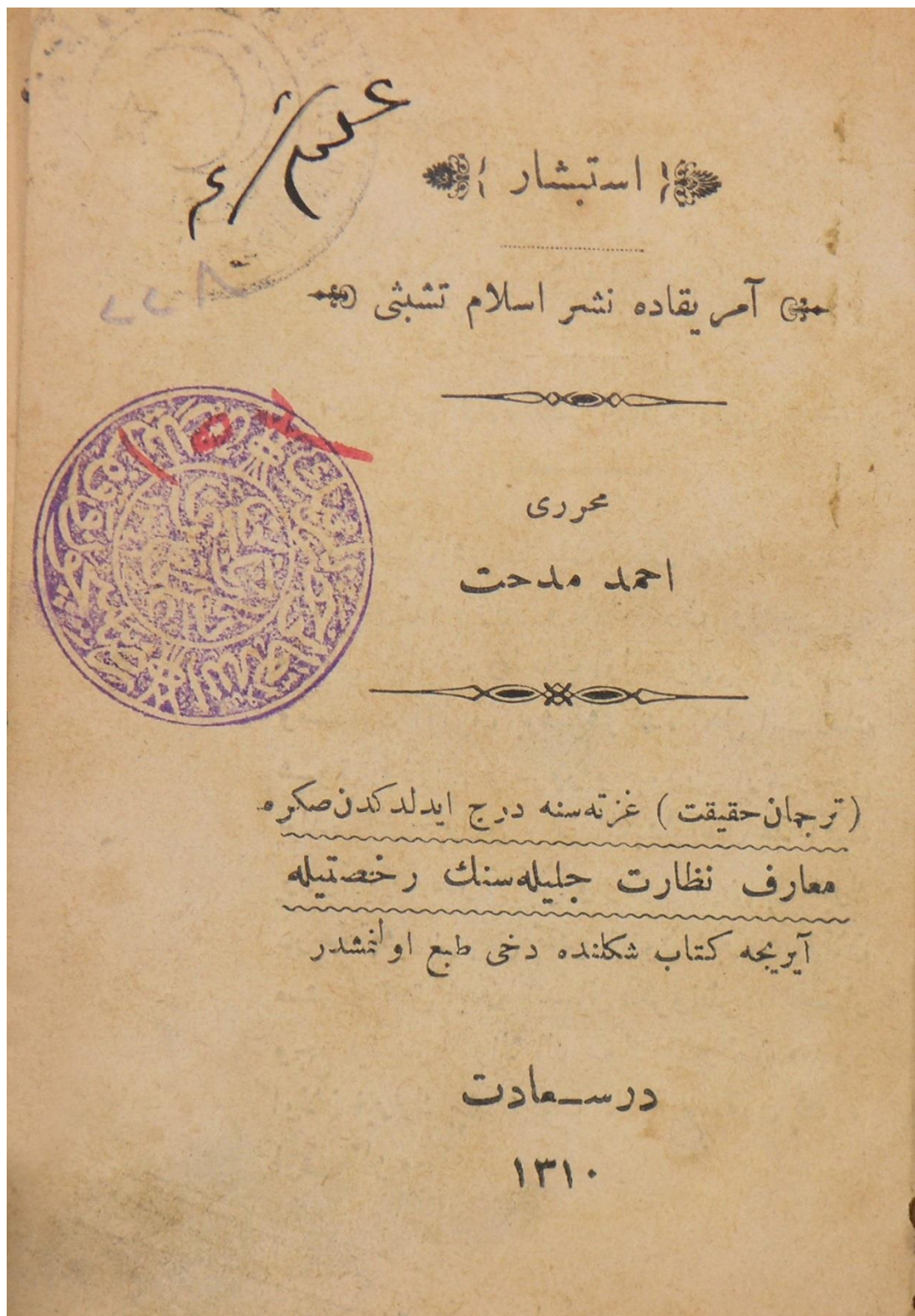
Kaynakça

- Çıkla, S. (2015). “Ahmet Mithat’ın Roman Yazma Yöntemi”. *TÜBAR*, Bahar, 74.
- Dayanç, M. (2012). “Bir Yenileşme Dönemi Aydını Olarak Ahmet Midhat Efendi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 47(47), 81-96.
- Durgun, Harika, H. (2015). *Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Efendi, A.M., *Menfa / Sürgün Hatıraları* (Haz. Handan İnci). Arma Yayınları, İstanbul 2002.
- Ekinci, İ. (2005). “Doğu ile Batı Arasında Bir Aydın – Muhammed Alexander Russell Webb Efendi”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 17, 5.
- Gökçek, F. (2012). *Küllerinden Doğan Anka, Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gürlek, M. (1991). “Ahmet Midhat Efendi ve İslam’ın Müdafaası”. (Elektronik Sürüm) *Altınoluk Dergisi*, 65, 41.
- Kaplan, M. (1999). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kayabaşı, Ö. (2011). “Ahmet Midhat Efendi’nin “Karnaval” Romanını Tahlil Denemesi”. *Turkish Studies*, 6 (4), 659-670.
- Koç, O. (2009). “Toplumsal Değişim Sürecinde Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitim Anlayışı”. *In: 1st International Symposium on Sustainable Development*, June 9-10, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina.
- Koçak, M. (2011). *Ahmet Midhat Efendi'nin Ahmet Metin ve Şirzad Romanında Tanzimat İdeolojileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Koz, M. S. (t.y.) *Ahmet Mithat Efendi'nin Eserleri*, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/13041/001583437010.pdf?sequence=1>.
- Kuşçu, N. K. (2014). “Yeni Bir Yazınsal Türü Anlamlandırma: Namık Kemal ve Ahmet Midhat Efendi’ye Göre Roman”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 215-221.

- Kutlu, Ş. (1976). *Tanzimat Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Moran, B. (2009). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, M.O. (1989). *Ahmet Midhat Efendi, İslam Ansiklopedisi*. C-2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okay, M.O. (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sarıdoğan, K. (2014). “Ahmet Midhat ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Tespitler”. *İDİL*, 3(11), 137-146.
- Somuncu, S. (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları.
- Stradella, A. (2013). *Ahmet Mithat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şeref, İ. (2014). “Tanzimat Dönemi’nde Bir Aydın Olarak Ahmet Midhat Efendi ve Düşünce”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 279-288.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Webb, A. R. (1893). *Islam in America*. New York: Oriental Publishing Co.

EKLER

1015438

استبشار

آمریقادہ نشر اسلام تشبثی

BP
170
.3
434

رمضان شریف ملت بیضای اجدیہ نیک
کمال شوق و سرور و غایت ذوق و حبور ایله
متوسل عبادات و طاعات اولدقلری بر شهر مبارک
و مسعود اولوب بو شهر شریفده اهل اسلامک
شوق و ذوقنی و سرور و حبورینی آرتدیره جق
یولده النان خبرلری جله استبشار اتدن عد ایتمکه
یردن کوکه قدر حتمز واردر . انجفی بر خبرک
درجه تبشیرینی بحق تقدیر ایچون مخرعنه اولان
مسئلهیه تعلق ایدن مقدماتی فکر و نظرده استحضار
وجع ایتملیدر . والا اک بیوک تبشیر اتدن معدود
اولان خبرلرک بیله شئونات عادیه یومیه دن پکده
فرقی قالمز .

« تدین » دینن امر جلیک « تمدن » دینن
دیگر امر جلیل ایله او قدر مناسبتی واردرکه
ظاهرده کی صورت تلفظ واملالرنده کی مشابہتله-
ندن پک چوق زیاده اولمق اوزره بونلر حقیقتده
یکدیگرینک همان لازم و ملزومی کیدرلر. واقعا
اوروپانک برقم اهالیسنده حلیه تدیندن مجرد
غیرتی ده کوریلور ایسه ده بولندقلری یرلره کوره
آنارشیست صوسیالیست نهیلیست کبی ناملر ایله
یاد اولنان بو آدملرده کی او غیرتک کندیلرینی کافه
قوانین حسنه مدنیه نک خارجه چیقارته رق
حقوق غیره عدم رعایت و کندی ادنامنفعتلری
بولنده بتون جهانی فدا صورتنده کی تشبثلری
بونلرک حقیقت وحشته تقربلرینی اثبات ایتزمی ؟
حسبسخانه لر اکثریا بونلرله طولی و سیاستگاه
اکثریا بونلرک یولی اولسدیغی کندی غزته لرنده
هرزمان کوریلوب طورییوره. حالبوکه ممالک
مترقیه و متمدنه عنوانی التنده اکلاشیلان اوروپا
و آمریقاده بر بیوک خلق تدین ایله تمدن آره سنده کی
مناسبت قریبه بی پک کوزل تقدیر ایدرک یعنی
اشه انلرک ترقیات مادیه سی تمدن ایله حصوله کلیور

۴

ایسه ترقیات معنویه سی دخی مطلقا تدین ایله
 حصوله کلیور اولدیغنی کوردرك کندی منسوبه
 اولدقلری دینلرك احکامنه اكا کوره رعایت
 غیرته دوشیورلر .

ادیان مذکورهنك احکامی حقیقه شایسته
 رعایت شیلر میدر؟ واربابنك رعایتلری دخی نه
 نسبتده بر رعایتدر؟ بومقاله بخشك بوجهتلری
 ایچون جای مقایسه دکلدرد . بوراده بزه لازم
 اولان شی ممالک متمدنه و مترقیه ده غیرت دینییه
 ترك ایتمش برچوق کیمسه لر بولمغه مقابل اوغیرتی
 مع زیاده التزام ایتمش آدملرك دخی دیکر لرندن
 آز اولدقلرینی و غیرتسزلر تخریبات دینییه سالک .
 ایسه لر غیرتلیلرك دخی تعمیرات و تأییداته ساعی
 اولدقلرینی کورمکدر . بونك ایچون دخی برقاچ
 یوز سنه دتبری کاش اولان مشاهدیردن قطع نظرله
 همان شوکندی زمانمزده ارنست رنانلرك وله نو
 قاقسیلارک یانلرنده ایساق تایلرلرك لاویژدریلرك
 بولندقلرینی کورمک کافیدر . هله له نوتاقسیل
 عمرینك بریبوک قسمی تخریبات دینییه غیرتندم
 کچورمش اولدیغنی حالده بالاخره ندامت ایدرك

تقسیم اخیرینی ده عبادات و طاعاتده کچورمکه قرار
 ویرمش اولسی غایت معنیدار و لطیفدر .
 حقیقت اوروپا و امریقاده کی غیرت دینیه
 مقایسه ایچون بوایکی مملکتدن ممالک سائریه
 اخراج اولنان میسیونرلی دوشونمک کافیدر .
 برقاچ یوزسنه دنبری اک اوزاق مملکتله قدر
 قاچ میسیونر هیئتلی کوندرلدیکی و بونلرک
 بیوک فدا کارلقلره مقابل نه قدرده فائده لی ایشلر
 کورد کلرینی انسان دوشوندکجه بو غیرتک درجه سنی
 پک بیوک بولهرق اکر قلبنده برزده حیت اسلامیه
 بولنورسه « آه ! بزده اوله سیجه غیرت ! »
 دیماسی قابل اوله مز . واقعا ذکر اولنان
 میسیونرلرک واردقلری یرلرده برچوق دخی
 فنالقلری کورلدیکی قابل نییان دکدر . حتی
 قلم عاجزک بیله بو او یغونسزلقلری مؤاخذه ده
 اولانجه شدتی کوستروب وظیفه انسانیت پرورینی
 ایفا ایش اولسی بر درجه یه قدر موجب تشفیدر .
 انحق بومقاله ده مطلوب اولان شی اشبو میسیونر
 ترلرک ایولکی فنالغی مسئله سی ده اولیوب بلکه
 بونلرک اوروپا و امریقاده بر بیوک غیرت دینیه

بولنديغنى اثباته مدار اوله جقلرى مسئله سنده يزكه
 فى الواقع شود لالت صريحه لرينه قارشو برديه جك
 بولنه مز . يوقسه جهانده هيچ برشى نه بسيطاً
 محسن اولور نه ده بسيطاً قبيح . هر شيك بعض ابي
 جهتلرى بولنوب مدح و بعض ده فنا جهتلرى
 بولنوب ذم اولنه بيلور . نصل كه ميسيونر لرك
 وارد قلرى يرلرده كى او يغونسزلقلرى اوزون
 اوزادى يه يازلمش اولسنه مقابل بونلرك سولفاتو
 كى اك كوزل علاجلر مزدن برطاقلرينى و پاتاس
 و دوماتس كى اك كوزل ما كولا تمزدن برچو .
 قلرينى كشف ايلد كلرى و جغرافيا و هيئت و طبقات
 الارض علملريله علم حيوانات و نباتات و سائر يه
 حقيقه پك كليتى خدمتلرى اولديغى كنديلرينى
 مدافعه ايلد كلرى صروده كندى قللريله دخى
 يازلمشدر . لكن تكرار ايدر زكه كرك قاتولىك
 كرك پروتستان مذهبنه ذاهب اولان اوروپا
 و آمريكا اهالىسى مياننده اشبو ميسيونر هيئتلىر .
 ينك مصارف كليهلرينى تعهد و تحمل ايده جك
 قدر بيكلرجه حتى يوز بيكلرجه آدم بولنسى
 بربيوك غيرت دبنيه اثبات ايده جكى كى او مصرفلر

ابله اك اوزاق مملكتلره قدر كيدر ك اقتضا ايدر
 ايسه فداى جاندن كيرو طور ميه جق يوزلرجه
 وحتى بيك لرجه كنج دينج آدم ميدانه چي قيسى ده
 او غيرت دينيه نك درجه سنى بيولتد كجه بيولتور .
 عجبيا بو غيرت دينيه عقيمى قالمشدر؟ بو يولده
 ايديلن فدا كارلقلرك ثمرات لايقه سى انه بيلش
 ميدز؟ زيرا ادنا بر مطالعه و تأمل كوستر اثبات
 ايدر كه اوروپا جه ميسونزل كه لزوم كورونمش
 اولان چند عصر دنبرى بو يولده صرف اولنان
 پاره لر امكر حقيقه پك چوغه وارمش اولوب
 بونلره پك متناسب اوله بيله جك ثمرات دخى
 اقتطاف ايدمش اولق لازم كله جك اولسه ميسون-
 نزلرك وارد قلرى يرلرده اديان قديمه دن هيج
 بر اثر قالمش اولق اقتضا ايدم جكدر .

بوبابده موفقيتك حصول وعدم حصولنى
 او كوزل غيرت دينيه اربابنه صور ميكنز . زيرا
 سزه پك ما يوسانه بر طور ايله جواب رد ويرر لر .
 ميسونزلرك وارد قلرى يرلرده اديان قديمه دن اثر
 پراقلمديغى شويله طور سون حتى كندى كتور .
 دكلى مذهب جديدى بر كوزلجه يرلشدير دكلى ده

شوطرفه قاسون قارشولرینه هیچ اومدقلری
صورتده بشقه برغیرت چیقهرق اوغیرتک کندی
تاب وتوانلرینی کسمش اولدیغنی بیله اعتراف
ایلرلر .

بونلرک قارشوسنه چیقان اوغیرت هانکی
غیرت اولمشدر . اکلا دیکز می ؟ غیرالله !

* * *

یوقاروکی فقره مزک صوکنده بردنبره تجلی
ایدی ویرن غرابت جیله وجلیله بی — کندیسنی
احاطه ایدن بعض ظلامدن تخلص ایتلیدرکه —
هیچده استغراب واستبعاد اولنه میه جق طبایع
اموردندر دیه تلتی ممکن اولسون .

ممالک مترقیه و متمدنه ده آثار یله مشاهده اولنان
بوغیرت دینه نك نفس الامرده پک مقبول و ممدوح
برغیرت جلیله اولدیغنی کیم انکار ایده بیلور ؟
یوزلرجه سنه دوام ایدرک هیچ بروقتده درجه سی
اکسیلیان و کیتدکجه آرتان بوغیرتک او یله عقیم
چیتی ویرمی دخی موجب استغراب اولمالیدره .
چونکه بو عقامت یالکز برنقطه نظر دندر . دیکر

تقاط نظره كوره حق سبحانه و تعالی حضرتلری
 او غیرت اصحابنه مساعی واقعہ لرینک مکافاتنی پک
 کوزل بر صورتده ویرمکی مراد بیورمشدر. جناب
 حق بر شیئی اراده بیوردیغی زمان اسبابنی ده تہیہ
 ایدرکہ ایشتہ بز شو و قتده او تہیہ اسباب تجلیسنده
 بولنیورز .

کچن سنه لو ندرده پروتستان میسیونر لرینک
 اجتماع کاھنده او جمعیتک رؤسا سندن عالم ایساق
 تایلر بر مقالہ مؤثرہ ایراد ایلمش ایدی کہ بتون
 دنیانک غزته لری حتی بزم عثمانلی غزته لر مز دخی
 بوندن اوزون اوزادی یه بحث ایلمش ایدی .
 زیرا فاضل مشار الیه او مقالہ ده جهانک هر
 طرفنه کوندریلن میسیونر لریک موفقیتانی هیچہ
 قریب بر درجہ ده قالوب انلرہ نسبتہ هندستانده
 وافر یقاده اسلامیتک انتشاری عقلمرہ حیرت
 ویرہ جک درجہ لردہ چوق اولدیغنی بر طاقم
 طوغری حسابات ایستاتستیقیہ ایله اثبات ایتمش
 ایدی . میسیونر لریک پارہ قوتیلہ الداتہ رق
 و یا خود جبر و شدت عسکریہ ایله قورقوتہ رق
 اسارت کبی بر صورتله کندیلرینہ تابع قیلدق لری

۱۰

آدملك مقدارلری انجق بيكلرله تعداد اولنه -
 بيلديكى حالده مسلمان اولان هند وافر يقاي
 وسطى اهاليسنك ميليونلرله تعداد اولندقلرى
 درميان قلمش ايدى . ايساق تايلر بومقاله سنده
 ميسيونلرك علم و عرفانلرندن وكنديلر ينى حايه
 ايليان جمعيات نصرانيه نك ثروت و قوتلرندن
 دخى بحث ايدرك بونلره مقابل هندستان وافر -
 يقاده نشر اسلاميت ايدنلرك نه معلوم اتجه نه
 ثروت و قدرتجه انلر مرتبه سنده اولدقلر ينى و هيچ
 بر طرفدن حايه دخى كورمدكلر ينى عرض انظار
 تدقيق ايلش وشو نسبتسزلك اوزرينه اسلامك
 موفقياتنه كنديسى حيران قالد ينى كبي حاضر و نه
 و مستعونى دخى دوچار حيرت ايتمش ايدى .
 لوندرده ايساق تايلر ترقيات اسلاميه حقنده
 بوصورتنده بيان ملاحظه ايلديكى صروده فرانسده
 اخيراً وفات ايدن عالم و غيرتكار قاردينال
 لاويژه رى دخى ينه بويولده يعنى بالخاصه افريقا
 قطعه سنجه اسلاميتك انتشارى موجب وله و حيرت
 اوله جنى طرزنده نطقلر ايراد و ملاحظه لر سرد
 ايدرك ار باب غيرتك غيرتلر ينى دو بالا ايتكه

صرف مساعی ایلور ایدی .

ایساق تایلر ولاویژر دینک بوسوزلری وانلره .
 تابع و پیرو اولان سائر ارباب غیرتکینه بو
 یولده کی مقالات مشوقانه لری اساساً پک طوغری
 اولوب یالکز بر جهتدن بونلرک بر نقصانی وار
 ایدی . اودخی مسلمانلغک هندستانده و آفریقای
 وسطیده انتشارینی میسر ایلیان جناب حقک
 اوروپا و امریقالیلر قلوبنده دخی بو حس جلیلی
 اویاندرمق مقدماتنی تیه ایلمکده اولسی مسئله
 عظیمه سندن عبارتدر .

اوت ! اوروپا و امریقاده دخی تحری حقیقت
 ازلیه وابدیه ایله اشتغال ایدر پک چوق کسه لرک
 اسلام حقنده کی نظریاتی بر زماندنبری بشقه لاشمغه
 باشلامشدر که لاویژرری و تایلر کبی مدققلرک
 بو حالی کورملری لازم کلور ایدی . شمدی یه قدر
 السنه غربیه ایله خامه ران تألیف و تحریر اولانلرک
 عادتا کافه سی اسلامیه درلو بهتانلر و افترا لرایله
 افکار عامه یی تغلیط ایتمکده اوللرینه مقابل اون
 اون بش سنه دن بری برطاق مدققین جدیده
 اسلامیتی یکیدن تتبع و تدقیق ایدرک اودیانت محقه .

علیهنده سویلنان سوزلر صرف افترا اولدقلرینی
 کورمشلر و انلری رد و حقیقتی اظهار ایچون
 برطاقم کتابلر یازمشلردر . اک زیاده اهمیت
 ویریله جک جهتی ایسه بوتحقیقات و تدقیقات
 جدیدنک اساسی ینه ممالک اسلامیهده نشر نصرانیتیه
 مأمور اولان میسیونرلر طرفندن وضع اولنش
 بولمسیدر . بومیسیونرلر نصرانیتک اسلامیتیه
 تفوقنی اثبات ایچون اسلامیتی دخی کماهی حقیقتها
 اوکرنمکه احتیاج حس ایلیه رک اوکرند کلری
 زمان ایسه دیانت جلیله مذکورنک قابل تعرض
 دکل بلکه شایسته قبول اولدیغنی تسلیم ایتشلر .
 وبرچوقلری قبول دخی ایلشلردر که هندستانده
 بونلرک اعدادی بردن زیاده اولدیغنی شمعی به قدر
 برچوق مناسبات مکرره اوزرینه غزته لره دخی
 یازلمشدر .

حقایق اسلامیه نک بوصولده میدان المغه
 باشلامسی اوزرینه ملل مترقیه و متمدنه میاننده
 اسلامیتلرینی اچیقندن اچیفه میدانه قویانلر دخی
 تأخر ایتماشلردر . ایشته بو حال مشکورک اک
 پارلاق صورتی انکلتروه نک اک زیاده حکمت و حقیقت

مر اقلیلیری مرکزی اولان لیورپول شهرنده کی انکلینز
 مسلمانلری میاننده کورلمشدره . فقط لیورپول شهری
 جای یکانه دخی دکدر . اوراسی کبی جمعیتله
 دکل ایسهده علی الانفراد اولسون اسلامه اظهار
 میل ایدمک آلمانیا و فرانسه نك دخی برطاقم شهر لرنده
 آره صره کورلمکده در .

چند سنه مقدم المانیاده اظهار اسلام ایدن
 برعالم ذاته مقام جلیل مشیخت اسلامیه دن جودت
 پاشا قلیله یازلمش اولان مکتوب پک مشهور اولد
 یغندن طرفزدن اخطاره بیله لزوم اولقسزین
 قارئلر مز جانبدن تخطر اولنه جق مواد دندر . کذلک
 بلجیقانک انورس شهرنده او په نیون غزته سی
 محرری میاننده محمد مختار اسم پاکیله تسمی ایش و بر
 جلوس همایون مناسبتیله غزته سنه عثمانلیجه اوله راق
 کوزل بر مقاله تهریکیه یازدرق بعده عثمانلی غزته
 لرینه ده نقل اولنش بر مسلمان بلجیقالی ایله بالمخابره
 معارفه من حصوله کلمشدرکه قوت وجدیت اسلام
 میه سی جهتیله کندیسنه « فخر الاسلام » عنوانی
 ویرمه قدر صلاحیت ادعاسنده بولنه بیلورزه .

شمی شوراجقده مقاله مزك مباديسندبری
 سرد ایلکده بولندیغمنز ملاحظاتی خلاصه لندی رهرق
 بولردن مطلوب و بمن اولان نتیجه بی ده استنتاج
 ایده لم :

ممالک مترقیه و متمدنه ده غیرت دینیه واردر .
 بو غیرت دینیه کندی ار بابنی بر خدمت مادیه یه
 دخی تشویق و سوق ایلشدر . واقعا اوخد-
 متدن کندی لر نجه مقصود اولان موفقیتی اقتطاف
 ایده مامشدر و بو عدم موفقیتلرینی کندی لری دخی
 اعتراف ایلکده بولمشدر ایسه ده غیرت و تشبثات
 مذکورده دن مراد الهی اولان نتیجه دیگر کندی
 کندی سنه میدانه چیقمغه باشلامشدر که اوده
 بولرک اسلامی قبوللری ماده سیدر . ایشته
 بو حکمت خفیة ربانیه نك ظاهرده دخی تجلی آثار
 باهره سی اولق اوزره انکلتریه پیرو اوله رق
 آمریقاده اسلامیتک انتشاری ایچون بر تشبث جدی
 بشارتیه مستبشر اولیورز .

* *

بشارت مسعوده مذکورده بی قارئلر مزه شرح
 و ایضا حدن مقدم کندی لرینه بیان اولنه جق

بر حقیقت دها وارد در که تمام صره سی کلش ایکن
 اتی ده ایضاح ایتمکسزین توضیح و تشریح بشارته
 مسارعت ایده جک اولور ایسه ک مجبوری اولدیغمن
 بر وظیفه شکرانی ایفاده غفلت ایتش اولورز .
 عدم ایفای شکران ایله نعمتی کفران ارسنده کی
 مسافه ایسه پک آذر . مع التشکر ایضاح
 ایده جکمز حقیقت دخی شودر که :

ابوهریره رضی الله عنه حضرتلرندن روایت
 اولنان و « تحقیق الله تعالی حضرتلری هر یوز
 سنه باشنده بوامته بر آدم بعث ایدر که انک برکاتیله
 دین تجدد و تأید ایلر » مال منیفنی حاوی و مبشر
 یولنان حدیث شریف اجدی اشبو اون دردنجی
 مائه نك او ائلنده بولندیغمن حالده اسلامیتک شمیدی یه
 قدر اعصار قریبه نك هیچ بریسنده امثالی کورلماش
 درجه ده تجدد و تأید مظهر اولمقده بولندیغنی
 کورمکلکمز اوزرینه بالطبع وارد خاطر شکر کذا
 رانه مز اولمیدر .

اوت ! اشبو اون دردنجی عصر هجرت
 اسلامیت ایچون عظیم بر تأید و تجدد دوری
 اولدیغنی اک کوزی قپالی ارباب غفلته قدر جمله یه

کوسترمکده در . زیرا بر طرفدن معارف اسلامیه
 نائل ترقی اوله رق علوم دینیه توسع وتوضیح
 ایلیکده اولدیفی کبی علوم دنیویه دخی یدمهارت
 اهل اسلامه کچهرک زینت اسلامیه بی آرتدیره جق
 بر صورت حسنیه افراغ اولنمقده و « حکمت
 مسلمک غیب او ایش مالیدر انی هر زرده بولور
 ایسه آلور » حکم منیفی تمامیله میدانه چیقمقده دره
 معارف دنیویه نیک سائر مملکتلرده ترقیسی اساس
 معتقدات دینیه بی تخریب ایلیکده اولدیفی حالده
 بزده بالعکس حکمت اسلامیه مزه قوت و یرمکده
 اولدیفی چشم شکران ایله کور یلیور که بو حال
 معجز نما هیج بر یرده و هیج بر عصرده کورلمش
 شیلردن دکدر . ثانیاً تنسیقات عسکریه اصلاحی
 واسلحه مزک کاملاً تجدیدی ومواقع حربیه مزک
 تحکیمی کبی اصلاحات جسمیه وآسایش ثمره سی
 اوله رق اسلامک ترقی شوکت وشکوهی دخی
 اشبو اون دردنجی عصر هجرتده اعصار ماضیه نیک
 هیج بر یسنه مقیس اوله میه جق صورت مشکو -
 رده میدان المقده در . بوراده « ترقی شکوه
 وشوکت » جمله سیله تعبیر ایلدیکمز شی سیاسیات

عالمندہ کی تأثیریلہ پک کوزل موازنہ وتیقن اولنہ
 بیلورکہ او موازنہ نیک میزان و معیاری دخی سلطنت
 سنیہ عثمانیہ مزک هر دولت نزدندہ « دولت معظمہ »
 عنوان تعظیم کارانہ سیلہ یاد اولنسی وانفاقتنہ هر
 طرفدن عرض احتیاج ایداسیدر . اوروپانک اک
 زیادہ دقیقہ سنج وخرده اندیش اولان غزتہ لری
 مرہ بعد اخری اعتراف ایتشلردرکہ اون اون
 بش سنہ دنبری اوروپادہ مرتبہ تحققہ وارمش
 اولان محاربه عمومیدنک شمدی یہ قدر تأخرینہ
 وصلح و مسالت حاضرہ نیک تمادیسنہ برسبب وار
 ایسہ اودخی انجق دولت اسلامیہ عثمانیہ نیک
 ادوار سائرہ یہ قات قات فائق اولان قوت و قدرت
 عسکریہ سیلہ برابر پولتیقہ سنندہ اولان مسالمت پروری
 بیطرفانہ دن عبارت برسببدر ۱۰ کر دولت معظمہ
 مشارالہا یا بوقدر قوی اولسہ و یا خود قوت و قدرتی
 محافظہ صلح عمومی ایچون وقایہ سیاست بیطرفی یہ
 صرف ایلسہ اوروپا مسالت عمومیہ سنک شمدی یہ
 قدر چوقدن مبدل جدال اولہ جغنی حکم ایتدک
 غزتہ قالمشدر . ثالثاً کرک طوغریدن طوغری یہ
 ادارہ عادلہ عثمانیہ ایلہ مشرف اولان و کرک

دنيانك جهات بعيد، سنده بولنوب حكومات
 سائرته تابع بولان ان ملل و اقوام مسلميه عموماً
 بريقظان و انتباء كلارك بونلرك جله سي مدنيت قديمه
 اسلاميه نك معارف و صنايع جديده ايله دخي تزيدني
 غيرتنه دوشمشلردر كه هر طرفه پيدا اولان درلو
 درلو غزته لر و انلرك مندرجات ترقى جويانه سي
 يومسئله دقيقه عظيمه نك اك كوزل برهانيدر .
 قاتارستاندن هندستاندن تا جاويه اميد برونه
 قدر ممالك بعیده دن او قدر مطبوعات و خصوصى
 مكتوبات كللكده دركه بونلرك مطالعهمى على
 العموم كره ارض اوزرنده اهل اسلامك برغيرت
 جديه ايله تجدد جهتنه ميل عظيم پيدا ايلش
 اولدقلىرى اثبات ايللكده در .
 اي بو قدر تجددات و تايدات نه ساينه ده
 اولدينى دوش و نيمه جكمى يز؟ بونى دوش و نوب
 بولهرق و كورهرك اندن طولاني بورجلو اولديغمن
 تشكرات منتدارانه ني ايفايه مسارعت ايتيمه جكمى يز؟
 ايمدى بيلش اوللى يزكه بو نعمت تجدد و تايد
 انجق پادشاهمرك مردمك چشم افتخار اسلاميان
 اولان شوكتلو قدرتلو افندمن حضرتلرينك من

عندالله تعالى مظهر بیوردقلری موفقیات سبحا.
 نیهنك عمره مقدسه سیدر . اول شهر یار اولوالعزم
 حضرتلرینك تمام ایشته حدیث ابی هریره ده وعد
 بوتبشیر بیوریلان صاحب عصر اولدقلرینه ذره
 قدر شبهه ایدیله مز . زیرا صاحب عصر اولمق
 ایچون موجود اولان شرائط مادیه ومعنویهنك
 کافه سنی جامع وحائزدرلر . ذی شوکت وصاحب
 قوت بر پادشاه عمری جاء اولدقلری حالدہ حلم
 ومرحتلری وعدل ورافتلری امثالسزدر . اثار
 بقوت وسماحتلری یالکز حدود ممالک اسلامیه
 داخلنده امداده یتشمدک یر برامقله قالمیوب
 حدود جهانی شاملدره . داخلی برمکتب برمدرسه
 یرتکیه بوبرجامع قالمامشدرکه اثرلطف جلیل پادشاهی
 ایله اتمام عمران ایتماش اولسون . خارجده
 هانکی اثرخیر پیدا اولورایسه انی التزام وتأییده
 اک اول عنایت جلیله حمیدیه قوشار یتشور .
 فرانسهده بر پاستور نوع بشره نافع بر اثرکشف
 ایدر تاسیس ایلدیکی دارالتعلیم ایچون اعانه
 وعطیه حمیدیه سردفتر شکرانی تزین ایلر . برلینده
 برقوق ینه انسانیتته نافع برمقدمه موفقیت کوستور

۲۰

سینه افتخاری اک اول عثمانلی نشانیله تزیین اولنور.
 لوندره کبی پترسبورغ کبی دول متحابه اجنبیه
 محالکی اولان برچوق یرلرده بنای مساجد تشبثاتی
 بیله بو عصرک مشاهدات مشکوره سندندر .
 ماستانبول دستگاه طبعنک کمال نفاستله تکشیر ایلد.
 یکی میلیونلرجه مصاحف شریفه نیک بتون دنیانک
 ماسلامرینی خشنود ایتسی بو عصرک جمله موفقیاتدندر .
 هانکی برینی تعداد ایلیم ؟ هانکی طرفه
 یاقه جق اولسه ق هپ اوزینت افزای تحت خلا-
 فتک صاحب عصر اولدقلرینی اثبات ایدم جک بیک
 اشارت بیک برهان نمایان اولورکه ایشته انلرک
 اک پارلاغی دخی آوروپا و امریکا ملل مترقیه و متمدنه-
 سی میاننده اسلامیتک مبادی انتشاری کورلسی
 قضیه عظماسیدر .

ایمدی بو حقایق باهره اوزرینه وجوه شکر
 نمزی مالیده سجده کاه تضرع ایلیمه رک اویکانه
 سلاطین عدل آیینک اوشهریار خیراندیش و خیر
 آثارک دوام عمر و اس-تقرار عهد خلافتی ایچون
 کیجه کوندوز کوز یا شریله دعا لر ایلسه کینه کندی
 سعادت و اقبالمز ایچون دعا ایتش اولورز . زیرا
 وجود محض جود همایونلری انجق کندی برات

تجات و سلامت و سعادت مزدر .

* * *

اشبو مقاله مزده شوکتپناه خلیفه فاروقجاء
 افند من حضرت تریك صاحب عصر بردات موعود
 من عند الرسول اولد قلینی عاجزانه تصویر
 یولو شو اون دردنجی عصر مبادیسنده کی تأیدات
 مادیه و معنویه اسلامیه دن برنبذه بحث ایلدی کمز
 صرده اصل اثبات مدعایه برهان قوی اوله جق
 بر ماده مهمه بی در میان و اخطاری تخطر ایده -
 مامشز . حد اولسون بو خاطره عظیمه دخی
 قرن داشم محمد جودت طرفندن اخطار اولمشدر .
 وقتیله بو اخطاره مظهر اولسه ایدم انی ده داخل
 مقاله یه ادخال ایله مکملیتنه موفق اولور ایدم .
 مع هذا اخطار واقع پک متبارک اولدینی ایچون
 صورت استطراده ینه یازمقدن کری طوره مم :
 سر ابتهاجزک تاجی و ملت بیضاء اجدیه نك
 مابه الافتحار و الابتهاجی اولان خلیفه رسول الله
 شه نشاء فاروقجاء افند من حضرت تریك ثمره لطف
 و ارشاد همایونلریله شو عصرده وقوع بولان
 تجدیدات و تأیدات اسلامیه نك مثال اعظم و برهان

اگر می نیجه عصر لردنبری هیچ بر کتاب سماوی به
منسوب هیچ بر دیانت سماویه ایله متدین اولمیه رقی
کمال ظلام کفر والحاد و تمام بنی وعناد ایچنده
یشایه کلش اولان نصیر یلر ایله یزیدیلرک دخی
هرق ایمان ایله تشرقلری قضیه سیدر . بو آدملری
طریق هدایتیه ارشاد ایچون عصرأ بعد عصر
ملوک وامرادن بونجه اصحاب سیف مقاتلات شد .
یده بی کوزه الدیرمهی اولدقلری حالده هیچ بر .
یسنک عمره سی کوریله ماش ایکن نفوذ مزشدا .
نه سی سیوف قاطعه دن تیز اولان او شهر یار
دیانت آثار ، اول ثانی فاروق با اقتدارک مهبط
الهام ربانی و منزل توفیقات سبحانی اولان قلب
پاک و تابناک خلافتینا هیلرینک اثر خلوصی اوله رقی
انلرده شمیدی ایمان نصیب اولشدر . « اللهم کقم
ونصرتی کلدیگی زمان ناسی کورورسک که فوج
فوج اللهم دیننه کیررلر . » معنای منیفنی
حاوی اولان آیت کریمه نک زمانم زده ده تجلی
حکمنی ظاهرأ و باهرأ کورمک نعمتی بزم ایچون
نه بیوک نعمتلردندر !
ایشته بو برهان فعلی و مادی و حقیقی ایله مبرهن

۲۳

و مستدل و محقق اولان فتح و نصرت الهیه عصر نده یز که
 بو عصرک صاحب با اقتداری و قهرمان بی اشتباهی
 دخی شوکتلو قدرتلو حضرت سلطان عبدالحمید
 خان غازی و بی مدانی اولدیغنه اشتباه ایلیک بر
 مؤمن خالصک قطعاً تجویز ایدده یه جکی کبائر دن
 عد او انسه بجادر .

* .

شکوه و شوکت اسلامیه مزی بر قاتدها اکمال
 ایلیه جک اولان وینه شمدی یه قدر اصلاح حاللری
 ایچون بونجه تدابیر عسکریه اجرا اولنش قانلر
 دوکوباش ایکن ثمره سی کور یله ماش بولنان
 اصلاح عشایر مسئله سی اولدیغنی جهتله بو اثر مزده
 انکده تعدادی لازم اولدیغنی دخی رسومات
 مأمورینی تمخیزانندن سعادتلو کامل افندی حضر .
 تلری برورقه مخصوصه ایله اخطار بیور مشر در .
 « حمیدیه سواری الایلی » نامیه بونلردن
 تشکیل اولنان الایلیر حین حاجتده یوز بیکه قریب
 سواری بی میدان کار زاره چیقار مغنی تحت تأمینه
 المش و بو صورتله دولتمزی برنجی درجه ده

۲۴

• سواری دولت مرتبه سنک ده فوقه چیتار مشدر
فقط عشایرک اصل اصلاحات مادیه لری اتمام ایدلمش
اولق ایچون زادکان مشایخی تربیه یه مخصوص
اوله رق کشاد اولنان مکتبک اهمیتیه ده آزمیدر ؟
انک ثمراتی مستعجل اولیوب مستأجل ایسه ده سائر
هرشیدن لذیند اوله جنی ده-ا شمیدین اغزمزک
صوینی آقتمقده بولنسیله مأمولدر •

ایشته بو حقیقت-لر اوزرینه صاحب عصر من
شوکتلو پادشاهمن سلطان غازی عبدالحمید خان ثانی
افندمن حضرت لرینه بورجلو اولدیغمن منتی اعترافله
امر یقا ایچون وقوعبولان استبشار منی ده بروجه
آتی ایراده باشلایهلم :

* *

موسیو الکساندر روسل وهب نامنده بر
آمریقالی دولت متبوعه سی طرفندن قونسلاوسلق
مأموریتی ایله ممالک شرقیه ده و شرقک دخی
بالخاصه هندستان اقلیمده سیر و سیاحتیه باشلار •
بومثللو آمریقا قونسلاوسلرندن اکثریسنک برنوع
میس-یونرلک مأموریتی دخی مأموریت رسمیه لرینه

منضم اولدینی معلومدر . موسیو وهب کرک صفت
ماموریتی اقتضاسیجه و کرک کندی هوسی الجاسیله
احکام جلیله اسلامیتی تدقیق و تدبعه باشلاره .
تتبعاتنده ایرولد کجه مسلمانلغه محبتی آرتوب نهایت
اسلامیتی قبول دخی ایلر .

شو مقدماتدن بدأ ایله موسیو وهب حقنده
قارئلرینه معلومات ویرمهک باشلایان « سون »
نام امریقا غزته سنک روایتنه کوره موسیو
الکساندر روسل وهب هنوز اوروپالی قیافتنی
تبدیل ایتمدیکی و چتال و بیچاق ایله یمک یمکی ده
یراقدینی حالدده اسمنک اولنه برده محمد « اسم
اسلامنی علاوه ایدرک یالکز لحم خنزیر اکلندن
ومسکرات استعمالندن توبه واستغفار صورتنده
اظهار اسلام ایدرکه سون غزته سی دهادیزچوکوب
اوطورمغه الشه مامش اولان مومی الیه محمد الکا .
تدر روسل وهب افندینک شو مبادی اسلامنی
یک ده تمام مسلمانلقدردیه قبول وحکم ایده میور
ایسه ده مهتدی مومی الیهک مسلمانلغنی آمریقایه دخی
ادخال ایچون بر قاق نسخه سنده برطاقم تشبثاتی
یازیورکه بونلری او قویان وهله اوروپالی قیافتنده

۲۶

بولنقى و ديزچوكمكه هنوز الشه مامق و چتال بچاق
 ايله طعام ايتك اسلاميتى مانع اوله ميه جفنى بيان
 بر آدم اينچون مومى اليهك تشبثانده كى جديته
 حيران اولماق قابل اوله ميور .

مهتدى محمد الكسـ اندر و دب افندى هنوز
 آمر يقايه كلش دكلدر، امر يقايه وصولى منتظر دره .
 شمديكى حالده هندستانك بيوك شهر لر نده طولاشوب
 اسلاميتى آمر يقاده نشر اينچون لازم كان تشبثات
 اوزرينه قونفرانسلىر ياپيور نطقلر ايراد ايدى يوركه
 سون غزته سى بونلرى دائر دها شمديدن آمر يقالى
 قارثلرينه معلومات ويرمكده بولنديغندن آمر يقاليلر
 شيقاغوسر كيسـ نده همه حال بر جامع شريف بنا
 اولنهرق و دروننده بر خبلى جماعت مسليه پيدا
 ايدرك مناره دن اذان محمدىك تشذيف اذان ايليه
 جكنه همان شمديدن شبه ايدى ميور لر .

بادى امرده حقيقتة انسانى دوچاروله ايليان
 شو تشبث مهم حقه نده سون غزته سـ نك بهض
 مندرجاتنى قارثلر مزه ارايه ايدى جگزه .

* * *

سون غزته سی مهتدی محمد الکساندر روسل
 و دب افندی حقننده شمیدی به قدر قارنلرینه
 و یرمش اولدیفی معلوماته ضمیمه کچن کانون ثانی
 ایچنده نشر اولنان نهمه لرینک بریسنده بومبایدن
 المش اولدیفی بر مکتوبی نشر ایشدرکه بومکتوب
 مهتدی مومی الیهک بر طاقم نطقلریله مطالعات
 و تصوراتنی مبین اولدرق خلاصه ترجمه سی بروجیه
 آتیدر :

« کندیسى هندستانده دین اسلامى قبول
 ایله » محمد « نامنی المش اولان موسیوالکساندر
 روسل و دب دین مذکورى تلقین و نشر ایچون
 نیورقه متبى عزیزمتر . مومی الیهک کرك
 عقاید دینی و کرك افعال دنیوی به جه مسلمانلغک
 خریستیانلغه رجحاننى لاجل الاثبات سرد و بیان
 ایلدیکی دلائل ایله بومبای وحیدر آبادده عقد
 ایلدیکی قونفرانس حقننده معلومات آتیه اخذ
 اولنیور : »

« مهتدی مومی الیه بومبای قونفرانسنده
 دیشدرکه : »

« — خریستیان مملکتنده طوغمش بر آمریقالی

اولدیغیم و پروتستان کلیسا سنک دهن و لعابیله
 بسنلنمش بولندیغیم حالده نه سببه مبنی دین اسلامی
 قبول ایتدیگیمی سؤال ایلدورلر . بوسؤاله برصورت
 راستکویاننده شوجوابی ویریرم که : اسلامیتی
 قبول ایدیشم تدقیقات عمیقهم نتیجه سی اوله رق
 فکر بشرک احتیاجاتی ایچونک زیاده شایان قبول
 مذهب یکانه اسلامیتن عبارت اولدیغنی اکلادیغیم
 ایچوندر . اسلامیتی قبول اوله ناکه ظور برهیجان
 درون ایله دکدر . حقایقه کسب و قوف ارزوسیه
 جدأ اجرا ایلدیکم تدقیقات و تبعات نتیجه سی
 اوله رق بودیانت حقیقیه بی قبول ایلدم . بکا
 « مسلمانلر نه لره اعتقاد ایلر ایدرلر ؟ » دیه بر
 سؤال ایراد اولنسه بوسؤالی بعینه « خرستیانلر
 نه لره اعتقاد ایدرلر ؟ » سؤالی کبی تلقی ایلرم .
 واقعا قسطنطین زمانندن بوزمانه قدر هر عصرک
 خرستیانلری کندی افکار ذاتیه لرینه تبعیتله مذ-
 هبلرینی برطالم بدعتلر ایله توسیع و تزین ایلش
 اولدقلری کبی دین مبین اسلامک اربابی دخی
 بویله بریوله سالک اولمش بولندقلرندن طرف اقدس
 حضرت پیغمبریدن ایله ک تعلیم بیولمش اولان

اسلامیته عصرأ بعد عصر برطاقم نتایج اجتهادات
دها ضم اولنهرق او شهره راه حقیقت توسع ایش
ایسه ده ایشک اصلی تدقیق و تتبع ایدیله جک اولور
ایسه کوریلور که حضرت فخر کائنات علیه
افضل التحیات والتسلیمات افندمن دیانت اسلامییه بی
یکی برشی احداث ایدرجه سنه وضع و تأسیس
بیورمش اولیوب ابتدای خلقتد نبری انسانلره
مکشوف بولنان و دنیا طور دجه بالطبع مکشوف
ودائم اوله جفی درکار بولنان حقیقت ازلیه توحیدی
احیا و تأییده صرف مساعی بیوره شلردر . حتی
شوراسنی ده سزه تأمین ایلم که پیغمبر علیه الصلات
والسلام افندمن حضرتلری دین عیسوینک اساس
احکام وقواعد حقیقیه سنه ده مفایر اوله جق
هیچ برشی تعلیم بیورمدی . بالعکس اسلامیت ایله
دین عیسوینک قواعد اساسیه سی دقت ایله مقایسه
ایدیلور ایسه کوریلور که بینلرنده اساساً یعنی
مقصد توحیدجه مشابته و مطابقت موجوددر .
حتی حضرت رسول افندمن حضرت عیسی افندمنی
« حضرت مریمک مظهر الهم ربانی اولان فرزندنی
و طرف حقدن بنی اسرائیله مبعوث رسول محترم

۳۰

ديه ياد بيورر لر وحقه لرنده هر صورته حرمت
 و محبت اظهار ايلر لر . لکن صکره لری بيك
 بدعتك ادخاليله ارتق خرستيانلق نامنی المسی
 یا کلهش کورمک لازم کلن مذهبك احکام غیر
 محققه سنی شدیداً رد و جرح ايدر لر . بر خرستيانه
 اسلامیتدن بحث ایلدیکم زمان در حال بودینك
 مدینته منافی اولدیغنی و تعدد زوجانه مساع کوستر-
 دیکنی و دین مذکورى نشر ایچون صورت مده شده
 قائلر دو کولدیکنی واکا منسوب اولانلرک علی
 العموم متعصب بولندقلرینی در میان ايدر . حتی
 آمریقاده جاهل خرستیانلر علی العموم شوطن
 و اعتقادده بولنور لر و انکلاتره ده دخی بك چوق کسه لر
 اوطن و اعتقادده اشتراك ايدر لر که کویا هر مسلمان
 بر چوق قادینلر ايله مملو بر حرم دائره سنه مالک
 اولوب زمان زمان تلف ایدجک بر قاچ خرستیان
 بولق ایچون شمشیر بدست اوله رق س- و قاقلری
 طولاشمدقلری حالده دخی وقتلرینك قسم اعظمینی
 حرم دائره سنده کچورر لر ایمش . اولدقجه ذکی
 بر خرستیان بر کون بکا دیدی که : بر مسلمان مدت
 عمرنده لا اقل بر خرستیانى اتلاف واکل ایتمزایسه

جنات عالیاتده نائل مقام اوله میه جفی اعتقادنده
 بولنور ایمش « برکون دخی راتفون اهالیسندن
 برآدم بکا : « ترقیات حاضره مدنیه نك خرسیتیانلق
 سایه سنده حاصل اولدیغنی انکار ایده مزسکنز یا ؟ »
 دیمشیدی . بن دخی بوکا جواباً دیمش ایدم که :
 « بالعکس انکار ایدرم . انجیل شریف ایله
 « سرمونده لامونتانی » نام کتابک احکام وقوا-
 عدینی مدنیت خرسیتیانیه دیدیککز شی ایله تطبیق
 ایلیکز . اومدنیت ایله او احکامک توفیقی ممکن
 اولدیغنی کوررسکنز » حقیقت حال شوندن عبارتدرکه
 مدنیت خرسیتیانیه دینلن شمدیکی نتیجه ترقیات
 خرسیتیانلرک باشلادقلری برشی اولمیوب بالعکس
 دها سکزنجی عصرده خرسیتیانلق عالمی هنوز
 ظلام جهالت ووحشت ایچنده ایکن اسپانیاده کی
 مسلمانلر بوشمیدیکی مدنیتک اساسنی قورمشلردر .
 هانکی خرسیتیان ایله سوزه کیریشه جک اولسه
 هرشیدن اول بکا تعدد زوجاتی تصویب ایدیور
 میسکنز ؟ سوالنی ایراد ایلیور . بنده بونلره
 جواباً دیورم که : « اوت ! بعض شرائط ایله
 تصویب ایدرم » کچن هفته اصحاب معلوماتدن

بر مسلمان بکا دیدی که : « سزك تعدد زوجاتی .
تقدیر ایدهمیه جکگزه شبه اولدیغندن بو عادتک
امر یقایه ادخالنی التزام ایدهمیه جکسکز » مومی .
الیهه جواباً دیدم که : « تعدد زوجاتی تقدیر
و بحق تصویب ایلدکن فضله آمر یقا اهل یسی
عادت مذ کوره نك محسناتی اکلایه جق قدر تهذیب
اخلاق ایدر ایتمز عادت مذ کوره نك هیئت
اجتماعیه مزجه قبولنی ترویجه دخی چالشه جغم .
اما عادت مذ کوره یه شرائط شرعیه سنجه لایقیله
رعایت اساسیله : « اوت ! بو مطالعه م دخی
جدیدر . زیرا ممالک غریبه ده تعدد زوجات
افساد اخلاقی موجب و عاداتا جنایت نوعندن بر
شیدر دیه تلقی اولنقده در . مع مافیله شوراسنی ده
اعتراف ایدر مکه امر یقا اصول اجتماعیه سنجه تعدد
زوجاتک بردنبره قبولی پکده مضر اولور .
فقط قانون مذ کورک اساساً مستند بولندیغنی مقصد
لایقیله اکلشلدکن صکره و با خصوص اسلا -
میله افکار منوره اصحابی اوزرینه بهمه حال اجرا
ایلیه جکی تأثیرات معنویه حسنه میدان حصوله
چیقدیغنی زمان تعدد زوجاتک ده قبولی عقول سلیمیه

ملايم كله جكدر . زیرا حقوق زوجیه به عدم رعایتله
 فخش و رذائلك مباح درجه سنده ارتكابی مصیبت
 عظماسنك اورته دن قالديراسنه واسطه حسنه یكانه
 اشبو تعدد زوجاتدر . طائفه نسوانی طبیعتك كندیلرینه
 بخش و تعیین ایلدیکی موقع عالی شهر فبخشایه اصعاد
 ایده بیله جكشی دخی بوقانوندر . دین اسلام تعدد
 زوجاته مساعدده ایلیور ایسه ده بونی هیچ بر زمان
 لوازم دینه دن برشی کوسترمیور . بر مسلمان احوال
 بیتیه سنجه مجبوریت صحیحه کورمدکجه بردن زیاده زوجه
 المیور . واقعاترت زوجهبیله اله بیلور ایسه دردی
 المیوبده یالکز برزوجه ایله اکتفا و قناعت ایلدیکی
 صورتده حقوق دینه و یا امتیازات رجولیه سندن
 برشی غائب ایتش اولمیور . اوروپا و یا خود امریقا
 شهر لرندن بریسنه کیدکز جرائم و جنایات جمعیت
 بشریه بی سیلاب بلا کبی استیلا ایتشدر . بر رسم
 قبوله برضیافته کیدکز جناب حقمك اثار قدر
 تندن اولان اصیل و مخدره برقادینك نصل
 بکنلیه جك بر حال و موقعه دوشوراش اولدیغنی
 کورر سکز . خرسیتیانلرك محترم زوجه و عقیفه
 کریمه لرینه دقت ایذکز یالکز کندی خانه لری .

دروننده نظر صفوت و عفتله باقلى لازم كلن
 لطافت حسن و آنلرى مسكراتك تاثيريله سرمست
 اولمش برطاقم كسانك انظار شهوتپرستانه لرینه آماج
 و هدف اولدقلرینی كوررسكز . بو حالده قوانین
 و عادات خرسستیانییه نك موافق عقل و حكمت
 اولدیغنی عجباً تصدیق ایدمه ییلور میسكز ؟
 بوفنسالقلى منع ایچون قوانین و عادات
 اسلامیه نی قبولدن بشقه چاره یوقدر . قواعد خر-
 ستیانییه قرون عدیده دنبری تجربه اولندیغنی حالده
 پرفأنده حاصل اولدیغندن بعد ما قواعد اسلامیه نی
 تجربه ایلیكز . اسلامیتك قلیچ ایله نشر ایدلدیکی
 بختنه كلنجه هر ایکی دین ایچون دو کیلن قان مقایسه
 ایدلدیکی حالده دین مبین اسلامی نشر ایچون دو کیلن
 قان اسلامیت ایچون موجب سین اوله مز . هر ایکی
 دین ایچون قان دو کولمش ایسه ده مسلمانلری سفك
 دمادن و حرکات و حشیانه اجرا سندن طولانی
 خرسستیانلر قدر تقبیحه محل اولدیغنی جزم و اعتقا-
 دنده ایم . رسول الله حضرتلری اسلامیتك قلیچ
 ایله انتشارینی هیچ بروقت تجویز ایتماش
 و استعمار جبر و شدتی و فعل قتلی شدیداً

تقیح بیورمشلردر . اهل اسلامک مساعدات
 مذہبیه اعظاسنه اصلا میال اولدقلری ادعا اولنیورہ
 اوچیوزسنہ دنہری اسپانیانک زیر تصرفندہ بولنان
 ویدی میلیون نفوسی حاوی اولان فلیپین اطہ لرینہ
 کیدوب اورالردہ قاتولیک مذہبندن بشقہ بر
 مذہب نشرینہ چالشکنہ نہ حالہ دوچار اولہ
 جغکزی کوررسکنہ . حالبوکہ خرسٹیان میسیونرہ
 لرینک دخوانہ ممانعت و بونلردن دریغ جایہ ایدہ
 جک ہیچ براسلام مملکتی کورہ مزسکنہ . شمعی یہ
 قدر فلیپین اطہ لرینک مرکزی اولان موویلہ
 کیدن انجیل جمعیتلری مأمورلری شهر مذ کورہ
 مواصلتلرینی متعاقب برطاقی وفات ایتش
 ودیکرلری ایسہ او درجہ لردہ سرعتہ دوچار
 ضعف اولمشلردر کہ بو حال مرقومک بر قاتولیک
 پاپاسنک تشویقی و تحریکیلہ تسمیم ایدلمش
 اولدقلری ظننہ محل و یرمشدر . دیکر بریسی
 ایسہ حکومتک مذہب رسمیسنہ مخالف بر مذہب
 تعلیمہ چالشق تمثیلہ اتہام اولنہرق محبسہ القا
 اولمشدر . براز صکرہ آیینلرینی اجرایہ مساعدہ
 اولنہ جفی ظنیلہ چیندہ کائن پوشوو مملکتندن کلن

بودیست راهبیری بالتوقیف ماللری غصب ووه صادره
ایدلمش وکندیلری چینه اعاده اولمشدر .

* * *

مهتدی محمد ووب افندیك ملاحظه لرینه ونطق لرینه
دائر یوقاروکی فقره ده یازدیغمز شیلرسون نام آمریقا
غزته سنك مندرجاتندن بعضلریدر . لکن مقدمه
کلامزده دخی دنیلدیکی وجهله بومسئله یی
شئونات عادیه دن کبی یازی ویرمکده هیچ ذوقه
اولدیغندن مسئله نك پیشگاه انظار قارئنده توضیحه
یاردیم ایلیه جك نقطه لر بسط ایدلملیدر که بزجه
ملترم اولان منافع دخی حاصل اولسون .
ملاحظات مذ کوره اساساً بر قاج صنفه منقسمدر .
برنجیسی دیانت نصرانیه نك حوایج مدنیه بشریه ایله
توفیق قبول ایده میه جك بردین اولسنه دائر اولان
سوزلردر که محمد ووب افندیك بوکا دائر ایراد
ایلدیکی خصوصات دوه یه نسبت قولاق و بیکه نسبت
بر مرتبه سنده بیله قالمز . بویولده کی ملاحظه لر عالم
مدنیته کجهولی دکدر . زیرا مالک متمدنه و مترقیه ده
نصرانیته دشمن اولانلر بوبابده جلد لر طولومی
شیلریازهرق از جمله فرانسه لی له توتا قسیل « بیلیوتقه

آنتی قله ریقال « یعنی » پاپاسلر خلافتده کتبخانه «
 عنوانیه بویولده کی کتابلردن قوجه برکتبخانه وجوده
 کتور مشدر المان وانکلیرلسانلرنجه دخی بویولده آثار
 نوادردن دکدر . دیمک اولیورکه نطقلرینک
 وملاحظه لرینک بوقسمنده محمد وهب افندی خلقه
 بیلدیکی شیلری یکیدن اوکرتمش اولیوب غایتی
 معلوملری اخطاردن عبارت برخدمتده بولنمش
 اولیور . صنوف ملاحظاتدن ایکنجیسی ایسه اسلا-
 میتک فضائلنه داتر اولان سوزلردر . بومقایسه
 عالم مدنیتک الیوم بالکلیه مجهولی دکل ایسه ده
 یحق معلومی ده دکدر . بالکلیه مجهولی دکدر :
 زیرا اولجه دخی خبر ویرلدیکی وجهله برچوق
 ارباب تتبع وتدقیق اسلامیت حقتنده اجرا ایلدکلری
 تحقیقات نتیجه سننده بودیانت جلیله بی مفتریلرک
 افترالرینه موافق بوله میهرق مقتدر اوله بیلدکلری
 قدر معلومات مستحصله لرینی نشر دخی ایتشلردر .
 انجق حقائق واسعه اسلامیه قیاساً بونلرک تحقیقاتی
 هنوز مرتبه لازمه سنی بوله مامش اولدیغی ایشته
 از جمله مهتدی محمد وهب افندینک بیاناتی میاننده کی
 بعضی غرابدن دخی مستبان اولمقده در . بحث

دو نوب طولاشوب برختان ایله برده طلاق و تعدد
 زوجاتدن خارجه چیقهمامقده در . حقایق
 اسلامییه ایسه بونلردن عبارتیمدر ؟ قلبی وجدانی
 قظیمین ایده جک حقایق اساسیه اسلامییه نسبتله
 بونلر تفرعاتکده اگ عادیلرندن قالدیغنی حقایق
 مذکوریه واقف اولان برفاضل حکمده اصلا تردد
 ایلز . مثلاً مخلوق اولان بر آدم ایله انک خالق
 ارسنده کی مناسبت کی اساسله کیریشیلور ایسه
 کوریلور که ادیان سائرده خالق ایله مخلوق
 ارسنه بر واسطه فعاله و مختاره صوقولمش اولسی
 بر یاندن خالق قدرت و مختاریت طبیعیه و غیر
 مسئوله سنه مخالف و دیگر طرفدن مخلوق حریت
 طبیعیه و مسئوله سنه مغایردر . نه قولک بحق
 قوللقونه خالقک بحق خالقک ایده مامنی مستوجب
 اولان بو وساطت فضولیه یه « دین » نامنی ویرم
 میلک عقلا دخی بعید کوریلور . بوجهتک شو
 قصصانی ایچون دخی دنیلور که : شمدیلک هنوز
 مقدماتنده بولنان بوتدقیقات ایلرویه کوتورلدکجه
 اویولده کی حقایق دقیقه اساسیه یه دخی وقوف
 حاصل اوله رق مطلوب تتم و تکمل ایدر . معهنه ا

ملل مترقیہ و متمدنہ مدقیقلرینک بویولده کی
 تحقیقاتنی تهوین و تسهیل قضیه سی اهل اسلامک دخی
 وظائفی میانہ داخل اوله جغی لزومنی انکاره مجال یوقدره
 مهتدی فاضلاک ملاحظاتنک او چنجی صنفی اسلامیتک
 قلیج قوتیلہ تأسس ایلدیکی و مسلمانلرک علی العموم
 باربار اولدقلری و عمر لرندہ بر کره اولسون بر
 خرسنیانی قتل و لحمنی اکل ایتمدکجه جنته کیره میه جکی
 حقیقده کی ظنلرکی تاریخه و جغرافیایه عاندشیلردر
 مسئله نک بوجهتندنه محدودب افندینک نه حیستکاران
 اهل اسلامک هیچ براندیشه سی اوله مز • زیرا
 تاریخ و جغرافیایه عاند اولان بومسئله بی حل
 خصوصنده اختیاج کور یلن همت یالکز اسلامیت
 دوستلرینک همتی ده اولوب قاله مز • موجود
 اولان علم تاریخک تصحیح و اکمالنه دینلی دینسز
 کافئه ار باب علوم همت ایتمکده درلر • بابل و آثور
 و مصر و فرس قدیم تاریخلری کی مأخذی غائب
 اولمش تاریخلر بیله کشفیات آرکئولوژیقیه دن
 استدلال درجه سنده کی کفترلرله تصحیح و اکمال
 اولندقلری حالده تاریخ اسلام کی مکمل مقید اولان
 بر تاریخمی تصحیح اولنه میه جق؟ تاریخ اسلام تصحیح

۴۰

اولدینغی زمان بتون جهان کوروب اکلایه جقدرکه
اگر اسلامیتک نصرانیتی محو ایتسی مطلوب
اولسه ایدی اسلامک داخل اولدینغی برلرده برنفر بیاه
خرستیان قالماسی لازم کلور ایدی . ممالک
مذکورده ادیان سائرہ سماویہ نیک زمانمزه قدر
بقاسی ایسه انجق سایه لطف و حایه شرع اجدیده
میسر اولشدر .

شوایضاحات احقرانه مزدن محمد وهب افندینک
ملاحظاتنده کی اصابت وقوت انظار قارئنده
تعین ایدنجه مومی الیهک اسلامیتی آمریقاده نشر
خصوصنده کی امیدلرینک قوتی دخی پک قولای
نظرلرمزده تعین ایدر . زیرا کور بلورکه ممالک
متمدنده نصرانیتک موجب اطمینان اوله مدینغی
واسلامیتک کندی علیهنده ایدیلان افترالردن
مصونیتی مسئله لری مقدمه تعین ایلش اولدیغندن
بو حالده محمد وهب افندی کبی بعض حیثکاران
کندیلرینه احتیاجات مدنییه به متناسب برقانون
مبیین تکلیف ایلدکلری زمان حسن تلتیمده دوچار
معانده اولیه جقدردر .

ینه بومسئله به تعلق اولان فقراتدن اولمق اوزره
شونیده حکایه ایدهلم که :

۴۱

اورو پاچه نصرانیتک کیتدکجه انظار اعتباردن
 سقوطی اوزرینه غیرت نصرانیه صاحبی بر اوروپالی
 ایله وقوعبولان محاوره مزده مومی الیه :
 — اورو پا هیئت اجتماعیه سنک اخلاقنده
 اطوارنده کوریلن بوزوقلغی نصرانیتیه اسناد ایتمک
 نه قدر حقسزدر ! بونلره سرخوشلغی قاری
 فحشی وسائر دینی توصیه ایدن نصرانیتیدر ؟ انجیل
 شریفی اوقویکنز اورو پانک شمدیکی مدنیتی ایله
 احکام اناجیل ارسنده برمناسبت بوله بیلور میسکن ؟
 دیش ایدی • واقعا سوزک بودرجه می پک
 طوغریدر • لیکن اناجیل موجوده بر هیئت
 اجتماعیه نکه کی قانونلره تابع اولمری لازم کله چکی
 حتمنده هیچ احکام یوقدر • احکام مذکوریه
 بر شریعت الهیه دن آلیه وبده کندی عقللرندن
 اویدورمش اولان قومک حالی دخی بوندن بشقه
 اوله بیلورمی ؟ بونقصانی احکام دخی ایشته مدنیت
 حاضر نکه معنویاتی بوزولمق امرنده ارانه تأثیر
 ایتمدر • بونی مناظر منک نظر انصافنه عرض
 ایدنجه :

— واقعا نصرانیت یالکنز اخوت و شفقت

توصیہ سنده بولنوب یوقسه انسانلرک اصول و قوانین
معیشتنه قارشما مشدر !

دیه اثر انصافی اورته یه قویمش و فقط هر
حالدہ اوروپایه و آمریقایه خرسٹیانلقدن بشقہ
بردین ادخالی قابل اولہ میہ جفی اعتقادندہ ثبات
کوستر مشدر .

شمعی بو غیرت نصرانیہ صاحبک شو اعتقادینہ
مقابل محمد و دب افندینک دہا نہ کبی تصور لردہ
امید لردہ بولندیفی کورمک ایچون سوزی ینہ
سون غزته سنہ براقہ لم دہ انک مندر جاتی کورہ لم :

*

* *

سون غزته سی مہتدی محمد الکساندر روسل
و دب افندینک ہندستاندہ حیدرآباد شہرندہ عقد
اولنان برقونفرانسدہ کی سوزلرینی دخی اورادن
الدینی برمکتوب اوزرینہ بروجہ آئی خلاصہ ایلپورہ
» تشبثدہ کویا یالکزکندیم علاقہ دار بولنیورم
دہ جناب حقک ہیچ بردخلی یوقدر کبی دین مبین
اسلامی آمریقادہ نشر و تلقینہ نصل موفق اولہ بیلہ
جکمی بدن بالدفعات سوال ایلدی لرہ حتی بعض
کسہ لر » امریقالیلر طریق ترقی و تمدندہ خیلی

ایلرویه کیتیش و فنکر و معلوماتلری دائره سی توسع
 ایتیش بر خاق اولدیفی جهتله دین اسلام قبول
 ایده جکوری پکده مأمول دکدر « دیه تشبثده
 نائل موفقیت اولمقلم مشکوک ایدوکنی یوزمه قارشو
 سویلدیلر . بوفکر لر بو ظنلر دین مبین اسلامک احکام
 حقیقیه سنه عدم و قوفدن نشات ایدر لر . احکام
 وقواعدی لایقیله بیان و ایضاح ایدلدیکی حالده
 آمریقالیلرک اسلامیتی قبول ایده جکوری پک مأمولدر
 بوفکر و ذهابم از جمله اهالی مرقومه نک ترقی
 طرفداری و ذکی آدمرا اولمندن ایلر و کلور . دین
 مبین اسلامک یالکز جاهل و ظنون باطله یه ذاهب
 اولانلرک افکارینه توافق ایده بیله جک بر دین اولد .
 یعنی فکر و اعتقادی پک یا کلشدر . بومباید بر کون
 بریسی بکادیتش ایدی که « آمریقالیلرک شرق مسلمان
 نلری کبی کونده بش وقت نماز قیله جقلمینی اوروج
 طوته جقلمینی تعدد زوجات و طلاق قبول ایده .
 جکلمینی ظن ایدر میسکز؟ » آمریقادا اینی و معقول
 اولان شیلری درک و تقدیر ایده جک ارباب درایتدن
 بیکلرجه آدم بولندیفنی بیلدیکم ایچون امید ایدرم که
 جناب قادر مطلق حضرتلرینک قدرت و عظمتی هندنه

۴۴

وسائر محالرده اولدیغی کبی آمریقاده دخی قویاً
 حس ایدیله جکدر . بزاسلامیتی اهالی به ممکن مرتبه
 ساده و اصول مناظره به موافق صورتده ارائه ایله
 حصول موفقیتی لطف الهییدن تمنی ایلرز . طلاق
 و تعدد زوجاته متعلق احکام شرعیه نك شرقدہ نصل
 تطبیق و اجرا اولدیغی پک ای بیلیورم . اکر
 احکام مذکوریه تمامیله توفیق حرکت اولنمیور
 ایسه طلاق و تعدد زوجاندن نتایج حسنه حصولی
 مامول اوله مز . فقط ظنمه کوره آمریقاده طلاق
 و تعدد زوجاتی هیئت اجتماعیه مزجه صورت معقوله
 ومدبرانده اتخاذ و قبول ایدرایسه ک بونلرا هالیمزک
 دوچار اولدقلری فنالقلری منعه یکانه برچاره در .
 حقوق زوجیه به عدم رعایت سرخوشلق و بوکامائل
 سوء احوال آمریقایی برباشدن برباشه احاطه ایتشدر .
 قوانین خریستیانیه یوزسنه بیوده یره بومساوی بی محو
 ایچون اوغراشمش و بونلری تزیددن بشقه بر نتیجه
 حاصل اولماشدر . بناء علیه اسلامیت ایله قوانین
 اسلامیه نك هیئت اجتماعیه مزی بوقبایح و مساویدن
 تخلیص اید، جکنی قویاً ظن ایدرم . قطعياً امید
 وارم که بش سنه طرفنده آمریقاده شمدی به قدر

دنیاده مثلی نامسبوق صورتده سلیم القلب ودرجه
مفرطهده غیرت دینیهیه مالک مسلمانلردن متشکل بر
هیئت قویه وجوده کله رک براخوت اسلامیه عالمی
مشاهده ایده جکز . آمریقاده دین مبین اسلامک
احکام وقواعد حقیقیه سنی ایضاح و مسلمانلره بوبابده
معلومات عمومیه اعطا ایچون مکمل اسبوعی برغزته
ایله عمومه آچیق برکتبخانه و مطالعه سالونی و کتب
واوراق لازمه نیک طبعنه مخصوص بر مطبعه و هفته ده
برایکی ویادهای زیاده قونفر انسلر عقدیچون بر اجتماع
سالونی تاسیس و تشکیل ایتمک فکرنده یز . بر زمان
اسلامیتک شان و عظمتی شهر تکبر آفاق اولمش ایدی .
او وقت عالم اسلامیت بدایع آثار عالییه نیک مهد ظهوری
و علوم و صنایعک مرکزی ایدی . اسلامیت انسا
نلری احاطه ایدن ظلام صحاب جهالتی دفع و رفع
ایله کندی لرینی شهر اه مدنیته سوق ایتدی . عجبا
تاریخ بزه بویله برحالی تکرار کوستره حکمیدر ؟
بوراسنی لطف حقدن امید ایلمکده ایم .

*
*

اشبو حیدر آباد نطقی بومبای نطقی قدر بیوک
دکل ایسه ده جالب نظر دقت و اهمیت اولان نقطه لری
اولکیدن دهای زیاده در .

اولا محمد وهب افندی تشبثاتندده موفقیتی حقدن
 تمنی ایلیورکه اک بیوک جای امیدبوراسیدر • زیرا
 بو خصوصده یالکز اقتدار مادیدن امیدوار اولمق
 لازم کلسه ایدی میسیونر لک تشبثاتی نتیجه مکمله
 انتاج ایتلی ایدی حالبوکه آفریقا و هندستانده
 انتشار اسلام خصوصنده اصلاصنع بشر یوقدر دینلسه
 بحادر •

دین اسلامک آمریقا ده انتشارینه امریقا
 اهالیسنک ترقیلری مانع کورلمسی پک تحفدر •
 طریق ترقی و تمدندء یول المش و فکر و نظر لری
 آچمش اولان خلقتک قبول ایدهمیه جکلری و حتی
 ایدهمد کلری دین بزم دین اسلام دکل بلکه خر-
 ستیانلقدر • ایشته فعلاوماده کوریلیرکه اوروپا
 و امریقا ده علوم ریاضیه و طبیعیه و عقلیه ایله تنویر
 فکر و نظر ایدنلر نصرانیتی قبول ایدهمیوب بونلرک
 هربری بردر لومسلاک سقیم و یامستقیم حکمته سالک
 اولیورلر و خرستیان عنواننی المنی کندیلر نجه موجب
 عار بولیورلر • برطاقم جاهل و ظنون باطله یه معتقد
 ادملرک ایشلرینه کله بیله جک دین دخی نصرانیتدن
 بشقه نه اوله بیلورکه نان مقدسک عیناً اجزای

الوهیتدن بر جزوی می اولدینی یوقسه ا کاصور سائره
 ایله می متعلق بولندیغی طرزنده هیچ بر عقل سلیمک
 قبول ایدهمیه جکی حتی ا کلایه میه جفی خصوصاً صاده
 « بونلری ا کلامق مطلوب دکل همان ایمان ایتمک
 هم ده علی العمیا ایمان ایتمک مطلوبدر » سوزینی
 کنیسای نصرانی رسماً سویلر و کتابلرینه دخی یازار .
 اسلامیت ایسه بالعکس علما و حکما و ظرفادینیدر .
 ظنون باطاهینی و ظنون مذکور دنک عادتاً بر علم قدیم
 صورتنده تعینی دیمک اولان سحر و سائره بی انجق
 قرآن ابطال و الغایبلشدر . مسائل بدیهیه تاریخیه دندرکه
 اوروپاده قادیندن ارککدن پک چوق کسه لر سحر
 باز دیه اتشلره یا قلمش و سائر کونه عقوبتلر ایله اعدام
 اولمشدر . سحر دن بیوک ظن باطل اولماق لازم
 کلدیکنه کوره کلیسانک بو سحر باز لری اعدام ایتمسی
 ایشته او ظنلره کندیسی دخی وجود ویرمکدن نشأت
 ایتمش اولزمی ؟ اما پس پایکان اهلیده بعض مرتبه
 قوجه قاری اعتقادی نوعندن براز او هام وار
 ایمش . بونلرک منشی تحری اولنور ایسه پک
 قولای کوریلورکه انلرینه نصرانیتدن یهودیتدن
 انتقال ایلش لردر . زیرا بونلری نصاراده

مع زیاده موجود بولورسکز که انلرده وجود لری
 مسلمانلردن اقدم اولدیغی ده بدیهیاتدندر .
 اسلامده بونجه حکما کلدیکی حالده هیچ بریسی
 اوروپا فلاسفه سنک یاپدق لری کبی اسلامیتی ردوانکار
 ایتمش لردر . ابن الرشدر ابن سینالر عبدالقادر
 کیلانیلر جلال الدین رومیلر محی الدین ابن عربیلر
 وامثالی علما و حکما وسائر یوز لرحه کبار اولیاء
 « ورثه انبیاء » عنوان شریفنه علم و عرفانلرینک
 وفرتی و فضل و حکمتلرینک کثرتی ایله بلا اشتباه
 لایق واحرا اولوب بونلرک هیچ بریسنده ظنون
 باطله دن اثر کورلیوب دائماعکسنی ترویج ایتمش لردز .
 بزده دین علیه قیامی کوریلن ادملریالکز باطنیه
 اسماعیلیه کیلردر که بونلرک علی العاده اشقیاء
 مقوله سندن اولوب عبادالله اوزرینه تسلطدن
 ومالترینی و عرضلرینی کندیلرینه مباح ایتمکدن
 بشقه هیچ بر فکر واندیشه لری اولمامشدر . ایوم
 اوروپاچه بونلرک امثالی نهیلیست و انارشیت دینلن
 حریفلر اولوب انلرک خرس تیانلغه و یا خود علی اطلاق
 دینه تعلق لری و اصل مقصد وامللری نه دن عبارت
 ایسه بزده کیلردخی عینیه اوله ایدیلر .

بو حقیقتلر و حقایق کثیره سائره نظر تأمله
 النور لر ایسه محمد و دب افندینک آمریقایلر ده کی
 فکر ترقی و تیقظدن امیدوار بولنسنده کی اصابت
 حقیقه تسلیم اولنور . آمریقایلرک نماز قیلوب
 اوروج طوته جقلرینی و سائر احکام اسلامیه یی
 اجرا ایلیه جکلرینی نه دن مأمول ایتیه لم ؟ بونک
 ایچون نه مانع واردرکه مأمول ایتیه بیله لم ؟ مشاغل
 مدنیه می ؟ وای ام اسلامیه ده مشاغل مدنیه
 یوقی ایدی ؟ بونجه محاربات عظیمه یی بو قدر
 مراسلات تجاریه یی تعداده صیغمز اختراعات
 صناعیه و کشفیات علیه یی تاریخلرینه قید ایتدیرمش
 اولان ام اسلامیه فرائض شرعیه یی اجرایه مانع
 کورمشلرمی ؟ حالبوکه شرع احدیده بوبابده
 تسهیلات دخی واردرکه تبعات و تحقیقات ایلرو-
 له دجه انلر دخی میدانه چیقاریله رق محمد و دب
 افندی کییلرک امیدلری برقاتدها قوت بوله جقدره .
 آمریقایلر کی ملل متمدنه نك بش وقت نماز
 قیلوب اوروج طوته بیله جکلرینی امید ایتیانلر
 مطلقا بونلرک حسب المدنیه چوق چالشمغه مجبور
 اولدقلرینی نظر حکمته المشلر درده انک ایچون

۵۰

بو حکمی ویرمشلرددر . حالبوکه حکمت اسلامیه
 انوار عادیه و طبیعیه کبی برنورددر . اندن اوزا قجه
 بولنانلر پارلاقلی حسدیلله ینه انی کوررلر ایسه ده
 اومشکات انوار الهیه نیک تنویر یله کندی اطرافلرینی
 کوره مزلر . مشکاته یاقلاشدقجه بوده میسر اولور .
 بو تمثیلجه اورو پالیر و آمر یقالیر کبی اسلامیتی
 اوزاقدن اوزاغه هنوز یکی مشاهده ایدنلر
 اوضیایه برازدها تقرب ایلدکجه اطرافلرینی ده
 کوره رک برطاقم حقایق وله بمخشایه واصل اوله-
 جکلردر که حقایق مذ کوره نیک بریسی ده « ثروت
 و سعادت چوق چالشمقله دکل عنایت حقه نائلیتله
 حاصل اولور » دستوریدر . بو کبی حقیقتلری
 حقایق اشیادخی کندیلرینه عیاناً اثبات ایده جکلردر .
 کوره جکلردر که ایشته عالم ترقی و تمدنده عموم
 انسانلرک قوللرینک قوتنی چالشمغه حصر ایلدکن
 فضله قول قوتنه حیوانات قوتلرینی بخار قوتنی
 دخی ضم ایتمش و بیک آدمک بریلده کوره میه جکی
 ایشی ما کنه لرینه برکونده کوردیرمک یولنی بولمش
 اولدقلری حالده دخی مملکتلرنده فقر و ضرورت
 جمله بی حیرتده براقه جق درجه لره وارمشدر .

پك چوق آدملىر آچلقدن هلاك اوليورلر . اسلاميت
 دائره سنده ايسه هيچ ده حال بويله دكلدر . اما
 مقصد او مساعى به حسب الاسلاميه لزوم اولديغى
 سويلك دكلدر . « صحرا ده كى زنبق لره باقكز ا كيرمد .
 كلرى طوقوم دقلرى حالد نه كوزل كينيورلر .
 كو كده او چان قوشلر اكد كلرى بچمد كلرى
 حالد ينه آج قالمزلر » طرزنده كى سوزلر قرآن
 كريمده يوقدر اناجيل موجوده ده واردر . قرآن
 كريمده ايسه « انسان اچون محصول سعيندن
 بشقه نصيب يوقدر » قاعده سى قونيله رق فقط
 انسانلر الله ايمان وتوكل ايله سى وغيرت ايدرلر
 ايسه الله دخى انلره معاونت وعنايت ايدرك
 مسعود اوله جقلرى اساس حكمتى قونلشدر . بناء
 على ذلك اوروپا و آمريقانك شوترقيات مساعى
 پرستيسى برده حليه اسلاميته تحلى ايدر ايسه
 ارباب مساعى كندى محصول سعينلرند خيرو بركت
 كوره رك محصوللرى احتياجلرينه اوقدر كفايت
 ايلر كه زمانلرى دخى مشغوليتلرينه كفايت
 ايلد كدن فضله عبادت اچون ده برچوق زمانلرى
 قالور . اسلاميتك بوكى كرامات و معجزاتى عاداتا

مادیات بدیهه دندر اما پک چوق کوزلرده پرده
 غفلت مانع رؤیت اولورده بونلر کوريله مز . یوقسه
 اسلامیتک نصل برکبارلق و ظرافت محضه اولد .
 یعنی کورنلر تذوق ایدنلر دنیاده مسلمان اولمق
 سعادتنی هیچ برشیده بوله مز لر . انسانک مسلمان
 اولدقدن صکره حقیقی بختیارلغه ممکن دکل نائل
 اوله میه جفنه یمین ایدر لر . هذا من فضل ربنا !
 ایشته بورایه قدر ایضاح ایلدی کمز نقطه لر
 هب مهتدی محمد وهب افندینک تشبثاتنده کی
 امید موفقیتی میدان ثبوتیه قویه جق شیر اولوب
 هله نشر اسلامیت ایچون بر مجموعه اسبوعیه نشری
 و کتابلر تألیف و ترجمه سی و مطبعه و کتبخانه و مطالعه
 ضالونی و قونفرانس صالونی تأسیسی کی شیر
 دخی تام اسباب مکمله و علت تامه حکمنده بولند .
 قلرندن نیتده دخی خلوص اولدقدن صکره بوایشده
 عقلاک قبول ایده میه جکی هیچ برجهت امتناع
 کوريله میور . نه حاجت بودفعه سنده محمد وهب
 افندی موفق اوله مز اینه یارین احمد فلان
 افندینک ده موفق اوله میه جفنی حکم قایلیدر ؟
 انکاترده عبده غویلیام افندیدن اول دخی

مسلمان یوق دکل ایدی . کندی خانه سنده اتخاند
 مسجد ایتش انکلیرلر وار ایدی که اورالرده
 مسلمانلر دخی نماز قیلشلر ایدی . عبدالله غویلیام
 بو حال بر جاعت درجه سنه قدر وارد یردی .
 اخلافی دها زیاده تعمیم ایدرلر . امریقاده دخی
 بو تدریجات حصوله کلور ایسه استبعاد اولنه من .
 زیرا هرشی اوقات مخصوصه سنه مرهون اولدیغندن
 انلری هیچ برکسه نه استعجال ایده بیلورنه استعجال!
 شمعی سوزی ینه سون عرتنه سنه براقه لم که
 مذکور غزته قوجه مهتدینک بومبای وحیدر آباد
 شهر لرنده کی نطقلرندن ماعدا لاهور شهرنده دخی
 ایراد ایلدیکی برنطقی کچن شباط آینده کی نسجه لرینک
 یریسنده یازیور :

* * *

سون غزته سی دیورکه :

« دین مبین اسلامی نشر ایتک تصورنده بولنان
 مهتدی محمد الکساندر موسیو « روسل ودهب »
 میلاد عیسی یورطیسینی لاهورده کچورمش و شهر
 مذکور محکمه عالیه سی رئیس « مالای ایله
 پنخش » مسافر اولمشدر . مومی الیه البسه اسلامیه یی

لابس اولدینگی کبی ناصیه حالندن اسلامیتی تمامیه قبول ایتدیگی اکلشلیورهنوز چتال و بیچاق ایله طعام ایدیورودیز چوکوب او طور مغه آلیشه میوب یالکز لحم خنزیرا کلندن و مسکرات استعمالندن اجتناب ایدیور مومی الیه مسلمانلردن مرکب برجم غفیر و « انجمن حمایت اسلام » جمعیتی اعضاسی طرفندن کمال شوق و خواهشله قبول اولنش و کانون اولک یکر می ایکنجی کونی و قوعبولان بر اجتماعده حاضر بولنه رق امریقاده دین مبین اسلامک نشر و تلقینی حقنده کی تصوراتنی ایضاح ایله دیمشدرکه :

« هندستان مسلمانلردن یوز بیک رویه « اوتوز بش بیک دولار » طوپلایه جغمی امید ایدیورم . بعده شیقاغوده برجامعشریف ایله بر مکتب تأسیسی ایچون شهر مذ کوره کیده حکم . دین اسلامی نشر و تلقینه چالیشه جق انکلیرلسانه آشنا بعض ذوات دخی بنم ایله برابر اورایه کیده . جکاردر . سرکی اثناسنده شیقاغویه کله جک اولان برچوق مسلمانلر عظیم بر جمعیت اسلامیه تشکیل ایده جکار و بوضورتله غربیلره دین اسلامک

مراسم و آیین محاسن قریننی کوستره جکار در .
 بومراسم و آیین امریقا و اوروپا سیاحینک دائما
 نظر دقتلرینی جب ایتدی . نمازده تلاوت
 اولنه جق آیات کریمه و سائرہ نغمات و الحانی
 غایت لطیف اولان لسان عرب اوزره اوتونه جق
 ایسه ده زیاده سامعین جلب ایچون جمعہ کونکی
 خطبه انکلیرجه قرائت اولنه جقدر . قاهره
 علماسدن انکلیرجه بیلور مقتدر برقاضینک خطیب
 مخصوص صفتیله هیئته ترفیق ایدلمسی محمقدر .
 اسلامیتجه امام و خطیبک و ظائفلری یکدی کوندن
 دائما فرقلی بولندیغی جهتله امامک انکلیرجه یه
 آشنا اولسی اقتضا ایتمز . قتولک کلیساسنده
 لاتینجه اجرای آیین اولندیغی کبی جامعه ده دخی
 لسان عرب اوزره ادای صلات ایدیله جکی جهتله
 اقتدارندن زیاده حسن صدایه مالک برامام انتخاب
 اولنه جقدر «

« قرآن کریمک انتشارینه کلنجه علمای اسلامیه
 طرفندن ایدلمش یکی برترجه سنه دسترس اولنجه یه
 دکین موسیو « سال «ک ترجمه سنک اهون فیثاتله
 طبیعیه اکتفا قلنه جقدر . عقائد اسلامیه یه دائر

بعض کتبه لزوم وارد در امر بقاده پورتن پروتستا-
نلرینک قضا و قدر حقنده کی اعتقاد لری اعتقادات
اسلامیه یه پک مشابه اولوب بوایسه تشبثک نتیجه
پذیر اولسنی تسهیل ایده جکدر «

بو اجتماعده حاضر بولنان برانکلیر طرفندن
وقوع بولان سؤاله جواباً موسیو ووب « امر
مسنون ختانیق امریقاچه قبول واتخاذای لازم
کلیه جکی برطاقم علمای اسلامیه طرفندن بکا اخطار
اولندی بو عادت امریقا موسویلری بیننده جاری
ایسه ده یالکز چوجقلمر حقنده اجرا اولنمقده دره
بوکا دائر آیات قرآنیسه ده برکونه صراحت
اولمدیغی کبی حضرت سیدالابرارک دخی زمان سعد
اقتران طفولیتلرنده امر مسنون ختان ایله بالذات
تبرک بیورمش اولدقلرینه دائر برخبر صحیح یوقدره
امریستار شهری اهاالیسندن وارباب فضل و معلو-
ماتدن برذات اون یدی پیغمبرک مسنوناً طوغدقلری
کبی جناب فخر کائنات علیه ازکی التحیات افندمن
حضرتلرینک دخی بالطبع مسنون اوله رقی پرتوبخمش
عالم شهود اولدقلرینی سوبلشدره مع هذا بو عادتک
ممالک غریبه جه قبول واتخاذاینه لزوم کوره هم

تعدد زوجات اصولنك امر يقاجه قبولي عديم
الامكاندر زيرا مورمونلرجه بو عادت قوانين
مملكته مخالفدر مألنده اداره لسان ايتشدر «
مالاوي عبداللطيف دخی جواباً تعدد زوجات
اسلاميتك شرائط اساسيه سندن دكلدر زيرا حضرت
پيغمبر عليه الصلوة والسلام افندمن حضرتلرينك
بوکا صرف سياسي برطاقم مطالعاته مبنی رغبت
بيورمش اولدقلى ارباب درایت ومعلوماتدن
اولان بالجمله مسلمانلرجه متفق عليهدر « ديمشدر .
محمد الکساندر افندی امر يقاده افکار جديده
اصحابي تعدد زوجاته ميال ايسه لرده بوتشبدن
حصول موفقيتي تأمين ايچون امر يقاده اسلاميتك
تعدد زوجاتك عليهنده بولنسي لزوم مطلق حکمنده
ايدوکني سويشدر مومي اليه « سوات » اخوند
محترمك بعض متبرکاتني زيارت ايدجک و دعوات
خيريه سني استجاب ايچون مومي اليهک خلفي اولان
« مانکی منلا » نك زيارتنه کيده جکدره . فقط
منلاي مومي اليه موسيو و هبک پنجابه مواصلتنه
دکين امر يقا قطعهنسك موجود اولديغني اصلا
ايشتامشدر هند مسلمانلرندن بعضيلري موسيو

وہبک تصور مالیسی حصول پذیر اولہ جفندہ
 شبہہ ایدیورلرہ برطاقم مسلمانردخی بعض محلہ
 اخطاراتی حاوی محررات عمومیہ کوندرمشردردہ
 لوندرہدہکی ساظنت سنیہ سفیری اخیراً لیورپولندہ
 موسیو کویلیامک جامعشریفی زیارت ایتش
 وقالکوئہ محکمہ عالیہ سی حاکی سیرسیدامیرعلی یہ
 مکتوب یازہرق امریقادہ نشر دین مبین حقندہکی
 تشبثک التزام اولتمسنی توصیہ ایشدرہ غجبا دین
 اسلامی نشرہ چالیشانلرک امریقادہ انکاترہدن
 دہا زیادہ نائل موفقیت اولہ جقلری ظن واعتقا۔
 دندہ بولنسٹنہ ومہتدی موسیو ودبہ بوتشبثدہ
 لیورپولندہکی موسیو کویلیامدن زیادہ کووہ نلسٹنہ
 سبب ندر؟ ہر تقدیر غریب اولہ بیلور ایسہدہ
 ییک سکز یوز طقسان اوچ سنہسندہ شیکاغودہ
 برجامعشریف کوریلہ جک ومنارہسندہ دخی مؤذن
 وقت صلاتی اعلان ایچون « الصلوۃ خیر من
 النوم » دیوندا ایدہ جکدرہ۔

لکن برامریقالی کنیش البسہنی لابس اولدہ
 یعنی حالہ برجامعشریفدہ کعبہ معظمہیہ متوجہاً
 ویز چوکوب «اللہ اکبر» دیوندا ایدہ جکمیدر؟

۵۹

بوو اسی دہ کوریلہ جکدر ہر حال دہ غیور و مقدم
وہ پک رو بیہ لڑہ دکاسہ بیلہ ملیو نلر جہ مسلمانلر کدعاسنہ
استناداً مملکت کزہ کلہ جکندہ اصلا شہہ یوقدرہ

*

* *

سون غزتہ سنک یوقارودہ کی افاداتی اوزرینہ
سویلیہ حکمز سوزلر پک آزدرہ محمد و دب افندینک
البسۃ اسلامیہ بی تلبس ایتمدیکی حقندہ کی سوزلری
« فرانق لسلیس ویقلی » نام امریقار سملی غزتہ
سندہ مندرج بولنان تصویر ی ایلہ متناقضدرہ
حق عاجزانہ مزده توجہی بولنان برذات مہتدی
مومی الیہک رسنی حاوی اولہرق بوغزتہ نک بر
نسخہ سنی طرفزہ کوندر مشدرکہ اندہ مندرج
تصویر صارقلیدرہ فقط البسہ فرنک کوملکی
وبیون باغی و پالطو لیدرہ

ترجہ قرآن بختنہ کلنجہ قرآن عظیم الشانک
موجود ترجمہ لری مطلوبہ کفایت ایدمیہ جکلری
کبی بروجہ مطلوب ترجمہ دخی محالہ قریبدر اولسہ
اولسہ مختصر تفسیر ترجمہ سی مطلوبہ توافق ایدمہ
میلورکہ تفسیر سز قرآن دن اجانب دکل آ اولور اولر
اسلام بیلہ مقاصد قرآنیہ بی تمامیلہ ا کلایہ مزہ

*

* *

« استبشار » سرنامه سی التندہ یازمقدہ اولد۔
 یغمن اشبو مقاله مفصله و متسلسله نك زمینی
 تشکیل ایدن معلوماته دفعه دسترس اولمش بولنسه
 ایدك مقاله مزك تقسیماتی دها منتظم اوله رق بناء
 علیه اول سویلنه جك شیلرك صکره یه قالمسی
 و تأخیری لازم کلن بعض ماده لرك اول سویلنسی
 کبی بر درجه یه قدر مکملیت انتظامه مانع اولان
 حالر وقوعه کلز ایدی . لکن معلومات مذکوریه
 پیدرپی دسترس اولیشمن یعنی مقاله مزك بر قسمی
 یازلدقدن صکره اخبار جدیدیه نائل اولمقدہ
 بولنیشمن مقاله مزده بر تألیف منتظمه لایق حسن
 ترتیب بولنه مامسندن طولایی البته بزى معذور
 کوسترر . بومسئله عالم کونده هنوز یکی حادث
 پك تازه احوال دن اولسیله بر باقه کوره مباحثك شویله
 کلیشی کوزل دیزیلوب یازیلی ویرمسندہ دخی
 کندینه مخصوص بر لطافت بولنه جفنی و بولند یعنی
 ارباب دقت تقدیردن کیرو طور مز لر .
 ایدی اک صکره امریقادن آلد یغمن معلوماته
 وسون غزته سندن مقطوع اوله رق بزه کوندریلن
 مارچہ لر محتویاتنه کوره مهتدی محمد الکساندر

روسل ووب هندستانك بومبای وحیدر آباد
 و لاهور و سائر بلاد جسمیه سنده کشت و گذارینی
 اکمال و اورالرده کی اهالی مسله ایله ینه اورالرده
 پیدا اولان پروتستانلره ایراد ایلیه جکی مقالاتی
 اتیان و اتمام ایتدکن صکره آمریقایه مرورایدرك
 نیورقه واصل اولمش و اوراده انک اخص احبا
 سندن و وقتیله سیام آمریقا قونسلوسی اوله رق
 ممالک شرقیه اسلامیه پی ده بالتبع دین مبین اسلامه
 میل و انجذاب اصحابندن بولنان میرالای « داویدب
 سیکل » ایله ملاقات ایشدر . آمریقا اهالیسی
 میاننده نشر اسلامیت آرزوسنی میرالای مومی ایله
 بیان ایلدکده محمد ووب افندی دوستی طرفندن
 بالطبع تقویه امیده مدار اوله بیله جک بر جوابه
 نائل اوله مامش ایسه ده غیرتلی مهتدینک اصل
 رجاسی نیورقده اهالی به ایلك ویره جکی قونفرانسی
 میرالای مومی ایله نامنه وینه انک خانه سنده
 ویرمک و اهالی بلده به انک طرفندن پره زانته
 « تقدیم و توصیه » اولنق صورتندن عبارت
 بولنسیله داویدب سیکل طرفندن بورجاسی قبول
 اولنمشدر .

بوصورتله وقوعه کلن تهیات متقدمه اوزرینه
 مهتدی محمد و دب افندینک نوپورقده و یردیکی
 ایلك قونفرانسك زمانی سون غزته سنك مقطو-
 عاتنده « دون اقشام » ديه تعین اولنمش ایسه ده
 مقطوعات مذ کوره اوزرنده تاریخ بولنمديغندن
 بودون اقشامك هانکی دون اقشام اولدیغی مع-
 التأسف تحقق ایده مامشدر. زیرا یکی دنیا ده اسلامه
 ایلك دعوتك هانکی تاریخده وقوعه کلدیکی مسئله سی
 بزجه البته اهمیت و یریه جك مسائلدندر. شو قدرکه
 امریقادن بزه بو خبر لری و مقطوعات کوندرن مخبرك
 تحریراتی « فی ۷ مارت سنه ۱۸۹۳ » ديه مورخ
 اولدیغندن ایلك قونفرانسك دخی تاریخ مذ-
 کوردن برقاچ کون اول وقوعه کلش اوله جفی
 استخراج اولنه بیلور.

سون غزته سنك روایتنه کوره میرالای داویدب
 سیکل شو ایلك قونفرانسه ینه کندی احباسندن
 و معلومات و افکار عمیقه اصحابندن بعض ذواتی
 صورت مخصوصه ده دعوت ایتمکله برابرصالو-
 نلرینی عموم ایچون دخی آچیق بولندیرمش اولد-
 یغندن طلبه علومدن و غزته محرر لرندن دخی برچوق

ذوات اشبه ايلك قونفرانسه حاضر بولمشلردر.
 فقط ينه سون غزته سنك افهام ايلديكي وجهه
 ذوات مجتمعه كويا برانسان عرب قيافته كير مينجه
 مسلمان اوله مز ايمش كبي برظن واعتقاد ايله
 قارشولرينه عرب قيافتنده برآدم چيقه جفنه منتظر
 ايكن برده سياء پانتالون وفراق وبياض بيون
 باغى والديومن ايله سواره « مسامره » قيافتى
 لابس برآدم چيقى ويرنجهدوچار حيرت اولمشلردر.
 بو حيرت سون غزته سنك بوفقره يي يازان محررينه ده
 كلش اولملى كه كيفيتك بوجهتنى :

« خرسديانلره دين مابين اسلامى قبول ايتديرمك
 آرزوسنده بولنان بر كسه نك سواره البسه سيله
 تويورق صالونلرينك بريسنده برچوق سامعين
 حضورنده دين اسلامى تلقين ايتديكنى كورمك
 وايشتمك نادر اواقع اولور برشيدر . محمدالكساندر
 روسل وه بي عرب البسه سنده كورمك اميدنده
 بولنانلرك اميدلرى بوشه چيقمشدر »

سوزلريله يازمشدر . بز آمريكا اهاليسنك
 يويله برانتظار غريبده بولمىنى استغرابه لزوم
 كورمير . زيرا كنديلرى حضرت سعدى شيرا-

زینک سوزینی جزو نتیجه تعدیل ایله : « اسلام
 سیرت باش و کلاه تتری پوش » حکمندن بالطبع
 غاقلدر لر . محمد وهب افندینک بوقونفرانسه
 مسامره قیافتیه اثبات وجود ایتمش اولسنی ایسه
 تمامیه تصویب و تحسین ایلرز . زیرا فاضل مومی
 الیه بوحرکتیه اثبات ایلشدرکه قیافت معلومه
 متمدنه لرینی لابس برخلق ایچنده عرب قیافتلی
 بر آدم بولنق نظر تعجب واستغرابی نه قدر جالب
 ایسه ممالک نصرانییه اسلامیتک قصد دخولنی
 کورمک دخی او قدر شایسته استغراب واستبعاددر
 افکارنده آدم وار ایسه « نصلکه همان هرکس
 بوافکارده در » بونلرک شوطنلری نابجا اولوب
 اسلامیت بالعکس مدنیت حاضره نریله مترقی و متمدن
 برخلق ایچنه ایسته اومسامره قیافتنی لابس
 آدم کبی همان هیچده بیانجی اولیه رق کیره بیلوره
 واقعا بو حقیقت دهها شمیدن تقدیر اولنه مز .
 زیرا ملل واقوام مترقیه و متمدنهیه : « بوترقیات
 تابع اولدیغکز دیانتک تشویقیله وقوعه کلامشدر .
 بلکه انک استکراهیله وحتى ترقیات مذ کوره نی
 مستلزم اولان بدایع موجودلری علیهنده معامله

۶۵

شديده زجریه و مانعه سنه رغماً وقوعه کیشدر .
 اسلامیت ایسه بالعکس ترقیات مذ کوره بی و بوندن
 صکره دهها ایلر و سنی ده توصیه و تشویق و امر
 ایلیور « دنیه جک اولسه بوسوزه بیله اینانما مق
 درجه سنده حقایق اسلامیه دن بی خبر در لر . اما
 ایلر و ده پیدر پی حقایق مذ کوره یه کسب و قوف
 ایدر لر ایسه کندیلر یزده قناعت تامه کله چکنه
 اصلا شبهه ایدیه مز .

*

* *

مهتدی محمد و دب افندینک غایت حزم و تمکین
 صاحبی بر آدم اولدیغنی و امور متشبهه سنده توفیقات
 صمدانیه استناد ایله غایت آهسته و احتیاطی
 طورانه رق او یله درونی تهجات ایله استعجالاته
 بولنمدیغنی آمریقادن بزه بوخبر لری کوندرن ذات
 اخبار و تأمین ایلیور که شمدی یه قدر مطلع اولدیغمن
 احوال و حرکاتی دخی واقعا بو صورتی آید
 ایلکده در . حال بو که مومی الیه شمدی یه قدر استخبار
 ایلدیکمن حال و حرکاتی یا لکن هندستان طرفلر
 نده کی کشت و کذار لریدر . امریقایه کچدکن صکره

[۵]

ایلاک قونفرانسده کوستردیکی طور ایسه دها
 زیاده احتیاطکارانه در . واقعا سون غزته سی مومی
 الیهک بو قونفرانسه ایراد ایلدیکه مقاله یی عیناً
 درج ونشر ایتیمور ایسه ده ادخال ایلدیکه پارچه لر
 دخی بزه بو احتیاطکارلغنی اثباته کفایت ایلیمور .
 از جمله فاضل مهتدینک شو سوزلری سوبیش اولدیغنی
 بیلدیریورکه :

« واقعا مسلمانلر حق تعالی حضرتلرینک غیب
 وشهادتی عالم وهر مراد ایلدیکنی فاعل اولدیغنه
 ایمان تام ایله اینانه رق کون و مکان عالمنده جریان
 ایلان وقوعاتی تبدیل وتغییر دخی ید قدرت
 ومشیت الیه سنده اولدیغنی مؤمن ایسه لرده قضا
 وقدره بویولده کی ایمانلری او یله هرایشلرینی برطور
 بی قیدانه ایله براقه رق هر شینئی همان جناب حق دن
 بکله مک درجه سنه وارمز . امور و خصوص
 دنیویه لرنجه کندیلری صرف مساعی مقدوره
 ایلیه رک بوندن صکره اوایشلرنده موفقیت تامه
 حصولنی عنایت الیه دن بکلر لر . اخلاق وعادات
 اسلامیه دن هنوز برایجه ا کلایه مدیغمزشی یالکز
 تعدد زوجات مسئله سیدر . واقعا بر آدمک ایلاک

زوجه سندن صکره کی زوجه سی ویا خود زوجه لری
 ایله اولان مناسباتی بر درجه یه قدر لفظی مراد
 یرشی حکمنده اولق طبیعیدر . صاحب سعادت
 نبی ذیشان افندمن حضرتلرینک تعدد زوجاته
 مبادی رسالتلرنده رغبت بیورمدقلری ویا لکنز
 ایلك زوجه مکرمه لری اولان حضرت خدیجة
 الکبری ایله اکتفا بیوردقلری و مشارالیه دن صکره
 دخی ام المؤمنین حضرت عایشة الصدیقه زوجه
 کبری مرتبه سنی بولوب مشارالیه حضرتلرندن
 ماعدا اصل یالکنز برایکی زوجه ایله اکتفا ایلد-
 کلری وامهات مؤمنین اولان زوجات سائره
 تبویه ایسه هربری برکونه سبب و حکمت اوزرینه
 داخل حرمسرای رسالتپناهی اولمش بولندقلری
 بشقه بشقه نظر دقت و انتباهی دعوت ایلیه جک
 خصوصاتدرلر . کثرت زوجاتک صکره لری ممالک
 اسلامیه ده پیدا ایتمش اولدیغی حال و صورتی
 شمذیکی مدنیت غریبه من اربابنه قبول ایتدیرمک
 ممکناتدن دکلددر . زیرا عادت مذکورهنک
 اوخال وهیئتتی ایله قبول ایتدیرلمسندده مضرت بیله
 درکار اولوب اساسنده کی منافع و محسناتی اقتطاف

ایچون ایسه عنوکه درجه یه قدر صورت مدبرانه
و حکیمانه ده طور ائمق لازم کلور .

دین مبین اسلامک اک بیوک حسنی اک مهم
فائده سی سالکری نیک قناعت و پرهیز کار لغیدر .
مسلمان هیچ بروقت شراب ایچمز . امرضهارت
و نظافته رعایتی زیاده در . دائماعبادات
و طاعات ایله اشتغاله مجبوردر . مسلمان کونده
بش وقت نماز ادا ایدر و هر دفعه سنده آبدستی
تجدید ایدر . نسوان اسلامینک حقوقی برانکایز
ویا آمریقان قادی نیک حقوقندن ده از یاده محافظه
اولنشدر . بین الاسلام فحشیات همان مجهول
اولدیغندن زوج لرینه خیانت ایدن قادی نلر
ویا خود زوج لرینه خائن اولان ارککلر یوق
کییدر . یالکز هندستانده انکاتره حکومتی کندی
عساکری بیننده بوفنالغک منع و ازاله سنی دوچار
مسامحه ایلدیکی جهتله بوقاعده اساسیه بوزلمشدر .
اسلامیتده رؤسای روحانیه بولنمدیغندن هیچ
کیسه یه ظنون باطله امر اولنماز و ظنون مذ
کورده دوام ایچون تشویق ایدلر . سن لوی
واهب لرندن بریسی بکادیمش ایدی که : « خلقه

تعلیم ایلدیکم شیلرک برطاقم ظنون و عقاید باطله دن
اولدقلرینی بیلور ایسه مده الی بش یا شمدده اولدیغیم
حالده بتون عمری کلیسا علوم و امورینک تعلیم
و تدریسنه حصر ایتمش و بشقه یولده تدارک اسباب
معیشته غیر مقتدر بولنمش اولدیغمدن بوصولته
حرکتده دوام ضروریدر « مسلمانلرک محاربه یه
عیال فرق مذهبیله لری یوقدر . امور اخروییه جه
اولدیغی کبی امور دنیوییه جه دخی فوق الغایه
توقیر و تعظیم ایتدکلری قرآن کریمک احکام
جلیله سنه تابعدر لر . بو قرآن کریم منزل و مطهر
بر کتاب جلیل القدر اولوب دروننده مغایر عقل
و حکمت برسوز بولنه من . الده موجود انجیلار
ایسه برطاقم مالا یعنی سوز لر ایله مالا مالدر . بونقطه
نظرجه شمدی یه قدر تألیف و طبع ایدیلان
کتابلرک ایچنده انجیل قدر بیاغی بر کتاب یوقدر .
نم ایکی کوچوک کریمه م واردر که ممکن اوله بیلور
ایسه کندیلرینه انجیل کوسترمیه حکم . خرسیان
مذهبی خرسیانلرجه پاره قزانق مطلبنک فوقنده
برکونه حرص و امل تولید ایده میور . بومذ
هبده انسانک آرزو و تمنی ایلدیکی شی هیئت

۷۰

اجتماعیه جه ترقی و کسب ثروت و ساماندن عبارت،
 کچی کورونیور • حالبوکه دین مبین اسلام
 بونلردن دها عالی فکرلره مستنددر • بودین
 فظرنده هرکس بیننده مساوات وارددر • اسلامیتک
 شرطی وحدانیت جناب کبریایی وحضرت رسول
 خدانک رسالتنی قلباً تصدیق و دلیل ایله اقراردن
 عبارتدر «

* .

مدنیت غریبه اربابنک اسلامیت حقنده نه کچی
 ظنلرده بولندقلرینی بیلنر مهتدی فاضلک یوقار و نه کی
 مقاله سنی تشکیل ایلیان فقرانک هزبری مدنیت
 غریبه اربابی طرفندن ایراد اولنمش کچی تقدیر
 اولنان بررسؤاله جواب اولدیغنی فهم و ادراک ایدرلر
 احتمالکه بوسؤالر شوایلاک قونفرانسه ایراد
 دخی اولنشلردر • زیرا اولجه دخی دنیلدیکی
 وجهله بالایه نقل اولنان سوزلر محمد و دب افند
 ینک قونفرانسه سوبیش اولدیغنی سوزلرک
 تمامی دکدرلر • بوایسه سوزلرک باشلانغچندن ده
 منفهم و ثابت اولور • او یله یا ! هندستانی جولانه

ایدرك حقایق اسلامیه کسب و قوفدن صکر آمریقایه
 کلوب اسلامیتی نشر ایده جکی کندیسندن اول
 « سون » غزته سنه (بزه یالکز بو غزته نك
 پارچه لری کلیکده اولوب بویله مهم بر ماده ایسه
 یالکز بر غزته یه یازیله میهرق مطبوعات سائره یه ده
 انتقال ایده جکندن دنیله بیلورکه) وحتی سائر
 برچوق غزته لره درج و اعلان اولنان بر ذات
 نو یورقده میرالای داویدب سیکل خانه سنده ایلك
 ویردیکی قونفرانسه بو تحقیق و تشبثی اوزرینه
 سرد مقدمات ایتمکسزین مطلبدن بر نبذه دیمک
 اولدرق یالکز شو یوقاروکی سوزلری سویله یی
 ویرمهکه باشلاری ؟ هر نه حال ایسه بو سوزلرک
 هربری بر سوال مقدره جواب اولدقلرینی
 اخطار ایده لم ده سوزلرک ماهیتنده کی قوت و متانتی ده
 تقدیره مدار اوبق اوزره اسله مذ کوره یی
 بر آزده ایضاحه کیریشه لم :

اسلامیته دائر ناقص معلومات آیش بولنان
 آوروپالیلر اهل اسلامک هر نفسده یاد اسم جلال
 ایله امور و خصوصات دنیویه لرنجه توفیقات
 سبحانییه توکل تام کوسترملرندن طولایی ظن

ایدر لرکه مسلمان اولانلر هیچ برایش کورمیوب
 قوت لایموته مسکینانه قناعتله هرشی یالکز
 حق تعالی دن بکلر لر . ایشته قضا و قدره ایمان
 ایله برابر اهل اسلامک صرف مساعی مقدور دیه
 مجبوریتلرینی بیان ایتسی بوطنه قارشو بر جواب
 صوابدر . حالبوکه بو ابادده اصل جواب
 باصوابی تاریخه حواله ایتلیدر . اهل اسلامک
 وله بخشای اتلام مورخین اولان مساعی عسکریه
 سندن ده صرف نظر ایدلم . زیرا آوروپالیلر
 مساعی مذکورده بی حکمت اسلامیهیه مطلوب
 و مقصود اولیان برطاقم آمال و امانیه اسناد
 ایدر لر فقط اهل اسلامک علوم و صنایعه
 اولان مساعی خدمتکارانه سنی نصل رد ایدد
 ییلور لر ؟ علوم ریاضیه و طبیعیه و حکمیه نك
 و صنایع عادیه و نفیسه نك یونان و رومالیلردن
 عربله صورت و درجه انتقالی تاریخک معلومی
 اولدیغی کبی عربلرک بونلری نه قدر ترقی ایتدیر
 دکلری دخی معلومدر . هم ینه آوروپا تاریخی
 نظرنده معلومدر . حتی معلوم اولان قسمی ده
 یالکز بر درجه سیدر . درجه تامه سی هنوز

معلوم دكلدر . عربلك عجملك تركلك ادبيات
 شرقيه يه وفقهيات اسلاميه يه اولان خدمتلى
 هنوز تماميه آوروپا وامريقانك واصل نظرگاه
 اطلاعى اولماشدر . بوهمت مستشرقله قالمشدر .
 انلر اعظم مشاهير اسلامك آثاريني تتبع ايلدكجه
 مطلبك تمامنى ده آوروپايه اكلاته جقلردر . اى
 بو قدر فعال ساعى غيور اولان بر خلقى احكام
 دينيه لرى حسابيه عاطل ومسكين وعباسنى باشنه
 چكوب اويومقدن بشته بر شيئه ياراماز بيقيدلردر
 ديه حكم اتمك رواميدر ؟ اسلاف اسلامك
 بوماثر مساعيسى هنوز بحق تقدير ايدرميان آوروپا-
 ليلر و آمرىقاليلر شمديكى احوالى يعنى معاصرين
 اهل اسلامك ثمرات مساعيسى دخی كور مامشدر
 خبر آلامشدر . سنين اخيره ايچنده اقلام
 اسلاميه نك ميدانه قويدىغى آثار جديدى بو عبد
 عاجز مستشرقين قونغره سنده اخبار ايلديكم زمان
 او قدر شامشدر كه اكر آثار جديده نك باشليجه
 لرندن يدى سكر يوز پارچه مؤلفاتى ده كوتوروب
 اهدا ايتامش اولسه ايدم سويلديكم سوزى مبالغه يه
 بولكه ده تفاخر كازبانه يه حل ايدم جكلر ايدى .

ایشتی یکمه کوره بکا واقع اولان حال عینیه
 دو قور خلقی بکده واقع اولمش . اخیراً مأمور
 اولدیغی طبییه قونفره سنده برظن عجیبه مقابل
 کلش . کویا بزده مقدملری بر مکتب طبییه بولندرق
 اوروپالی معلم واسطه سیله تک توك اطبا یتشدیریه
 بیلش ایسه ده صکره لری علوم طبییه بی لسان
 عثمانییه نقل ایده جکز دیه مکتبی ده محو ایلد-
 یکمزدن اکر اوروپادن و با خصوص یونانستاندن
 اطبا کلیه جک اولور ایسه حکیمز قاله جق ایمشز .
 بو ظنه مقابل خلقی بک کتب طبییه مزدن وطبی اولان
 نشریات موقوته و منتظمه مزدن نمونه لر کویا بتره رک
 اثبات بیلش که اسکی مکتب طبییه عسکریه مز موجود
 اوله رق اردو لر مزه کافی اطبا ی منتظمه یتشدیر-
 دکدن ماعدا برده مکتب طبییه ملکیه مز بولنوب
 دوائر بلدییه طبابتنه وارنجیه قدر حکیملر چیتار-
 مقدمه یز . واقعا اوروپادن دخی مشاهیر اطبا
 کلکده ایسه ده انلر ایله ده بالامتراج صحت و سلامت
 عمومییه چالشمقده یز . ایشته کرک اوائلز و کرک
 او اخر مز حقنده ملل مترقیه و متمدنه نك نقصانی
 معلوماتی حسبیه علیهمزده عجیب و غریب حکملر

ویرلمسی هر نقدر بزی محزون ایدر ایسه ده بعدما
پیدرپی او خطا لرك تصحیح اولنسی ده امید لرمزی
آرتدیرر .

محمد و دب افندینک یوقاروده مندرج اولان
مقاله سی پارچه لرندن ایکنجی فقره ده ینه تعدد
زوجاتدن بحث اولنش . بوندن اول دخی صره
دوشه رك بوکا دائر برقاچ سوز سوبش ایسه كده
مهتدی ء فاضلك « برآدمك ایلک زوجه سندن
صکره کی زوجه ویازوجاتی مناسبات زوجیه جه
ایلکنه متناسب اوله مز . اوزوجیت لفظی مراد
برشیدر » طرزنده کی سوزلری بزجه وهله موجب
تعجب اوله جفندن کندی مزدن بو تعجبی دفعه مدار
اولق اینچون بونقطه بی ده برآز ایضاح ایتلی یز .
وقتیه غزته لره اوزون اوزادی یه یازباش
اولدیغی وجهه آمریقاده موزمون مذهبی نامنده
یکی بر مذهب چیتشمش ایدی که مذهب مذکور
اربابی تعدد زوجاتی ده قبول ایدرک عادت محلیه یه
بویله آچیقندن آچیغه طوغریدن طوغری یه مخا
لقتلرندن ناشی برچوق مشکلاته تحقیراته تنکیلاته
اوغرا دقدن صکره نفوسلری یوزبیکلر درجه سنه

واردیغی جهته برآز کندیلرینی قورتاره بیاشلر
 ایدی. وحدت زوجه ایله کثرت زوجات اره سنده کی
 محسنات فرقی خرسیتیانلر ایله مورمونلرک بومنا
 سبتله ایقاع ایلدکلری مناظره قلیه درجه سنده
 وضوح ایله محاکمه ایتمک هیچ برکیمسه یه میسر
 اوله مز . بونکله برابر نهایتلرنده امریقا قانون
 عمومییی نظرنده برآدمک اصل زوجسی ایلك
 زوجهسی اولمق اوزره طانه رق دیکرلری برنوع
 مستفرشه حکمنده تلقی اولنمق اوزره ایشی پاموق
 ایپلکیله اولسون باغلائی ویرمشلر ایدی . دها
 صکره لری یعنی کچن سنه لر او پاموق ایپلکی ده
 قوپارمشدر . اما تعدد زوجاتک لهنه دکل علیه
 اوله رقی قوپارمشدر . ایشته محمد وهب افندینک اصل
 اهمیتی ایلك زوجه یه ویره رک دیکر لرینک لفظی
 مراد برزوجیتده بولندیغنی طبیعی کورمسی ده
 شومسئه مورمونیه اشارتدر و بوندن طولایی
 معذور کوریلور .

یوقسه شریعت غرای اجدیه جه حقوق زوجیت
 نقطه نظرندن ایلكک صوکلردن هیچ برفرقی
 اولدیغنی جاهیه معلومدر . هادی ام صلی الله

علیه وسلم افندمز حضرتلرینک اولایالکز خدیجته
 الکبری ایله بالا کتفا و صکره لری دیگر امهات
 مؤمنین ایله ازدواج لری حقنده مهتدی فاضلک
 سویلدیکی سوزلر حقایق اسلامیه و دقایق سیر
 احدیه یه واقف اولان بر خلق ایچنده سویلنمش اولسه
 اثبات مدعایه کافی کوریلور ای دیسه ده نه چاره که
 هیئت مستمعنه ک بو بابد معلوما ت لری محدود و ناقص در .
 بیلی که امهات مؤمنینک کثرتی اوله مدینت غریبه
 اربابنک ظن لری وجهله یالکز ارزوی رسالت پناهی یه
 مبتنی دکدر . امهات مؤمنینک شرفی اول قدر
 بیوک ایدی که مخدراتدن بر ذات شریفه یه شرف
 فراش نبوی ایله مشرفیت نعمتی تبشیر اولند قدده
 سو نچندن دوچار مرک شادی اولمشدر . زوجیت
 احدیه شرفی حائز اولانلرک کافه سنه شرف دخول
 پیغمبری دخی منضم اولما مشدر . یالکز نگاه ایله
 اکتفا ای دیلان لری ده وارد در . بو بر مسئله دقیقه در که
 اوله از بردن زمین مناظره تشکیل ایده مز . عمیقاً
 تتبع ایستر . نقصان معلومات ایله ای دیلان مناظر اتدن
 هیچ بر نتیجه حسنه چیقه مز . بورالرینی مهتدی
 فاضلک کوزل اشارت ایتمشدر . هله تعدد زوجات

قواعد اساسيه سنك بالاخره دوچار ايدلديكى
تغیراتی ده کوزل ایما بیور مشدر . محدودب افندیك
دیدیکی کبی صورت مدبرانه و حکیمانه ده طور انمق شر
طیله کثرت زوجاتك اساسنده کی منافع و مسنات هیچ
بروقته انکار اولنه مز .

نسوان اسلامیه نك حقوقی انکلیزویا آمریقان
نسواننك حقوقندن دهها زیاده محفوظ اولدیغی
حقنده سویلدیکی سوزی محمد وهب افندی شرح
وایضاح ایتمشدر . بوايسه اك مهم بر ماده در .
آوروپا و آمریقا عادتاً علی العموم ظن ایدر لركه
بزده قادین دنیلان شی ارکكك استشمای ایچون
برکل مشابه سنده در . اندن بشقه هیچ بر حکمی
یوقدر . برکوه صولدیمی کل پڑمردیه نه معامله
اولنور ایسه قادینه دخی او معامله ایدیلور .
ارکك آنك زوجی یعنی اشی یاری یاوری جانانی
اولیوب بلکه صاحبی و مالکیدر . حقوق مدنیه سی
یوقدر . حتی کویا نظر اسلامده قادین جنته ده
کیرمیه جك دیه معتقد اولدیغی ظنه قدرده وارر لر .
استوقه ولم قونغرهنده دیلم دوندیکی قدر بوطن
علینده بر مقاله ایراد ایش ایدم که « جولان »

تام سیاحتنامه مدء عیناً مندرج اولدیغی کبی انکلیر
 و عرب مطبوعاتنه ده خلاصه ترجمه اولنمش ایدی .
 یوبابده سوزک بندن دها اعلاسنی کریمه معنویهم
 جودت پاشا زاده عفتلو فاطمه علیه خاتم افندی
 حضرتلری نسوان اسلام حقنده کی مسامراتنامه سنده
 سویلشدر . اوده اوقونور ایسه برمخدره مسلمه نك
 شانی حقوق مدنیه سی هرشی دیکر لرینه نسبتله
 نه قدر محفوظ اولدیغی بحق تبین ایدرک بوبمخی
 دها زیاده اوزاتمغه لزوم قالمز .

اسلامک پرهیزکارلغنه شرب خمر و فحشیدن
 برائتنه و امر نظافت و طهارته رعایتنه و سائر دیه
 دائر مهتدی محدودب افدینک سویلدیکی سوزلرده
 نظر واردر . مطلوب اولان شی حق و صواب
 اولدیغنه کوره مجرد مناظره دی قزانه جغم دیه هیچ
 برمشله ده افراطه ده تفریطه ده چیتیلوب اینلک
 جائز کورلمایلیدر . بونظرك منظره سی مهتدی
 فاضلک «یاالکز هندستانده انکلتره حکومتی کندی
 عساکری بیننده رذالت فحشک منع وازاله سنی
 دوچار مسامحه ایلدیکی جهتله بوقاعده اساسیه
 یوزلشدر دیه سویلدیکی سوزدر . بوبوزغونلق

۸۰

ایسه و اسفا که هندستانه ده مخصوص دکدر .
 تختنده مدنیت غریبه مستر اولان شابقه لر زره لر
 کیرر ایسه اورالرده عصمت اسلامیه نك آزچوق
 منززل اولدیغی کورلمکده در . بوده اکثریتله ساحل
 و تجارتگاه اولان یرلره مخصوصدر . اناطولی ایچلری
 کچی یرلر واقعا ایلك حال معصومیتده درلر . فقط
 تجارت بندری اولان یرلره رؤس متشبقه کیره رک
 وانلر ایله برابر برچوق قاریلری دخی کلهرک
 مسکرات کونا کون میدانه چیقار . بونلر اولا
 یالکز کندیلرینه مخصوص اولدیغی جهته نائل
 مسامحه اولورلر ایسه ده یواش یواش اسلامک
 کنجلیری دخی مبتلای هوا وهوس اوله رق
 اورالرده اوکرنده کیرینی بدرجه یه قدر محافل
 اسلامیه ده جلب وادخال ایدرلر . بوبویله در !
 بونی انکار ایتک اثر تعصبر . بالعکس مدنیت
 غریبه نك شو یولده کی فلاکتی یالکز کندیلرینی
 تحدید ایتکله قالمیوب بلاسنی بزه قدر تعمیم
 ایلکده بولندیغنی برلسان تظلم ایله اعتراف ایتلی یزکه
 بلانک درجه سنی دهها زیاده تقدیر ایلسونلرده
 کندیلرینی ده بشته لرینی ده قور تارمق لزومنی ا کا

کوره تسلیم ایلسونلر . بزجه جای تسلیمت یکانه
 بو اخلاق بوزو قلفنگک یالکز پک آز کنجلمده بولنسی
 وانلرکده یالکز کنجلمکله یینه مخصوص و منحصر
 قالمسیدر . بزده یکر می بش نهایت اوتوز یاشلرندن
 صکره یه قالمیان واک چوغنی اون سکزدن یکر می
 بش یاشنه قدر وقوعه کلان ازدواجلر بعض
 کنجلمده کی بوفنالقلری ده فی الحال اصلاح ایدرلر .
 آورو پانک « وییوده بوشه » یعنی « اختیار
 چاپقین » دیدکاری آدملردن بزده حد اولسون
 هیچ یوقدر . اوراده سرقلیلری قولوبلری
 طولدیران بو خذله ممالک اسلامیه نك هیچ بر طرفنده
 کورلمز . مقدارلری حقیقه پک آز اولان بعض
 کنجلمدینیت غریبه دن الدقلری بوفنا درسلی
 پک چابوق ترک ایدرک بالتأهل انکلیرلرک « هوم
 لایف » تعبیر حسنیه یاد ایلد کلمی معیشت بیتیه یه
 رجعت ودها هنوز سنلری مساعد ایکن اولاد
 وعیاللری ایله حسن معیشت ایدرلر . اویله اوتوز
 بش قرق یاشلرینه قدر ارککلکله یینک اصل دور
 اقتدارینی اسرافات سفیهانه ده کچیردکن وارتنق
 دوچار ضعف و ناتوانی اولدقدن صکره بالتأهل

یوحالده ده خانه جکی داخلنده و شمینه جکی اوکنده
 ذوق و صفا بوله میهرق ینسه قولوبلره سرقلیلره
 طاشینان و خانه سنده کی زمان نوم و سباتی ده زوجه
 لرینک دائره لرندن بشقه اولان کندی دائره لرنده
 کچیرن بیچاره لر ممالک اسلامیه ده حقیقه هیچ یوقدره
 نظافت مسئله سنده ده نظر وارد ره معلومدرکه
 نظافت ایکی درلودر . بریسی نظافت ذاتیه و دیگری
 نظافت مدنیه در . برخلقک شوایکی نوع نظافتدن
 بریسنده مکمل اولدیفی حالده دیگرنده اوله مامسی
 صاحب فکر و نظر اولان مدقی تغلیط ایده .
 ماملیدر . فرانسه ارباب قلندن اولوب بوندن
 قرق سنه قدر مقدم استانبوله کلش و «قونستا .
 نینویل» نامیله برده کتاب یازمش بولنان
 ته اوفیل غوتیه بو حقیقته جله دن زیاده واقف
 اولمش و مدنیت شرقیه و اسلامیه حقنده بشقه لرندن
 دها طوغری حکملری کندیسی ویرمشدر . برکون
 برپساده قایغه بنمش . قایقچینک اداره بزندن
 کوملکنی و پاتسقه دن قوجه مان شالوارینی و فسنی
 او قدر تمیز بولمش که آورو پاچه بویولده کی ارباب
 مساعینک هیچ بریسی بو قدر تمیز بوله مامش . هله

قوللری کو کسی باجاقلری آیاقلری چیرچپلاق اولان بو
 قایتجینک وجودندکی طهارت و نظافتی کندی
 نظافت شخصیسه سنه بيله فائق کورمش . اویله یا !
 کونشه قارشو کورهك چکهرك ترله دیکی حالدہ
 طبعه کران کله جک هیچ برتر قوقیسی حس اولنمیان
 بو آدمک بالخاصه آیاقلرنده کی تمیزلکی اولکور اولمز
 کبار غریبه ده بيله بوله مز ایسه معذور کورلمیزی ؟
 محرر مشارالیه حکم ایدیورکه قایتجینک بو نظافتی
 اهل اسلامک هراقتضا ایتدجکه استحمام ایتمسی
 و کونده بش دفعه آبدست آلمسی والبسه سی پاک
 اولدجقه نماز قیله مامسی مجبوریتلرینک ثمره سیدره
 هم ده اویله دره بونی بویله یازدقدن صکره برده
 استانبول سوقاقلرینک نظافت بلدیهدن محرومیتنی ده
 یازیور . نصل که استانبوله کلان سائر آورو پالیلر
 یالکز بو نظافت مدنیهدن محرومیتزه نصب نظر
 دقت ایلیهرك شدیداً بزى مؤاخذه ایلیورلر .
 ایمدی نظر حکمتده نه مهتدی محمد وهب کبی
 یالکز نظافت مذهبییه شخصییه و بیتیه مزى ونده ده
 سیاحین شرقیه کبی یالکز عدم نظافت بلدیهدن مزى
 کوروب کورسترمیهرك هرجهته عطف لحاظه

حکمت اول نور ایسه حقیقت دخی اوزمان واوصو۔

رتله میدانه چیقار •

اسلامیتده رؤسای روحانیه بولنماسی انسانیت
وحکمت نقطه نظرندن ادیان سائره یه نصل غبطه
فرما بر نعمت اولدیفنی «مدافعه» نام اثر مزده
تفصیل ایتش اولدیغمزدن بوراده تکرارینه هیچ
لزوم یوقدر •

مسلمانلرده محاربه یه میال فرق مذهبی بولنمادی

سوزینی فاضل مهتدی هیچ ایضاح ایتیمور •
برکره جنک صلح احقاق حق کبی مسائل سیاسیده
اسلامجه فرقه ومذهب فرق هیچ یوقدر آ!

چونکه بومسائل نصوص قاطعه قرآنیه ایله حل
وقطع اولنوب بتشدرد • اعدی محاربه حقنده کی
احکام قرآنیه تتبع ایدملیدر که تا اسلام عهدینه
کلنجیه قدر جنک دنیلان شی صرف باربارلقدن
عبارت ایکن شمدیکی محاربات منتظمه مدنیه دن
دها منتظمنک اساسنی ینه قرآن عظیم الشان قویمش
اولدیفنی کورلسون • محاربه اهل اسلام ایچون
عبادت عظمادر • «عبادت» دنیلان شیده ایسه
حسن بولنق اصول دینزدندر • حسنی اولمیان شی

عبادت اوله مز . علمای دین رحمة الله عليهم اجمعین
 افندیلر مز حضراتی اصول دینده هر شیئی انتقادات
 شدیدده نتیجه سیاه تحکیم ایتشلر در . جنکده بنیان
 رب عزتی تخریب مسئله سی بولنه رق بوایسه حدیث
 شریف نبوی ایله تقدیح و تقبیح قلنمش اولدیغندن
 جنکک زه سنده حسن بولندیغی تخریاتی نتیجه سنده
 جهات حسنه سی بولنوب بالاثبات قواعد حربیه
 وضع قلنمشدر . بوجهات حسنه ایسه دفع ظلام کفر
 واحاد و اعلاى کلمة الله ایله عالمده بن الامم صلح
 وصلاحک تأییدیدر . قصاصده حیات بولندیغی
 حکم محققه اسلامیه دن اولدیغی کبی قتالده دخی دفع
 فتنه جهتیه صلح بولندیغی « انلر ایله مقاتله ایدکوز
 تا که فتنه دن اثر قالمیه » حکم شریفنده اولان
 آیت کریمه ایله میدانه چیقارلمش بر حقیقت عظمادره
 فتنه نك قتال دن اشد اولدیغی دخی حضرت قرآن
 اثبات ایلور . بونکله برابر قتله اسرافدن ده منع
 ایدوب اسلامه نه جهتن ونه قدر تعدی ایدیلور
 ایسه بزمده او قدر تعدی ایده بیله جکمزى و اسرا
 ومغلوبلره رأفته معامله ایلیه جکمزى هپ حضرت
 قرآن فرمان بیور بیور . اسلامک حربده مأموریتی

ایله نصارانک حربدن ممنوعیتی نه دیمک او ایدیغنی
 ماده کوروب ا کلامق ایچون تاریخدن مشال
 ایسترمیسکز؟ حضرت عمر الفاروقک (رضی الله
 تعالی عنه) قدس شریفی فتح ایتسیله برده اهل
 صلیبک مؤخرأ قدس شریفی استیلا ایلدیکی زمان
 اسلام وخرستیانک مغلوبلره ایتدیکی معامله بی تاریخه
 صورکز! هم ده سه زار قانتو کبی اک غیرتلی بر
 قاتولیک مورخنه صورکز. آله جق جواب البته
 بزی مفتخر و مناظر مزی منکسر ایلر .

نصرانیتک پاره قزانمقدن عالی بر امل تولید
 ایتدیکی وتشویقاتی هیئت اجتماعیه جه ترقیدن عبارت
 یولندیغنی حقنده محدودب افندیکنک سوزلری دهه
 زیاده شایان تدقیقدر . نصرانیت پاره قزانمغنی او قدو
 شدتله توصیه ایدیورمی یا؟ هیئت اجتماعیه جه
 ترقی دخی اودرجه لرده ملتزم کوریلورمی؟ اناجیل
 موجوده نك قناعت وتوکل وشفقت خصوصنده کی
 وصایای پک بیوک وپک ده ممدو حدر . انجیق
 وصایای مذ کوره یالکز برکفلی میزان حکمنده
 قالمشدر . کفه متقابلی یوقدر . بناه علیه انجیل
 شریفک احکامنه نظراً انسانلر هیچ چالشمامی

توکل تامده بولنملی اللرنده اولانی ده اخوان دینلریله
 برابریتلی ایشک ایلروسی هیچ ده دوشونما ملیدره
 اسلامده ایسه قناعت و توکل و شفقت نصوص
 صریحه ایله امر اولندقدن صکره بواو امر ترازونک
 برکوزنی تشکیل ایدرک دیگر کوزی ده سعی و غیرت
 و سامان و ثروت مقاصدی ایله طولدیریلوب توازن
 حاصل ایتدیرلشدیر . فقرای صابرین ایله اغنیای
 شا کرین مرتبه مقبولیتده او موز او پوشور لر . هر نه
 ایسه ! بوندن مقدم دخی صرده سی کلدکجه دنیلدیکی
 وجهله اخلاق و آدابہ تملق ایدن بومثللو احکام
 دقیقده تعمیق اولنه رق هر حکمک ماهیتی مبسوطاً
 میدانہ قونلیدرکه مناظره واقعه دن نتیجه مطلوبه
 استنتاج ایدیه بیلسون !

*

* *

اشبو قونفرانسه شایان قید و ضبط ایکی حال
 اولشدرکه انلردن بریسی عن اصل شرق
 ارمنیلرندن اوله رق آمریقاده اجرای طبابت ایتمکده
 بولنان دو قنور غابریه لیان نامنده برذاتک محدودب
 افندی یه مقابل بر مقاله ایراد ایتش اولسی
 وایکنجیسی دخی حضرت عیسی علیه السلامک

عمرندن اون ایکی سنه بی نصل و زرده کچوردیکی
 خرسیانلره معلوم اولدیغی حالده کندیسنبجه معلوم
 بولندیغنه دائر محدودب افندی طرفندن برآرهلر
 ایراد اولان برسوز اوزرینه ژونکرس غزته لرندن
 برینک محرر لرندن اولدیغی بیان ایدرک اورتیه
 فرلایان بردلی قانلینک او معلوماتی کندیسنه اعطا
 سیچون محمد و دب افندی دن رجا ایتسی قضیه سیدره
 بو ایکی قضیه بی دخی بشقه بشقه نظر تدقیقه چکه لم:

* * *

سون غزته سنک افاده سنه کوره دو قسور
 غابریه لیان افندی اسلامیت ازهر جهت خرسیانلغک
 مادوننده بولندیغنه دائر اوزون اوزادی یه بر اعتراض
 سرد ایش ایسه ده و اسفا که مذکور غزته
 بو اعتراضاتی عیناً درج و بیان ایتیه رک یالکز دیانت
 اسلامیه نک مسلمانلری عذاب جهنم ایله اخافه و نعم
 جنتله اطماع ایلدیکنه یعنی اهالی یه بر چوجغه
 ایدیه جک معامله بی ایفا ایتدیکنه و نصرانیتک ایسه
 شهوات نفسانیه یه مقاومتی امر ایدرک خرسیانلره
 چوجق معامله سی ایتدیکنه دائر سوزلر سولمش
 بولمسندن عیارت بر خلاصه در میان ایشدر *

محمد و دہ افندی بوا اعتراضاتہ مقابلہ دہ بولنش
ایسہ دہ سون غزتہ سی انک مقابلہ سنی دخی عیناً
نشر ایتیمہ رک یالکز :

« قرآن کریم دقتلہ قرائت اول نور ایسہ ایولکہ
ایولکہ مقابلہ اولنسنی ہم دہ براجر و مکافات امیدیلہ
دکل مجرد مروت انسانہ یہ موافق بر فعل حسن
اولق اوزرہ توصیہ ایدلدیکی کوریلور »

دن عبارت بر خلاصہ سردیلہ برابر بس بلای
عقابریہ لیان افندی کنندی اعتراضاتی میانہ نسوان
اسلامک استتاری مادہ سنی دخی قاتمش اولمددرکہ
سون غزتہ سی ینہ محمد وہب افندینک مقابلہ
وجوابی میانہ :

« نسوانک تستر ایتسی فکری عادات مملکتدن
اولوب دینجہ برشی دکلدور . تستر عادتی محافظہ
حفت و عصمت مقصدینہ مبتنیدر . حقیقت حالہ
ایکی دین یعنی اسلامیت و نصرانیت اساساً یکدہ
یکرینہ پک مشاہدر . یالکز مسلمانلر « اقا نیم ثلثہ » یہ
اینانمیلورلر . عقائد اسلامیه امریقاده قبول
اولنہ جقی ایسہ بوعقائد دین محمدی یہ برطاقم مغایر
حقل و حکمت شیلر علاوه ایدن برصنف مسلمانلر

۹۰

کبی اجرا ایندلموب یالکز احکام جلیله قرآنیه
نشر اولنه جقدر «

سوزلری دخی علاوه اولنیور. لکن دقت
ایتملیدرکه بوسوزلر دخی محمد وهب افندیکنک
اغزندن بویله جه چیقمشدر دیه یازلیور . مالی
بوندن عبارت اولق اوزره سویلندیکی حکایه
صورتنده بیان اولنیور .

دوقتور غابریه لیان افندیکنک نصرانیت اسلامیه
نه جهتلرله فائق اولدیغنی اثبات یولنده ایراد
ایلدیکی دلائلک هر جهتنی موضحاً کورمدیکمزدن
انلره برشی دیه من ایسه کده کندیسی یالکز ایکی
نقطه یی ایضاح ایلمشدرکه بونلر اوزرینه سویلیه جک
بعض سوزلر من وارددر . بویکی نقطه دن بریسی
اسلامیتک انسانلری جهنم ایله قورقوته رق جنت
ایله اطماع ایتمسی و دیکری دخی خرس تیانلغک
شهوات نفسانیه یه مقاومت امرنده بولنمسی قضیه لریدر .

* *

اولا برنجی مسئله یی پیشگاه تدقیقه چکه لم :
مسلمانلغک حقایق و غوامضی ملل غربیه یه معلوم
اولیه بیلور . هم حقیقه معلوملری اولدیغنی ده

اثر لریله کوریلوب طور ییور . زیرا شمدی یه قدر
 اسلامیته دائر کندیلرینه ویریلن معلومات برطاقم
 غرضکارلر طرفندن تحریف و تبدیل صورتنده
 ویرلمش اولدیغندن مراق ایدنلر دخی محتاج
 اولدقلری صورت ودرجه لرده طوغری خبر
 اله مامش لردر . بلکه بوندن صکره مستشرقلرک
 هممیتله اله بیلر . فقط ملل مترقیه غریبه
 « اصول دین » نه اولدیغنی ده بیلنر دکلردر .
 بو اصول پک اعلا معلوملریدر . ادیان سماویه وغیر
 سماویه نی تدقیق و تتبع ایدرک « دین » دنیلن شیشک
 نه کی اساسلر اوزرینه مبتنی اولدقلرینی میدانه
 چیقارمشلردر . بناء علیه کیفیت دوقتور غابریه لیان
 افندیکن معلومی دکل ایسه واقف احوال اولان
 غریبونک معلومیدر که دینلر ایکی اساس اوزرینه
 مبتنی اولوب بونلرک بریسنه « تنذیر » و دیگرینه
 « تبشیر » دیرلر . ذاتاً عقل سلیم وطبع مستقیم
 دخی « هرکیم ذره مثقالی عمل خیر ایدر ایسه
 مکافاتنی و هرکیم ذره مثقالی عمل شر ایدر ایسه
 مجازاتنی کورر » قانون طبیعیسنه تسلیمده بولنور که
 یالکز بر دین ایله متدین اولانلر دکل هیچ بر دین

طایماق داعیه‌سنده بولنان منکرین فلاسفه بیله
 شوقاعده طبعیه دن مباعده یول بوله مامشدر.
 دوقتور غابریه لیان افندی استغراب ایتلیدر که
 اسلامیته فائق دیه ادعا ایلدیکی نصرانیت دخی
 بوقاعده اساسیه اوزرینه مبتنیدر. حتی موجود
 انجیللرک محرفیتلری بیله بوکا مانع اوله مامشدر.
 زیرا محرفیت اناجیل مسئله سی اکثریا حضرت
 عیسانک (ع. م) ترجمه حالنه عاقدوا حکام موسویت
 و عیسویته متدائر شیلرده اولوب یوقسه « حضرت
 عیسی دیدی که » دیه کندوسنه اسناد اولنان
 سوزلرده غیرت تحریف او قدر آثار تخریبی
 کوستره مامشدر. هم بوسببه مبنیدر که غایت حکیمانه
 اولان اوسوزلرک منزل من عندالله کلاملردن
 اولدیغی دخی یک نظرده اکلایمقلده در.

ایمدی مجموعۀ اناجیلده برنجی کتاب اوله رق
 مندرج بولنان متانک انجیلنی آچوب ایشته سوزمکه
 باشلادق: اوچنجی بابه ۷ نومرولی آیتده
 « آنلره دیدی که: ای انکرک نسلی کله جک غضبدن
 قاچغنی سزه کیم او کرتدی » وینه بوبابک ۱۰ نومرولی
 آیتنده « هم ده حالا بالطه اغاچلرک کوکنک یاننه

قونیشدر . ائمدی ایومیوه ویرمیان هراغاج
 کسیلوب آتسه آتیلور « و ۱۱ نومرولی آیتده
 » بن سزی توبه ایچون صوایله وافتیز ایدرم اما
 بندن صکره کلان بندن قوتلیدر . آنک آیاق
 قابلرینی بیله طاشیمغه لایق دکلم . اوسزی روح
 القدس و آتش ایله وافتیز ایده جکدر « و ۱۲
 نومرولی آیتنده » یابه سی دخی النده اولوب کندی
 خرمنی تمامیه صاویره جق و بغدادینی درانبار ایلوب
 صمانی سوغمز آتسه یاقه جقدر « دیورکه ایشه
 بونلردن یالکز بغدادیک درانبار اولنسی تبشیر
 و باقی کافه سی تئذیردر .

کذلک بشنجی بابک ۳ نومرولی آیتنده « نه مبارکدر
 ووجه فقیر اولنلر زیر املکوت السموات انلر کدر »
 و ۴ نومرولی آیتنده « نه مبارکدر محزون اولنلر
 زیرا انلر تسلی بوله جقدردر » و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹
 و ۱۰ نومرولی آیتلرده « نه مبارکدر حلیملر زیرا
 انلر زمینی میراث اله جقدردر . نه مبارکدر صلاحه
 آجیقوب صوصایانلر زیرا انلر طویور یله جقدر .
 نه مبارکدر مرحتلولر زیرا انلر مرحته مظهر
 اوله جقدر . نه مبارکدر قلبی پاک اولنلر زیرا انلر اللهی

کوره جگر . نه مبار کدر صلح ایدیجیلر زیرا انلره
اولاد الله تسمیه اولنه جقدر . نه مبار کدر صلاح سببیه
تعدی کورنلر زیرا ملکوت السموات انلر کدر «
دینلشدر که ایشه بونلرک کافه سی تبشیردر . ینه
اشبو بشنجی بابک ۲۰ نومرولی آیتنده « زیرا
سزه دیرم که اکر صلاحکنر علما و فریسیلرک
صلاحندن زیاده اولمز ایسه ملکوت السمواته اصلا
کیرمیه جکسکنر ، و ۲۳ نومروسنده « هر کیم احق
دیرسه جهنم آتشنه مستحق اولور » و ۳۰ نومرو-
سنده اعضا کدن برینک ضایع اولسی بتون جسدک
جهنم آتلسندن سکاخیرلودر « دینلیور که ایشه
بونلر دخی تنذیردر .

سکزنجی بابک ۱۱ نومرولی آیتنده « سزه
دیرمکه شرقدن و غربدن چوق کیمسه لر کلوب
ابراهیم واسحق و یعقوب ایله برابر ملکوت السمواتده
سفرمیه اوتوره جقلر « دینلیور که بوده تبشیردر .
اوننجی بابک ۲۸ نومرولی آیتنده « هم جانی
هم جسدی جهنمده هلاک ایتکه قادر اولاندن
قورقکنر « دینلیور که تنذیردر .
اون برنجی بابک ۲۲ نومرولی آیتنده ده روز

جزاده صور و صیدانك حالى سزككيدن اهون
 اوله جقدر « و ۲۴ نومرولى آيتنده » روز جزاده
 سدوم ديارينك حالى سنككيدن اهون اوله جقدر
 دينليوركه تنذيردر .

اون ايكنجى بابك ۳۶ نومرولى آيتنده ، آدملى
 سويلدكلى هر باطل سوز ايچون روز جزاده
 حساب ويره جكلردر . زيرا سن كندو سوزلركدن
 تبريه اولنه جقسك و كندو سوزلركدن محكوم اوله
 جقسك « دينليوركه تنذيردر .

يكرى اوچنجى بابك ۳۳ نومرولى آيتنده
 « اي يي لانلر اي انكر ك نسللى حتم عذابندن
 نصل قاچه بيلورسكنز » دينليوركه تنذيردر .

يكرى بشنجى بابك ۴۱ نومرولى آيتنده : « اي
 ملعونلر شيطان ايله آنك ملائكه سنه حاضرلشمى
 شول ابدى آتسه حضور مدن كيدىكنز » دينليوركه
 تنذير و ۴۶ نومرولى آيتنده « و بونلر ابدى عذابه
 وصاللر ابدى حياته كيره جكلردر » دينليوركه
 تنذير مع التبشيردر .

بز بوراده يالكنز متا انجيلنى سوزدك بونلرك
 امشالى اناجيل سائرده ورسوللرك اعماللرنده

دخی وارد در . حتی بز بوراده صوك درجه يه قدر
 اختصارى التزام ايلدك . زیرا انجیلده جهنمك
 توصیفی یولنده « اوراده اغلايشلر و دیش غجر
 دیلری وارد در ، طرزنده هیبتلی سوزلرده وارد در .
 لکن انجیللرده بونلر وارد در ديه اعتراض ایلیه جك
 و « ابراهیم واسحق و یعقوب ایله سفره یه او تور یله جفنی
 سونلک چوجق عقللی آدملری اطماع و ابدی آشلره
 آتیه جفنی بیان ایلک ینه او صاف درونلری اخافه دره .
 کامل انسانلر بویله ارشاد اولنمز لر » ديه جك
 اولور ایسه ك جدی و اهمیتلی برسوز سوبلش
 اوله میز . كرك سماوی كرك غیر سماوی هر دینك
 اصولی بویله تبشیر و تنذیر اساسی اوزرینه مبتنی دره .
 اكر قونفر انسده محدودب افندی شو یله براخطارده
 بولمش اولسه ایدی غابریه لیان افندی نك دیانت
 نصرانیه یه بیله وقوفسزلغی مرتبه تحققه واردرق
 بو حالده دیانت اسلامییه یه وقوفسزلغی عادتاً معذور
 كورلك لازم كلور ایدی . احتمالكه دو قنور
 مومی الهك اعتراضات واقعه سنی سردایتمسی اوزرینه
 مستعین حضارك احوال و اطواری بووقوفسزلغك
 تقدیرینی ایما و اشراب ایتشدرده حضرت مهتدی

دخی آندن طولایی اعتراض مذکوری بویولده
برجوابدن مستغنی کورمشدره.

* * *

دوقتور غابریه لیان افندیك تعیین ایلدیکی
ایکنجی مسئله دین عیسوینک شهوات نفسانیه
مقاومتی امر ایلدیکی مسئله سیدره. اسلامیت حقنده
یلان یا کلش نشر اولنان معلوماتک ممالک غربیه ده
پیدا ایلدیکی برفکر واردرکه اودخی اسلامیتک
اساسی کویا احتساسات شهوانیه اوزرینه مبتنی
بولنمندن عبارتدره. بوکاسبب دخی شریعت اسلامیه نیک
تعدد زوجاته مساعد بولنسیله برابر برده اهل جنت
ایچون حوریلر وعد و تبشیر ایلسی قضیه سیدره.
شمدی دوقتور غابریه لیان افندیك خرسیانلقده
مقاومتی امر اولنان شهوات نفسانیه دن مرادی ایکی
صورت اوله بیلورکه آنک برنجیسی انسانک ملکات
طبیعیه سی میاننده اک مهم عد اولنان بوملکه دن
برصورت مشروعه ده استفاده ایلسنک منعی وایکنجیسی
ایسه ینه بوملکه طبیعیه دن برصورت غیر مشروعه ده

حصه المغه چالشمنك منعيدر. بوايكي مسئله بي ده
پرر برر تدقيق ايدلم :

بنی بشرک ملکات طبیعیہ سندن استفادہ حقیقی
ابطال ایلمک عجبا ادیان قدیمہ وجدیدہ و عقاید
سماویہ وغیر سماویہ دن هانکیسی طرفدن تجویز
اولمشدر؟ بویله برشی دین نامنه اوله رق عالمک
هیچ برطرفنده ارانه اولنه من. اکر دوقتور
غابریه لیان افندیتمک مرای تعدد زوجات ایسه
بومسئله عظیمه پک بیوک برتبعه احتیاج کوسترره
اول باول نظر حکمت و اهمیته انملیدرکه
اسلامده درت زوجیه مساعده ویرلسی توسیعاً
دکلدر. یعنی عرب نزدنده عن اصل زوجت و احده
ایله اکتفا اولنیور ایکن شریعت اسلامییه بونلرک
مقدارینی درده قدر تکثیر ایلماشدر. بالعکس
عرب جاهله ایچون زوجاتک حد و پایانی اولمیوب
تقدراً و طبعاً قدرتی اولنلر استدکلری قدر قادین
الہ بیلورلر ایکن شریعت اسلامییه بومقدار غیر محدودی
قصر و عدد زوجاتی درده حصر ایلماشدر. یالکز
شومطالعہ جق دوقتور غابریه لیان افندیتمک اعتراضه
جواب کافی اوله بیلور. چونکه آنک دیدیکی کبی

اسلامیت احتیاسات شہوانیہ اوزرینہ مبتنی بولنسه
ایدی عدد زوجاتی درده حصر ایتک یولنه
کیدلیوب ذاتاً موجود اولان غیر محصوریت
چپوسی آچیق براغیلور ایدی .

حالبوکه اصل نظر دقتہ النہ جق برده انسانک
حیوانیت مخصوصہ سی قضیہ سی واردر . تاریخ
طبیعی بہ آشنا اولانلر ایچون تفصیلات زائده بہ
حاجت اولدیغی وجهله حیوانلر کندی طبیعتلرینہ
کورہ « ذو زوجہ واحده » و « ذوزوجات کثیرہ »
دیه ایکی بہ تقسیم اولنورلر .

طبعاً زوجہ واحده صاحبی اولان حیوانات
انلردرکہ ارکی دخی تکثیر تناسل خدمتندہ
دیشیلریله مشترکدرہ کوکر جینلر کی کہ زوجہ سنک
قولوچغہ لغی زمانندہ ارکی دخی قدرت رجولیه دن
منعزل اوله رق دیشیسی یورطہ اوستندن قالقدقجہ
کندوسی یاتمق و بعضاً دیشیسی قالقمدقجہ آغزیله
اکایہ جک و ایچہ جک کتورمک و یاورولر چیقدیغی
زمان انلرہ نفقہ طاشیق مثللو خدمتلرده عینیلہ
بردیشی کوکر جین کی خدمت ایدرہ بومدت ظرفندہ
کندوسندہ احتیاج و قدرت رجولیه بولنسه ایدی

۱۰۰

او قدرتك اجبار والحاخنه مقاومت حسب الحيوانيه
 قابل اوله ميه جنی جهته احتیاج مذ کوری بشقه
 یرلرده تسویه غیرتنه دوشرایدی . زوجات کثیره
 صاحبی اولان حیوانلرده ایسه ایش بشقه درلودره
 دیشیلرک والده لکه تعلق ایدن وظائفنه ارککلر
 اصلا اشتراک ایتمزلر . خروس و طاووقلر کبی که
 زوجاتندن بریسی تولید وظیفه سنی زوجیت
 وظیفه سنه تقدیم وترجیح مجبوریت حیوانیه سنه
 دوشدیکی زمان ارککی بووظیفه یه طبعاً مشترک
 اولیه رق و قدرت رجولیه سندن منعزل قالمیه رق
 زوجات سائره سیله معاشرته دوام ایلر .
 انسانک بوایکی صنف حیواندن هانکیسنه
 منسوب اولدیغنی تعیین ایتمک اصلا مشکل دکلدره
 ارککلرک والده لک وظیفه سی خصوصنده قادینلر
 ایله طبیعت حیوانیه ده مشترک اولدیغنی وحل
 ایلر ولد کدنصره قادینک ارککلدن تباعد مجبوریت
 طبیعیه سنه دوشهرک وضع جلندن بریحق ماه صکره یه
 قدر مقاربه نك طبعاً ممنوع بولندیغنی و بوندن بشقه
 منتظماً هرآی سکزر اوزر کونک ینه بو ممنوعیت
 حکمنده داخل ایدوکنی و بو ممنوعیتلر انساننده

۱۰۱

ایسه ارککړک حق و قدرت رجولیه دن منعزل
 قالمدیغنی دوشونمک کافیدر . ایمدی طبیعت اوزرینه
 ینا و حکم ایدلمک لازم کلور ایسه کمسه نک اعتراضه
 قدرتی قالمه رق تسلیمیت کامله یه مجبوریت الویررکه
 انسانلره تعدد زوجات حقنی و یرمک برامر طبیعی
 وانسانلری بو حقدن منعه قالمشقی طبیعتیه قارشو
 یر تعرضدر .

بونکله برابر مهتدی محمد و ب افندی نک دفعاتله
 دیمش اولدیغنی وجهله انسانک بو حقوق طبیعییه
 سندن برصورت معقوله ده استفاده سنی شوائب
 سوء استعمالدن منع ایده بیلمک غایت دقیق بر مسئله
 مشکله اوله بیلوب شریعت محمدیه بونک شرائطنی
 تعیین ایتمکله برابر او مشکلات بر طرف ایدیله میه جک
 اولور ایسه زوجة واحده ایله اکتفای فرض
 قیلشدر .

برده بومسئله بی تاریخک اتنوغرافیا فننه
 تطبیقیله حل ایتملیدر . اسلامده کی تعدد زوجاته
 اعتراض ایدنلر عجبا بزه بر جمعیت بشریه ارانه
 ایده بیلور لری که اوراده تعدد زوجات حقیقه
 منع ایدیله بیلش اولسون . اک وحشیلردن اک

۱۰۲

همقدره وارنجیه قدر ادیان غیر سماویه اربابی
 نزدنده تعدد زوجات مجاز ایدی . بر شریعت
 سماویه اتباع امرنده . متقدمیندن عد اولنان
 یهودیلر نزدنده ینه مشروع ایدی . اشبو شریعت
 یهودیه بی بوزمغه کلامش اولدیغنی و قیامته قدر
 شریعتدن بر حرف تبدیل اولنه میه جفی عزمنده
 بولندیغنی و یالکز ا کماله کلدیکنی اعتراف ایلیان
 حضرت عیسی علیه السلام آغزندن تعدد زوجات
 علیهنده بر حکم صریح صدوری اناجیل موجودده
 کورلما مکده در . تاریخلرک روایات محققه سندندرکه
 ایلك عصرلرک خرسیتیانلری بومثالو احکام مدنیه جه
 یهودیلردن اصلا فرقلی اولیه رق زوجات کثیره
 ایله تعیش ایدنلری دخی وار ایدی . بعض مجتهدین
 نصاری یالکز پاپاس طاقنک زوجه واحده ایله
 اکتفاسنی اجتهاد ایشلردرکه قتولیک کلیسا سندن
 مانعدا عموم مذاهب نصاراده بواجتهاد تعدیلات
 جزئییه ایله حالامر عیدر . وحدت زوجه مجبوریتنی
 عن اصل روما قانونلرینه بنا ایدرک میدانه قویان
 نصرایت کلیسامی واقعا بو حکمی ویرمش ایسه ده
 طبیعته تعرضدن عبارت بولنان حکم مذکور

۱۰۳

هیچ بروقتده تماماً مرعی اوله ماه شدر . دها
 رومالیر زماننده موجود اولان استفراش غیر
 مشروع بلیه سی تعدد زوجاتک منعیله برابر نصرانیت
 عالمنده کیرمشدر . بر متره سنه خوش کورنمک
 ایچون رومایی آتسه ویرن بت پرست ایمپراطور لر
 کورلدیکی کبی ینه بر متره سنک کیفی ایچون لزومسز
 محاربه لر آچهرق اوروپایی قانلره بویایان خرسیتیان
 قرالر دخی کورلمش و بنی بشرک اجبارات
 شهوانیه دن منعی قابل اوله میه جفی جهتله بویله
 بر مجبوریتیه دوچار ایدیلان پاپاس طاقنک ممنوعیت
 مذکوریه قناعتی بحق و قطعاً قابل اوله میهرق
 هله بونلرک او قدر رذائل شهوت پرستیلری میدان
 المشدرکه فضائل مدنیه سیله مفتخر اوماق غیرتنده
 بولنان بنی بشر ایچون رذائل مذکورده دن بیوک
 ذل اوله مزه ارتق احادناسی حسابیه بیله قویعاً ملیدره
 رؤسا و پیش امدان بو حالده بولندقد نصکر جمعیت
 مدنیه نک برفحش خانه عمومی صورتنی المغه قدر
 وارمی بیله استبعاد اولنورمی ؟
 ایشته دو قنور غابریه لیان افندینک شهوات
 نفسانیه سوزندن مترتب اولان استفاده مشروعیه

جہتی بحسب الدنیا بویله درہ بونک جہت اخرویہ سنہ
 یعنی جنتدہ نائل اولہ جفمنز حوریلرہ کلنجہ : واقعا
 اوروپا افکار عمومیہ سی اصل بوجہتک علیہندہ
 او قدر اکاذیب ایله اخلاص ایدلمشدرکہ بریردہ
 « جنت محمدیہ » دینیلہ جک اولسہ او عمل معنوی
 ومبارکک براوروپالی عمومی بالوسی نظریلہ تلقی
 اولنہ جفنی کتابلرنده کوروب او قومقدہ یزہ کویا
 مسلمانلر دنیادہ زوجات کثیرہ یہ نائلیتلہ دخی طویہ
 میورلر بیقوب اوصانہ میورلر ایمشده آج کوزلری
 انجق آخرتدہ طویہ بیلہ جک ایمش ! اوروپادہ
 بو قدر مدققین حکما وارباب ظرافت واصحاب
 دقت بولندیفی حالده عجبا نیچون دوشونما مشلرکہ
 ارکک ایله قادین بیئندہ کی معاملہ نک دنیا جہ سی
 بیلہ برذوق وصفادن عبارت اولیوب تکثیر
 تناسل ومحافظہ نوعیتک مداری اولدیغنه کورہ
 آخرتدہ یکیدن ادامہ تناسلہ لزوم اولیہ جفندن
 جنت اعلادہ حوریلر ایله نائل اولہ جفمنز نعمت
 بودنیا نسوانیلہ وقوعہ کلان مواصلاتہ تمامی تمامہ
 قیاس ایدیلہ مامک لازم کلور ؟ بوامر عجیب
 وسرغریب براز تدقیق وتبع ایدیلہ جک اولور

۱۰۵

و جنات عالیات حقنده کی اخبار قرآنیہ نك معانی
 دقیقہ سنہ دائرہ محققین کرام طرفندن یازیلان معلومات
 تفسیریہ بردقت تامہ و برنظر حکمتلہ او قنور
 و از چہلہ جنت نعمتتری حقنده ابن عباس رضی اللہ
 عنہما حضرت تلمینک « انلرک یالکز اسملری نعم دنیا یہ
 بکزر » مألندہ کی سوزی پیشکاه تأملہ کتوریلور
 ایسہ جنت و ما فیہانک آنلر جہ متوہم اولان صورتہ
 اولہ میہ جفی در حال تسلیم اولنور .

ایشته مسئلہ شہوانیہ نك صورت مشروعہ سنک
 حلی بورا بہ قدر بیان اولنان زمین اوزرینہ در کہ
 کیفیتک دہا زیادہ تطویلنہ حال وزمانک مساعدہ سی
 یوقدر .

برده صورت غیر مشروعہ یہ کلمہ : بوصورت
 غیر مشروعہ « زنا » کلمہ سی التندہ مجتمع اولور .
 برزانی وزانیہ حقنده نہ یولدہ معاملہ ایدہ جکلری بی
 اولا برمفتی مسلمان و ثانیاً برپا پاسدن سوال ایدہ لم دہ
 ویرہ جکلری جوابدن ا کلا یہ لم کہ شہوات نفسانیہ بی
 منعده اسلامیتمی دہا ایلرو یہ واریور یوقسہ
 فصرانیتمی ؟

اسلامدہ برزنا تحقق ایلدیکی زمان اولازانیہ نك

۱۰۶

زوجی سن بضعکی محافظه ایتدک . آنک محافظه سی
 اوزرینه مبتنی بولنان مقاوله از دو اجیه مزی نقض
 ایتدک « دیه زانیه یی بالتطریق دیگر برناموسلی
 قادین ایله یکیدن ازدواج ایدرکه بوکامفتینک
 هیچ براعتراضی اوله مز . زیر ازوجه سنک ارتکاب
 ایلدیکی فعل قبیحدن طولایی اکا علی لاحق اولمیان
 قوجهنک مسئول و معاتب طوتلسی لازم کلز .
 اما زانیه یالکز بوتطریق ایله جزای کافیه سنی بولمش
 دکلدیر . یره کومیلوب طاشلنهرق اعدامه قدر
 وارمغه مفتی مسلم قنوا ی شرعیسنی ویرر . اگر
 جنایت زنا بووجهله مرتبه تحقق و علانیتیه واردیر
 لیوبده قوجه سی یالکز کندی ناموسنی محافظه
 قارینک طردیله اکتفا ایلر ایسه مزبوره قاری
 اوزنا مسئولیتی التنده محشره قدر قالور . عذاب
 اخروسی دخی پک بیوکدر . حتی صدر اسلامده
 برقادینک بو عذاب آخرتدن قورتلق ایچون حال
 حیاتنده جزای رجم و اعدامک کندی حقنده
 اجراسنی طلب ایلدیکی کتب سیرده صورت محققده
 یازلمشدر . زانی حقنده ده معامله بویله در . ارباب
 زنا متأهل دکل ایسه لر یوز صو پیا یتکله محکوم

۱۰۷

اولور لکه بوجزا ایچنده اولمک دخی ملحوظدر
 متأهل ایسه لکذک رجم و اعدام اولنور لر .
 سترخیانتله پنجه شریعتدن یقالرینی قورتاره بیلور لر
 ایسه آخرتده کی شدتلی جزایه منتظر اولور لر
 قالور لر . واقعا توبه واستغفار قیوسی آچیقدر هم ده
 نادم و مستغفر اولان قول ایله غفور رحیم اولان
 الله اره سننده هیچ برواسطه بولنمیوب باب عفو و
 صفحک خلقه سنه کندی اللریله صار لمقدمه قول ایچون
 مانع یوقدر . لیکن او توبه نك قبول اولندیغنه امنیت
 قطعیه ممکن اوله میه جفندن یوم محاکمه و جزایه قدر
 آنک ایچون قورقق ضرور یدر .

ایشته زنانک اسلامجه حکمی بویله در . شمعی

خرستیانجه سنه کله م :

نصرانیت عالمنده و بالخاصه قتولکک نزدنده
 برقادینک زناسی قوجه سی نزدنده تحقق ایلدی .
 اکر قادین جرم مشهود صورتنده یا قه لانور ایسه
 اور تودقس و پروتستان مذهب لرنجه قوجه سی
 مفارقت کلیه ایله آریله رق دیگر برقادین دها
 آله بیلور . بوقادین دخی انجیل شریفک حکم قطع یسنه
 مفایر اوله رق بر قوجه یه دها واره بیلور زیرا

۱۰۸

انجیلده زانیه بی تزوج صراحة منع اولمشدر . اما
قتولک مذهبنده قاری وقوجه یالکزمعاشرتلرینی
تفریق ایدرک بعدما هیچ بریسی تأهل ایده مز .
مفارقترلرندن برچوق سنه صکره قادین برچوجق
طوغوره جق اولسه ینه قوجه سنک صاییلور .
زنا ایچون هیچ برحد شرعی بو قدر . زمان یسوعده
برزانیه بی رجم ایتمک لازم کلش . هرکس انه
بررطاش آلوب آتیه جفی صره ده حضرت عیسی «بو
زانیه بی زنا بی خاطر دن بیله هیچ کچور مامش اولانلر
رجم ایتمسونلر » دیمش . ایچلر نده بو قدر بری الذمه
آدم بولنم دیغندن طاشلری اللرندن براقشدر .
بووقعه انجیللرده یازیلیدر . آند نصکره ده بالطبع
حد زنا ملغا حکمنی آلمشدر .

زنانک کناهی کباثر سائرده ده اولدیغی وجهله
خرستیانلر ایچون او قدر قورقه جق برشی دکدر .
بو جرم پاپاس افندی یه اعتراف ایدیلور . بالطبع
تحسین ایده مز ابدده بر مقدار صدقه و پرهیز
و عبادت ایتدیره رک انلرک ایفاسندن صکره پاپاس
افندی غفور رحیم نامنه او کناهی عفو ایدر .
کناهی کار دخی عفو اولندیغنه اطمینان قلب حاصل

۱۰۹

ایدرك راحت ایلیه بیلور .

ابشته مسئله نك خرسیتیا بجه سی دخی بوندن
عبارت اولوب ارتق هوسات شهوانیه بی هانکی
طرفك دهها زیاده منع ایلدیکی بیطرف اولان
برحکیمك حکمنه وابسته قالور .

* * *

مهتدی محمد وهب افندینك اشبو برنجی
قونفرانسه حضرت عیسانك عمرندن اون ایکی
سنه بی زرده ونصل کچوردیکنی قتولك کلیساسی
تعیین ایده مدیکی حالدیه بومسئله کندوسنجه معلوم
اولدیغنی درمیان ایتمسی اوزرینه زونکرس غزته
لرندن برینك محرری اولان بردلی قانلونك میدانه
آتیلهرق بومسئله بی کندوسنه بیان ایتمسی رجا
ایش ایهده مهتدی فاضلك امتناع کوستردیکنی
بوندن مقدم بالایراد شومسئله نك دخی بشقهجه
هرحی لازم کاه جکنی سوتیش ایدك . سون غزته سی
« روایت اولندیغنه کوره مسلمانلر مارالذکر
اون ایکی سنه ظرفنده حضرت عیسانك هندستانده
بودی مذهبجه تدقیقات اجرا ایش اولدیغنی
ادعا ایده یورلر « دیور ایهده مسلمانلرده بویله

۱۱۰

برادعا بولنديغى آشكاردره. قرآن عظيم الشانده يالكن
 حضرت عيسانك حضرت مريدن صورت ولادتيله
 برپيغمبر ذیشان اولق اوزره بمشندن و بعض
 مجزاتندن و انجيللرك روايتنه پكده بکزه مامك
 اوزره عاقبت عروجندن بشقه خبر و يرلامشدره
 عمرندن اون ايكي سنه يي دكل آز و چوقنه قدر
 سنه لري نره لرده و نه صورتله کچوردیکی طرزنده
 دهر شي يازلامشدره . سيرا ندياده بوکا داتر
 و يريلان خبرلردن قرآن کریمده بولنمیانلری ينه
 قرآن کریمه مغاير اولماق شرطيله اناجيل و سائر
 کتب نصارادن نقل اولنمشدره .

شوحاله کوره نبي مشاراليه حضرت تارينك عمرندن
 اون ايكي سنه يي مذهب بودينك تدقيقی ايچون
 هندستانده کچورمش اولسی مسلمانلر نزدنده معتقد
 بولنديغنی سون غزنه سنك بيان ايتمی عالم نصرانیتده
 یکی ظهور ایتش اولان غایت مهم بر مسئله نك تأويلنه
 مدار ارامق غيرتندن نشأت ایش اولديغنی امید
 ایده بيلورز . شویله که :

« اوروپاده برجولان » نام سياحتنامه مزك
 نوروج پای تختی اولان قرستيانیا شهرينه عائد

قسمنده ايجه ايضاح اولنديغى وجهله مستشرقلر
 السنه شرقيه تدقيقاتنى ايلرويه كتورهرك هند
 قديمك سانسقرت لسانيه محرر بولنان كتب
 قديمه سنه وقوف حاصل ايلدكلرنده كورمشلردر كه
 خرستيانلرك ممالك يهوداده بوندن بيك سكرزيوز
 طنسان اوچ سنه مقدم وروديني بانجيل حكم
 ايلدكلرى « قريست » نام ذات كى برذات دخى
 اووقعه دن اوچبيك بشيوز سنه قدر مقدم هند
 ستانده توره مشدر. صورت ظهور و جولانى و كيفيت
 تدريس و تعليمى بريرينه غايت مشابه اولديغى كى
 اسملى دخى غايت مشاهدرد. زيرا او صاحب ظهور
 هندينك نامى دخى « قريستنا » در كه سانسقرت
 لساننده معناسى « مقدس » ديمكدر. بونى كورنجه
 مستشرقلرك انظار دقتى آچيلديغى كى غيرتكاران
 نصارانك ده انظار حيرتى آچيلمشدر. زيرا نصرانيت
 كليساسنك ادعاسنه كوره ورود مسيحه قدر نوع
 بنى بشر ذله آدم مسئوليتيله مسئول اولوب عفو
 و صغح حضرت مسيحك فداسيله حاصل اولمش
 و نصرانيتدن ما عدا هيچ بريرده فيض حقك كسه يه
 ميسر اولديغى و اوله ميه جنى قطعياً حكم ايدلمشدر.

بوادعا وحکم اوزرینه اکر حضرت مسیحدن
 اوچییک بشیوز سنه اول هندستانده دخی
 برقیستنا کلش اولور ایسه نصرانیتیه حصرایدیلان
 فیض ازلی وابدی زرده قالمش اوله جقدر؟ مستشرقلر
 ایسه دعوادیه برقاچ خطوه دهایلر ویه کیدیورلر .
 میلادعیسازمانلرنده موجود اولان رومامورخلری
 آثارنده جناب مسیحه و آنک تولدورسالت و عاقبتنی
 انظار حیرت انامده بیولتن ظلت سهروزه مثلوه حارقه
 لره دائر هیچ بر خبر بولند یغنه ویا لکنزینی اسرایلدن
 بریسی ملک ادعاسنه قالقشمق تمثیله صلب ایدلدیکی
 برصورت محصره ده مقید کورلدیکنه و بوفقره نك
 بیله مورخ زوزف تاریمخنه صکره دن ادخال
 اولندیغنه استناداً مستشرقلر انجیللرده حضرت
 عیسیایه اسناد اولسان وقایعک هیچ بریسی ممالک
 یهوداده سبق ایتمش اولیوب بلکه هندستان
 کتابلرنده قریستنای هندییه دائر یازیلان شیلرک
 مؤخرأ یهودایه اسناداً برصورت غیر مکمله ده
 نقل وروایتیله انجیللرک حصوله کلش بولندیغنی
 ادعایه قدر وار ییورلر . بوکادائر طرفیندن پک چوق
 اثرلر یازلمشدر . آنلرک مطالعه سندن وباخصوص

غیرتکاران نصارانک امر مدافعه ده سویا کوری
 سوزلردن کوریلوب اکلاشیلور که خرسیتیانلر حضرت
 عیسانک قطعہ فلسطینده ظهورندن اول غیبوبت
 ایتش اوله جفی سنه لری هندستانده کچورمش
 اولسی احتمالندن استفاده ارامغه قدر احتیاج
 کورمکده درلر. اکر بو احتمال هانکی دیانتہ منسوب
 اولورسه اولسون بر قوم نزدنده معتقد اولدیغنی
 کورسه لر در حال قبول ایدرک هندستانده کی
 قریستنا خبر لری نیک دخی کندی قریستلرندن انتشار
 ایلدیکنی بر چوق تاویلات ایله در میانه قدر
 واره جقلری شبه سزدر. آرده کی اوچبیک بشیوز
 سنه فرقی ده تاویلات محوایدہ بیلور لر. ایکی شخصک بر
 اولدیغنی حکم دخی بونلر ایچون ایشدن بیلہ دکلدردہ.
 هله حضرت مسیحی هندہ کوندروب بعدہ
 فلسطینہ کتورتد کوری اثناده هندستانده بعض
 حواریلر قاله رق بعدہ فلسطینده کوریلان عاقبت
 حالی بالاستخبار هند کتابلرینه ده یازمش اولملری
 درجه سنده کی تاویلات یوللری بونلر ایچون هیچده
 قپالی قاله مز. اما بو تخمینلر مز بر خیال خامدن
 عبارت ظن اولناملیدر. غیرتکاران نصارا نزدنده

۱۱۴

بونلردن دها مجترانه تاویلر کورلمشدر . مثلاً
 قتولک مذهبک برچوق آیدنلری هند و چین
 طرفلرنده کی بودیلردن آلمش اولدینی بداهه
 کورلمکده ایکن خرسیانلغک بودیلردن اصول آیین
 اخذ واستراق ایتمسنه هیچ برلرزم اولیوب بلکه
 آنلرده کوریلان آیدنلرک او طرفلره قدر انتشار
 ایلیان خرسیانلق ناشرلری طرفندن تعلیم اولمش
 بولندیغنی یازمشلردرکه بو طرفلرده هنوز حضرت
 عیسانک بعثتی وقوعه کلزدن اول همده بیکلرجه
 سنه لر اول او طرفلرده بودیلرک اصول مذکورینی
 اجرا ایلمکده بولملری درجه سنده برحق تقدملرینی
 هیچه صابی ویرمشلردر . یالکن بوده دکل نصرانیتده
 دها نیجه تاویلات واردرکه آنلره مقتدر اوله
 بیلان غیرتکارلرک بو تاویلاته جراتلری حقیقه
 استبعاد اولنه مز .

مهتدی محمدوب افندینک حضرت عیسی
 عمرندن اون ایکی سنه نکه نه صورتله کچدیکنندن
 کندوسی خبردار بولندیغنی نه وجهله ادعا ایلدیکی
 بزجه بیلنه مز . سون غزته سنک فقره سنده مهتدی
 موی الیه اسنادا بویابده برکونه ایضاحات ویرلما مشدر .

احتمالکه آنک بیلد یکی شی دخی مستشرقلرک همتیله
 یکی میدانه چیقار لمقده بولنان اشبو قریستناى
 هندى ماده سیدر. فقط کندوسی نصرانیتته معترض
 صفتیله میدانه چیقیمیوب دین اسلامک وحدانیت
 الهیه مقصدی اوزرینه مبتنی بولنان اعتقاد حکیمانہ
 و معاشرت متمدنانہ سنی توصیه غیرتیله میدانہ
 چیقدیغندن قریستناى هندى مسئله سنی میدانہ
 قویہ حق اولورسه شاید غیرتکاران نصارانک
 بغض وعداوتلرینه دوچار اولورم مطالعه سیله
 یوکا دائر ایراد اولنان سؤاله جواب ویرمکدن
 امتناع ایش اولمیدر. بومسئله نک بزجه یعنی
 اسلامیت نقطه نظرندن اوقدر بیوک براهمیتی
 اولیوب حق سبحانہ و تعالیٰ حضرتلرینک مہبط
 حضرت آدم اولان هندستانده دخی برچوق
 پیغمبران ذیشان بعث ایش اوله جنی ویوز یکرى
 درت بیکه وارد بربیلان رسل کرامدن قرق اللى
 بیک قدری بیله هندستانده کلش اولسه لرینه اساس
 اعتقاد سزه بر مغایرتی کوریله میه جکی و حق دینیلان
 شی تغییر و تبدیل قبول ایدہ میه جکندن وحدانیت
 الهیه و اوامر و نواہی ربانیہ یه دائر دینانک

او طرفنده سویلنش اولان سوزلرک بو طرفنده
 سویلنان سوزلره مطابقتی بزجه مضر اولق شویله
 طورسون بالعکس حقایق الهیهنک بر حقیقت قدیمه
 و عمومی اولدیغنی اثبات ایله مقاصد دینه مزی
 تقویه ایلیه جکی مناسبتلریله هندستانک و هدا کتا
 بلرنده مندرج اولان او حکیمانیه سوزلری او شاعرانه
 فصیحی کمال لذتله او قوم مقصدن کندیغی ممنوع
 کوره میز . بز علم و حکمتی ولو که چیندن اولسون
 اخذه مآذون و مأمور دکلیز ؟ چیندن ده آلورز
 هندن ده ! وحدانیتیه دائر یا کاش شیلر کورر
 ایسه ک رد ایدرز . کندی اعتقاد مزه موافق شیلر
 کورر ایسه ک قبول ایدرز . هم الک غریبی شوکه
 بوله جغمز شیلرک اغلبنی مقاصد توحیدیه مزه
 موافق ده بولورز . مثلاً الله ذی الجلالک اسمی
 « صوایا مهبوا » اولدیغنی کوریرز که سانسقریت
 لسانیه بو کلهنک معناسی « قائم بذاته » دیمک
 اولدیغنه ده واقف اولنجه بالطبع ممنون اولورز .
 کتب هندیه ده حقائق وحدانیه و تربیه انسانییه
 دائر مندرج اولان شیلر حقیقه انفس آثار دندر .
 بونلردن پک آزینی برآراق ترجان حقیقت غزته .

۱۱۷

سنده دخى نمونه اوله رق ارانه ايلش ايدك .
 وقتمز اولسه دهها برچو غنى ده ترجمه ونشر ايلر
 ايدك . بونكله كور بلور ايدى كه خاتم الانبيا
 عليه اكل التحايا افندمن، حضرت تلىرىنك برطاقم ظنون
 باطله دن تجريد وتصفيه ايله كاشناته يكيدن تعليم
 بيوردىغى دين آلهمينك اساس وفروعى آندن درت
 بش بيك سنه اوللرندن برى پيغمبران ذیشانك
 تعليم بيوردقلى حقائقه نه قدر موافقدر. بونقطه
 نظر دن صاحب مولد سليمان افندى حضرت تلىرىنك
 شو :

مصطفى نورينى الننده قودى
 بيل حبيم نوريدر بونور ديدى
 قيلدى اول نورانك الننده قرار
 قالدى انك ايله نيجه روز كار
 صكره حوا الننه نقل ايتدى بيل
 طوردى آنده دخى نيجه آى وييل
 شيت طوغدى اكا نقل ايتدى بونور
 انك الننده تجلى قيلدى نور
 اشبو رسم ايله مسلسل متصل
 تا اولنجه مصطفى به منتقل

کلدی چون اول رحمة للعالمین

واردی نور آنده قرار ایتدی همین

ایات شریفه سی امان ایله او قنور سه کوریلور که
 بوندن اون اوچ عصر مقدم جانب حجاز دن طلوعه
 جهانی مستنیر ایلیمان نور حقیقت الهیه زینت
 افزای ساحه سرانندیب اولان حضرت ابوالبشر دن
 یوز یکر می در تبیک پیغمبر ناصیه لری وساطتیه
 مسلسلا متصلا کندیلرینه انتقال ایلشدره . عقلا
 و شرعا ممنوع برشی وار ایسه اودخی اونور
 حقیقتک ناصیه جناب مصطفاده قرار وتمکینندن
 صکره بشقه بر ناصیه ده دخی تجلیسی قضیه سیدره .
 خاتم ختام نبوت ارتق بوخیالی محالدر دیه امضا
 و تختیم ایلشدره .

نه بختیارز که ادیان سائره اربابنی دوچار
 تلاش ایلیمان قدم حقیقت قضیه سی بزى بالعکس .
 دعوا مزده تأیید ایلور !

سوز صره سی کلش ایکن بوراده شوقریستناى
 هندی ماده سنک نصل میدانه چیقارلمش اولدیغنه
 دائر بعض معلومات ویرهلم ده بومسئله یه ده انکله
 ختام ویرهلم :

هم مستشرق هم سیاح صفتیله اشتهار ایدن
 لوئی ژاقولیو نام فاضله کلنجیه قدر مستشرقین
 سائر هندستانده حضرت عیسایه اسماً و حالاً پک
 مشابه برذاتک میلاد عیسادن اوتوز بش عصر
 قدر مقدم کلمش اولدیغنه دائر کتب هندیه دن
 بعض خبرلر المشلر ایدیه ده کیفیتی مکمل اوکره نه
 مامشر ایدی . زیرا اخبار مذکورده نك تمامی
 « پراسادا » نام هند کتاب تدیننده مندرج
 اولوب برهمنلر ایسه بونسخه یی ایدی اجانبه
 کچور مامکه زیاده سیله غیرت ایلورلر ایدی .
 پراسادانک بعض فقره لری کتب سائر هندیه یه
 نقل ایدلمش بولندیغندن مستشرقلر انلری او قویه رق
 وقوف جزیه لرینی حاصل ایتشلر ایدی .
 لوئی ژاقولیو سانسقریت لسانی غایت مکمل
 اوله رق اوکرشمش وهم ده بو تخصصیلی مکتبلر ده
 دکل هندستان سیاحتلرنده اکمال ایش برآدمدره .
 اثنای سیاحتنده « دکان » ولایتنده « بجاپور »
 خرابات مشهوره سی یاننده و « ماندووا » شهری
 کنارنده « ناندپور » قریه سنده ایکن بر « پاندا
 رون » ایله ملاقات ایش . پاندارون دیمک تسأل

۱۲۰

ایله کویدن کویه کزر و کتب مقدسه هندیه پارچه-
 لرینی تغنی ایلر برنوع برهمنلره دینیلور. 'بوپاندارون
 قریه مذ کوره اهالیسنه برطاقم بیتلراوقورایمش که
 مؤدالری قریستنایه دا ترایمش . قریستنانک
 پدر ووالده سی کیلر اولدیغی حکایه اولنورایمش .
 اوقودیغی شی نه اولدیغی لوئی زاقولیو طرفندن
 سؤال اولندقده پاندارون :

— قریستناسیا اوکتی ویدسانه وانه دیمش که
 یوسانسقریت کلماتنک معناسی « یبانی اورمانلرده
 قریستنانک کلاملری » دیمک اولدیغی ا کلاینجه
 سیاحک نظر دقتی آچیش و :

— بوسوزلریکی سوزلره بکزه میورلر . بونلر
 کیمک ائیدر ؟

سئوالنی ایراد ایدنجه پاندارون بوسوزلر
 پراسادا کتاب قدیمک بربابنی تشکیل ایلدکلری
 خبرینی ویرمش . ارتق لوئی زاقولیو ده کی تلاشی
 تعریفه حاجتی واردر ؟ فقط پاندارونه رنک
 و یرمکسزین یواش یواش شوپراسادا کتابنی
 کندیسیده کورمک آرزوسنده بولندیغی بیان
 ایدوب پاندارون دخی :

۱۲۱

— داروان معبدنده کی نسخه عتیقه دن استنساخ

ایشمدر .

دیه قیونندن چیقاردیفی نسخه بی سیاحه ویرمش .
 برکزه ژاقولیونک انه کچن نسخه بردها چیقماق
 قائلیدر ؟ بریاندن پاندارونه برچوق پاره لر ویره رک
 و دیگر طرف دن ده براز تهید کوستره رک نسخه بی
 ایدمش اما اصلنه موافق اولوب اولمادیفی خصو-
 صنده هنوز امنیت کامله حاصل ایده مدیکدن
 اولا کتابی باشدن اشاغی به قدر از برلکد نصره
 ویل نور معبدینه کدوب اوراده کی نسخه بی ده
 کوزدن کچورمش . زیرا برزیارت سطحیه ایچون
 برهمنلر ممانعتده بولناملر . کندی محفوظلی
 اولان متونک اوراده کی نسخه به موافقتنی که رنجه
 ژاقولیو سونجندن چیلدیره رق همان ترجمه به
 باشلامش و ترجمه لرینی نشر ایدرک آندن صکره
 سائر مستشرقلر دخی ایشه قارشمغله پراسادا محتویاتی
 بازار معرفتده اوجوزلامش کیتشدر .

بوکتابک ویردیکی خبره کوره میلاد عیسادن
 اوتوز بش عصر قدر مقدم مادورا قرالنک
 همشیره سی لاقی برقز طوغورمش بوقز یوزندن

برطاقم عجایب و غرائب حصوله کله جکی طرف
 ربانیدن لاقی یه اخبار واسمنک « دیوانا غی » تسمیه
 اولنسی امر ایدلمش که « صنع الله » دیمکدره . دایبسی
 اولان قرال بوقزدن طوغه جق براوغلانک کندی
 بر بادینه سبب اوله جفنی کهنه واسطه سیله بالاستخبار
 دیوانا غی و بالاخره طوغوردیفی قریستنایی ازاله
 ایچون تشبث ایتمک حیل و خدعه بر اقامش . ایشته
 انا و اوغل صون چدانیده محفوظ قاشلر .
 دیوانا غیدن قریستنانک تولدی انجیللرده حضرت
 عیسانک حضرت مریمدن نفخ روح ایله صورت
 تولدینه پک مشاهددر . آندن صکره قریستنانک
 بر محاربه ده هلاک اولان بیکارجه عسکری احیا
 و اوج آووج پنج ایله بر قحط اثناسنده بر چوق
 اهالی بی اعاشه و کورلری طوپاللری تداوی ایتمسی
 کبی کوستردیکی خوارق عادات دخی انجیللرده
 حکایه اولنان معجزات عیسویه یه پک یقیندرلر .
 خریستیانلرک قریستیله هندلیلرک قریستناسی
 آره سنده بفرق وار ایسه اوده قریستک ربوبیتی
 انجق دردنجی عصر میلادیده جبراً و تعمیماً اعتقاد
 ایتمدی لدیکی حالده قریستنانک هند معبودی ویشنونک

۱۲۳

اوغلی اولوب آنک ربوبیتنه اشتراکی دها حال
 حیاتنده ایکن قبول ایدلمش بولنمسندن عبارتدره.
 ایشته مهتدی محمد وهب افندینک ایلاک قونفرا-
 نسنده حضرت عیسانک مدت حیاتندن اون ایکی
 سنه نك زه لرده ونه صورتله کچدیکی کسه یه معلوم
 اولدیغی حالده کندوسنه معلوم بولندیغنه دأثر
 سولیش بولندیغی برس-وزك جب انظار دقت
 ایلسی وبرغزته محررینک اورته یه فیولایه رق
 بومعلوماتی کندوسنده تبلیغ ایتسی ایچون رجاده
 بولنسی اشبو قریستنای هندی ماده سندن نشأت
 ایش اوله جغنی قویاً ظن ایلرز . مهتدی طرفندن
 بعدما ویریله جک ایضاحات بو ظمرك بطلانی
 کوسترر ایسه بالطبع قارئلرمزی اندن ده خبردار
 ایدرز .

* * *

شمدی ینه بوقونفرانسه عاند مسائلدن اوله رق
 بر مسئله دها قالدی که اودخی نسوان اسلامک
 استتار واحتجابی مسئله سیدر . یوقاروده ویریلن
 معلوماتی ذهنلرنده حفظ ایدن قارئلرمز تحظر
 بیوررلرکه بس بلای ینه دوقتور غابریه لیان افندی

۱۲۴

طرفندن و یا خود بشقه بریسی جانبدن ایراد
اولنان برسـوالک جوابی اولمق اوزره مهتدی
محمد وهب افندی « نسوانک تستر ایتمسی فکری
عادات مملکتدن اولوب دینجه برشی دکدر .
تستر عادتق محافظه عفت و عصمت مقصدینه مبتنیدر »
دیمش ایدی . بومسـئله ده دخی بعض حقایق
واردرکه انلری میدانه قویمق کرب اسلام کرب
خرستیان جمله ایچون فائده دن خالی دکدر :
کرب اسلامیته و کرب بشقه بر دینه و یا خود مذهبه
قومه ملته برشی اسناد اولنه جفی زمان اول باول
دوشونم لیدرکه او اسناد اولنان شی اودینک و یا-
خلقک مخصوصاتندن اولوب بشقه کسه ده بولنزمی
یوقسه او شی عیناً و یا خود قسماً بشقه لرنده دخی
بولندیفی حالده برازی و یا تمامی او اسناد اولنان
خلقده می واردر . ا کربوراسی تدقیق اولنمقسزین
اولو اورته بر حکم ویریلور ایسه دهامبادیسسنده
دوچار خطا اوله رق کورنلرک ایشیدنلرک تصویب
و تصدیق لرینه نائلیته بدل تعجب واستهزالرینه
دوچار اولور . مثلاً نسوانک استتار و احتجابی
اسلامه حکم ایدن ا کر دو قنور غابریه لیان افندی

۱۲۵

ایسه بو حکمی ویرمزدن اول بو عادتک بشقه لرنده
 دخی بولنوب بولمدیغنی دوشونسه ایدی یا والده سی
 ویا خود قادین ننه سی دودونک دخی فراجهل
 یا شماقلی زماننی چوجقلقده کورمش اولدیغنی
 نخطر ایدرک :

— کرچک ! بزم ارمنی قادینلری دخی یقین
 وقته قدر مستور ایمشیر !

دیر ایدی ده بو حکمی اسلامه حصردن امتناع
 ایلر ایدی .

حالبوکه دو قنور غابریه لیان افندینک نخطر
 ایلدیکی زمانلرده ارمنی قادینلرینک مستوریتی
 ارتق زواله ایرمش و بونلرک رفع پرده استتار
 ایله الافرانغه قیافته کیره جکلری زمان همان
 کلش صایله بیلور ایدی . لکن بوندن ایشک برار
 دها کیروسی استدلال اولنق لازم کلنجه استتار
 نبولک ارمنی نسواننک بالکلیه مستوریتنی ده حکم
 اینک کوجلاک کوسترمز .

بو حال استانبوله مخصوص اولوب فی الواقع
 بر زمان استانبولده روم و یهودی نسواننک دخی
 مستور اولدقلری اوقوملر نزدنده ده منکر دکلدرد .
 الافرانغه اولغه روملرک اول باشلامش و یهودیلر

۱۲۶

ایله ارمنیلر انلره نسبتله تاخر ایشلر دره. حالبوکه
 برده دیار بکر و بغداد کبی یرلره کیدر ایسه کز
 کورر سکز که خرسیتیان و یهودی نسوانی دخی
 عینیه نسوان اسلام کبی چار شافلره بورونورلر .
 و بوزلرینه قیلدن پچه لر قویارلر . اکر استتار
 وانکشاف مسئله سی اسلامه مخصوص بر مسئله
 اولسه ایدی بواقوام غیر مسلمانک نسوانی دخی
 بویله مستور اوللمی ایدی ؟

شوحالی یالکز بزم ممالک شرقیه مخصوص
 صانق دخی یا کلش اولور . ممالک غریبه ده
 دخی بو حال واردر . از جمله راهبه لک کافه سی
 مستوره درلر . زیرا کافه سی صاچلرینی کسه رک
 و یا خود بر طاقیه ایله ستر ایدرک اوزرینه دخی
 درلو اورتولر علاوه سیله قارین قسمنک اک بیوک
 زینتی اولان صاچلرینی کوسترمزلر . اسلامده کی
 استتار دخی اساساً زینت عد اولنان ممه و کردان
 و صاچ و بالدر کبی شیلرک سترندن عبارتدر .
 ستر عورت ایسه ملل متمدنه نک کافه سنده قانون
 حکمنی الدینی کبی حتی اقوام غیر متمدنه ده بیله
 بر پارچه دری و یا خود یا پراق و ساثره ایله

۱۲۷

ستر عورت موجود اولدیغنی سیاحلرک اثارنده
کورمکده یز .

برازدها کیرویه طوغری ارجاع نظر ایدلم :
حضرت مریمک رسمی هر کلیساده وارد . حضرت
مشار الیهانک رسمی باشی اورتولی عادتا مستوره
اوله رق یاپیلور . بوایسه ایشته صدر نصر ایتده
دخی قادینلرک مستوریتندن قالمه برشیدرکه بوندن
بیوک جالب اهمیت بر حال اولدمن .

قالدی که مستوریت نسوان ایکی صورته منقسم
اولق طبیعیدر . برنجیسی خانه سنده بر احتجاب
وایکنجیسی خانه سندن طیشاریده بر مستوریتدر .
خانه دن طیشاری به چیقلدیغی زمانکی مستوریته
اسلامدن ماعدا غیر مسلم اولان خلقک دخی مشترک
بولندیغنی یوقاروکی ایضا احاطات اثبات ایشدر .
انلره ضمیمه شونیده اخطار ایدلم که : بعض
اقوامک قادینلری ایچون ارککلرله اختلاط عدم
مستوریت عد اولنیور ایسه بونده دخی نسوان
اسلامک اغلبی اقوام سائره به مشترکدر . بوشناقلمده
ارناوتلمده چرکسلرده کردلرده عربلرده حتی
یوروک جنسندن اولان ترکلرده والحاصل بر درجه به

قدر بد اوت حالنده یا شایان اقوام اسلامیہ عند لرنده
 قزلر هیچ استتار ایتمد کبری کبی قادینلر دخی یا لکنز
 کردانلرینه و یا خود باشلرینه بر بز قویعقله
 بالا کتفا امور بیتیه و اجتماعیه لرنده ار ککلر ایله
 اختلاطدن قطعاً ممنوع دکدر لر. شرعاً دخی ممنوع
 دکدر لر. شرعاً قادینلر ده حق تجارت دخی وارد لر.
 « قادینک یوزی نامحرم دکدر . صاچلرینی ستر
 ایتمک شرطیه قادین چارشی بازارده هر ایستدیکی
 ایشی کوره بیلور . حتی بعض دعاویده » شو قادین
 فلانجه نك زوجه سمیدر . « دیه ایدیله جک استشهاده
 اجرای شهادت ایچون او قادینی طانیق تشخص
 ایتمک لازمدر که بوده انک یوزینی اولدن کورمش
 بولمغه توقف ایدر . دیمک اولیور که بعض جهتدن
 ملل غیر مسله قادینلری نسوان اسلامه و بعض
 جهتدن نسوان اسلام ملل غیر مسله قادینلرینه
 مشابه و مماثل اوله رق بو حالده ثابت اولور که استتار
 وانکشاف مسئله سی اسلامه مخصوص و بشقه لرنده
 مفقود بر مسئله دکدر .

خانه دروننده کی احتیاجه کلنجه : من القدییم
 الی الآن قادینلر کندی خانه لری دروننده کند.

۱۲۹

یله رینه مخصوص اولان دائره لرده اوتوروب انلرک
 امور نسوانیه سنه ارککلرک وارککلرک امور
 مردانه سنه قادینلرک قارشماسی بالجمله ملل متمدنه ده
 کورلمشدر. یونان قدیمده روماده بویله اولدیفی کی
 حالا اوروپاده دخی ماداملرک بودو وارلری آپار
 تمانلری آیری اولسی او عادت قدیمه نیک بقیه سیدر.
 غایتی اوروپاده بو عادت کرکی کی حکمدن
 دوشوریلرک بعض صنوفنده قادینلرک ارککلرک
 فرقی قالماسی درجه سنه وارلسی نه دینجه نه قانونجه
 هیچ براساس متینه یه مبنی اولیوب عادت ابراهمالدن
 عبارتدرکه قادینلرله ارککلرک بودرجه لره قدر
 مخلوطیتنی اوروپا اخلاقیوننک دخی بکنه مدکلری
 هرکون میدان انتشاره وضع ایدیلن آثار حکمییه
 لرنده کورلمکده در.

قادینلرک خانه لرنده کندی دائره لری داخلنده
 وخارجده ناس بیننده درجه مستوریتلری مرتبه
 اجتماعیه لرینه متناسب اولوق طبیعی و ضروری اولوب
 بو حالده اهالی بداتو اک آز مستور قاهره لره
 نسبتله اهالی قرادها زیاده جه مستور و اهالی
 قرایه نسبتله اهالی بلدان دهها مستور اولوب
 [۹]

۱۳۰

نهایت اهالی بلدانك كبار طاقی صغار طاقتدن
 بالطبع دهـا زیاده جه مستور اولور . اوروپا
 كویلرندن بریسنده قویونلرینی کودن یاری چپلاق
 برکویلی قزجغزی ایله پای تختلرك بریسنده بر معتبر
 قونتسك مستوریتی مساوی اولورمی؟ هر راست
 كن اصللی اصلسز آدم طوغریجه قونتسك دائره سنه
 کیره بیلورمی؟ قونتس سواقه چیقدیغی زمان یالکن
 یوزندن بشقه وجودینك برعضوی کور یله بیلورمی؟
 حتی یوزینه بيله برتول دوواق قویعزمی؟ بوتول
 دوواغك نهدن قالدیغی ونه معنایه دلالت ایلدیکی
 عجباً نیچون دوشونلر؟ بو پرده اکر یوزی کونشدن
 محافظه ایچوندر دنيله جك اولسه پرده او محافظه
 ایشنی کورهمیه جك قدر سکر کدر . ایوجه دوشو
 نیلور ایسه هیچ شبهه قالمز که مذکور دوواقلر
 اووجهلرك بيله انظار رجالدن ستری محجوبیت
 طبیعیة نسوان مقتضیاتندن اولوب فقط اطرافنی
 کورمکدن وتنفس ایلمکدن صاحبه سنی منع ایتماسی
 ایچون اینجه اولسی اختیار ایدلشدر .
 الحاصل دوقتور غابریه لیان افندیك ویا خود
 قونفرانس اصحابندن بشقه بذاتك استتار نسواندن

۱۳۱

طولانی اسلامه اعتراض ای دی یورم ظنیله بوسوزی
 سوئسی اسلامه اعتراض دکل حقیقت حالده
 طبیعت مصلحتیه اعتراض دیمک اولوب یوقسه
 مستوریت خصوصنده اصلا واساساً وطبعاً و عادتاً
 حالا بیله اوروپا نسوانیله نسوان اسلام آرده سنده
 پک بیوک برفرق یوقدر . اوروپاده قادی نلرک
 آپارتمانلرینه هر کسک کیری و یرمی ممکن اوله
 میوب بوکاجسارت ایلدیکی کورولیور وبالولرده
 مسامره لرده ارکک قادی ن اجتماع ایلیور ایسه بو حاللر
 کرک دینه و کرک طبیعت و عادتیه قارشو برسو
 استعمال اولدیغنی انکاره مجال بولمیوب بوسو
 استعمالاتی ایسه بر طرفدن رها بین و دیگر طرفدن
 اخلاقیون ذم و تقبیحدن خالی قالمیور لر . بزده
 دخی برقادی نك دائره سنه طبیب کبی جراح کبی
 محافظه صحتیه خدمتکار اولانلر و مأمورین قوانین
 کبی احقاق حق ایدنلر و حتی لزومنه کوره
 قویو بجمی کبی تحفجی کبی صراف کبی صاحبه
 خانه نك خدمتنده بولنانلر اصول وقاعده سی تحتنده
 کیره بیلور لر . فقط بزده سو استعمالاتی منع ایچون
 هر درلو لوازمه رعایتده بقصور ایدلما مش اولدیغنی

۱۳۲

جهتله قادينلرك ار ككارله اختلاطى اقتضاي
حقيقى درجه سنى كچورلما مشدر .

كذلك براوروپا مادامك سوقاغه چيقدينى
قيافته صاچلرينى ستر ايدى جك برشى دها علاوه
اولنسه و اكر آرقه سنده مانتوسى يوق ايسه
وجودينك قابى و اندامك لطافتى دخی زينت عد
اولنه جفندن آنى ده انظار اغياردن ستر ايچون
آرقه سنه برده مانتو آلسه ايشته تمام مستوريت
اسلاميه حكمنه كيرمش اولور كه بوقيافته چارشو
وپازارده كوريله جك ايشلرينى كورمكه اصلا
ممانعت ايديله مز . حتى اللرنده كى الديوان بيله
فضله اولوب شرعاً برقادينك آووجلرى نامحرم
دكلدر .

مع هذا محمد الكساندر و دب افنديك دفع
اعتراض ايچون ويرديكى جواب دخی صوابدره
بواستتار و احتجاب مسئله سى هر قومك كندى
عادات مخصوصه سى مقتضياتندن اولوب اسلامك
بوابده كى قانون وقاعده سى ايسه حد طبيعیه دن
خارجه چيقيما مشدر .

*

* *

۱۳۳

محمد الکساندر روسل وهب افندی حقنده
 بر مخبر مخصوص طرفندن بزه تبلیغ اولنان محررات
 مخصوصه ایله سون غزته سی مقطوعاته آرتق
 نهایت ویرلمک لازم کلسدره. زیرا مهتدی مشارالیه
 هندستاندن آمریقایه بالوصول بعض خصوصی
 صالونلرده برایکی قونفرانس ویردکن صکره
 کندی مؤسسه اسلامیه سنه موفق اوله رق تصمیم
 ایلدیکی غزته بی دخی « مسلم وورلد » نامیه
 طبع ونشره باشلامشدر .

هندستان اهالی مسلمه سی طرفندن چیی مخبرات
 سالفه میاننده مذکور اولان اعانه لردن نه مقرداری
 طویلانه بیاش اولدیغنه دائر قطعياً معین برخبیر
 آله مدق ایسه ده محمد وهب افندینک بر اجتماعکاه
 بر کتبخانه بر مطالعه صالونی و برده غزته تأسیس
 ایده چیی حقنده مخبرات سالفه میاننده مذکور
 اولان تصمیماتی کاملاً وجوده کتوردیکی
 کورولمکده در .

کندیسی نیویورق شهرنده یرلشمشدر . تأسیس
 ایلدیکی غزته « مسلم وورلد » یعنی « اسلامیت
 عالی » نامنده اولوب ایکنچی « برنامه سنده دخی

بوغزته نك آمر يقاده كي نشر اسلاميت غيرتكاراننك
 منافعنه مخصوص اولديغي بيان اولمغنده در .
 غزته نك سرنامه سنده عرب طرز معماری سنده
 یاپیش ایکی مناره لی برجامع شریف رسمی اوزرنده
 برده علامت مفتخره ملیه من اولان آی ییلدیز
 شکل جلیلی وارد در . بوغزته نك ایلك صحیفه سی
 مصور اولوب انتخاب اولنان رسملر ایسه از جمله
 هندستانده دلهی شهرنده نظام الدین مرحومك
 تربه سی کبی هپ مؤسسات اسلامیه دأرشیلردر .
 بوغزته نك ژاپونیا ده چینده هندستانده ترکستانده
 ایرانده مخابر لری اولدیغی دخی بیان ایدلمکده در .
 غزته درت صحیفه لك برقاب ورقه سندن ماعدا
 اون التی بیوک صحیفه دن عبارتدر که مندرجاتی هپ
 حقایق اسلامیه نك شرحندن وینه بوکا دأربعض
 کسه لرك ایراد ایلدک لری اسئنه نك حلندن عبارتدر .
 یومیه پك چوق کسه لر مهتدی محمد ودب افندی
 حضرت لرینه مراجعت ایدرک حقایق اسلامیه دأر
 برچوق سؤال لر ایراد یله جواب لرینی آلمقده و برطاقم
 کسنه لر دخی مهتدی مشارالیه ک هرکسه آچیق
 یولنان کتبخانه اسلامیه سنه دیانت محمدیه و ملل

اسلامیه به دائر انکلیزجه مطبوع اولان آثاردن
 اهدا ایتمکده درلر . آنجق ایشک شو جهتی برار
 تأسفه شایاندرکه حقایق اسلامیه به دائر وقوع
 بولان مجاوبات و مباحثات شو استبشار مزده نمونه لری
 کورلدیکی وجهله علوم و معارف اسلامیه به متعمق
 بولنان ذواتک دائما محتاج اکمال جهت لری بوله .
 بیله جک درجه ده اولوب بوندن دخی حضرت
 مهتدینک معلومات اسلامیه سی تشبث ایلدیکی امر
 خیره پک ده متناسب اوله بیله جک درجه ده بولندیغی
 استدلال قلمقده در . فقط بوندن طولانی شوزات
 محترمک اهمیت عالیه سنه نقصان تطرق ایده بیله جکی
 خاطر مزه بیله کله مز . زیرا کندیلری عالم
 اسلامیه یکی کیرمش والسنه و علوم اسلامیه نک
 عن اصل یبانیجیسی بولمش اولدیغندن بالنسبه
 پک آز بر زمان ظرفنده کندینه قناعت کامله کله جک
 مرتبه لرده حقایق اسلامیه به وقوفی بیله جداً
 شایسته پسند احوال نادره دندر . شو ایضا حزه
 فظراً مسلم و ورلد غزته سنک کافه مندرجاتنی اشبو
 اثر مختصرده نمونه سی کورلدیکی وجهله بالانتقاد
 نواقصنی اتمام لزومنه قناعت قلبیه و وجدانیه مزی

۱۳۶

کتم ایدہ مزایسہ کدہ بو حال صوکی کلز بر مشغولیت
تشکیل ایدہ جکندن اجرا جهتنک محالاتدن اولدینی
بدیہی و آشکاردر .

مجدودب افندی حضرتلری مسلم وورلد غزته-
سنده هر مراجعت ایدنک نظر استفادہ سنه آچیق
بولنان کتبخانه اسلامیہنک کتب موجودہ سی
دفتریخی دخی درج ونشر ایلیمور . بونلر یوزدن
متجاوز کتب ورسائلدن عبارت بولنوب اکثر بسی
رسول الله افندمن حضرتلرینک سیر و ترجمه حالنه
وعربک قبل الاسلام درجه مدنیتی ایله دیانت
صابئیہ احوالنه واقوام اسلامیہنک احوال جغرافیہ
وتاریخیہ سنه وحکومت اسلامیہ شرعیہ یه وسائر دیہ
دائر شیلر اولوب کافہ سی ده انکایزلسانیله مؤلفدرلرہ
یالکز برایکی قرآن ترجمه سیله برده تفسیر کشاف
اسامیسنی کتب موجودہ میاننده کوره بیلمکده یز .
معارف اسلامیہنک بودرجه سیله ترقیات اسلامیہ یی
کوستره بیلمک ممکن اوله میه جغنه قائلیتله مثلاً ابن سینا
وابن الرشدکی حکما و جلال الدین رومی وعبد-
القادر کیلانی وسید احمد الرفاعی کی مشایخ وحد
وتعداده صیغمن ادبا آثارندن حکمت وتصوف

۱۳۷

و ادب و اخلاق اسلامیه دائر برچوق نمونه لرك
 ترجمه و نشرینه قدر خیالات ایله تمنیات غیر تکارا-
 نه مزى آنجق تحدید ایلیه بیلورز . زیرا بزجه
 اوروپانك سربستی افکار و عقاید اربانك نظریاتی
 معلوم اولدیغندن بونلرك حقایق اسلامیه یی
 همه حال قبول ایلیه جکری محققاتدن بولنوب
 فقط یالکز توحید باری واستتار نسوان و تعدد
 زوجات کبی مسائل ایله بونلرك محتاج و منتظر
 بولندقلری حقایق نظر استفاده لرینه کشف ایدلمش
 اوله میه جفندن غوامض اسلامیه نك کافه سی بحق
 ترجمه و نشر ایدلملیدر که نزد مزده کی محققیت ماده
 و فعلا دخی حصوله کاه بیلش اولسون .

بونکله برابر ایشك بودرجه سی بریبلده بش
 ییلده سهولت کامله ایله حصوله کلی ویرا اعتقادنده ده
 دکلز . هر حالده لیورپولده بر عبد الله کی ایام
 و نویورقده بر محمد و ب افندی نك ایلك نظریه اسلامیه یی
 وضع ایده بیلش بولنملری بزجه پک زیاده شایان
 اهمیت شیلردن اولوب ایشك الك مشکل جهتی
 برکوه بوصورتده حصوله کلش اولدقدن صکره
 توسیعات و ترقیات مطلوبه نك دخی بالتدریج حصوله

۱۳۸

کله جکنی الطاف و توفیقات سبحانیه دن امید ایلرزه
 همان حق جل و علا حضرتلری دیانت جلیله اجدیه یه
 بویله خلوص بال ایله خدمتکار اولانلری تشبثات
 واقع لرنده موفق بالخیر بیورسون آمین .

(انتها)

Öz Geçmiş

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ufuk KÖSE

Doğum Yeri ve Tarihi : Muş / 1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
İngilizce Öğretmenliği Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Elazığ MEB
Adıyaman Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu

İletişim

E-Posta Adresi : ufukkose5@yahoo.com